

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie
Studijní obor: Regionální a politická geografie

Luboš Fendrych

GLOBALIZACE, VOJENSKÁ MOC A STÁT
GLOBALIZATION, MILITARY POWER AND THE STATE

Diplomová práce

Praha 2013

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Josef Novotný, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 5. 8. 2013

.....

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval RNDr. Josefu Novotnému, Ph.D. za odborné rady, ochotu a pomoc nejen při vedení této diplomové práce. Velký dík patří také RNDr. Janu Kofroňovi, Ph.D. za podnětné konzultace, rady a podporu v průběhu magisterského studia. Zároveň chci práci věnovat své rodině, přítelkyni a přátelům za jejich nedocenitelnou oporu během celého studia.

ABSTRAKT

Cílem diplomové práce je testovat platnost predikcí teorií neorealismu, institucionálního neoliberalismu a kritické geopolitiky o dopadech ekonomické globalizace, respektive rovnováhy moci na strukturu ozbrojených sil Finska a Švédska. Za tímto účelem autor použil metodu kongruence komparující pozorovatelné implikace s předpoklady jednotlivých teorií. V případě Finska se teorii neorealismu podařilo potvrdit, neboť nedochází k výrazné změně rozsahu a struktury ozbrojených sil ve prospěch expedičních a průzkumných jednotek. V geopoliticky exponovaných oblastech zároveň nedochází k úplnému opuštění tradičního bezpečnostního uvažování v intencích rovnováhy moci. Rozdílná geografická poloha Švédska a Finska navíc odhalila značnou varianci v definici potenciálních hrozeb a nástrojů jak jim čelit.

Klíčová slova: ekonomická globalizace, bezpečnost, ozbrojené síly, Finsko, Švédsko

ABSTRACT

The diploma thesis aims to verify the validity of neorealism, institutional neoliberalism, and critical geopolitics about consequences of the economic globalization for the structure of Finnish and Swedish defence forces. For this purpose, the author primarily used the method of congruence. The next step led to the comparison of congruence between observance implications and theories predictions. Based on the results of the Finnish defence forces, the theory of neorealism was confirmed because there is no significant shift in the scope/structure of defence forces in the favor of expeditionary/reconnaissance units. Moreover, there is no evidence to waive the balance of power reasoning even in the geopolitically-low-intesive region. Last but not least, it was shown that difference between the Finnish and Swedish geografic location is one of the key factor for its distinct approach towards potential threats and instruments how to resolve them.

Key words: economic globalization, security, defence forces, Finland, Sweden

OBSAH

1. Úvod	9
1.1 Struktura a klíčové pojmy práce	10
1.2 Cíle diplomového projektu	12
1.3 Výzkumné otázky	13
2. Metodický rámec.....	14
2.1 Metodologie a epistemologické zarámování	14
2. 1. 1 Metodika práce	15
2.1.2 Výběr případů	18
2.1.3 Způsoby testování teorií.....	21
2.1.4 Proměnné a indikátory	23
3. Teoretický a metodologický rámec	25
3.1 Globalizace: základní pojmy a historický vývoj.....	25
3.1.1 Kdy začala globalizace?.....	28
3.1.2 Globalizace a její význam z hlediska tří odlišných perspektiv	29
3.1.3 Měření globalizace: zdroje a problémy	33
3.2 Moderní stát	35
3.3 Klasická a kritická geopolitika: fyzický a sociálně konstruovaný prostor	39
3.3.1 Hlavní teze kritické geopolitiky.....	41
3.3.2 Stát, globalizace a kritická geopolitika	43
3.4 Stát jako hlavní aktér mezinárodního systému	44
3.4.1 Klasický realismus a neorealismu.....	45
3.4.2 Neorealismus a globalizace	48
3.5 Liberalismus a ekonomická globalizace: snižování významu státu?.....	50
3. 5. 1 Hlavní teze (neo)liberalismu a teorie vzájemné závislosti	50
3. 5. 2 Neoliberalismus a teorie mezinárodních režimů	52
3. 5. 3 Teorie demokratického míru.....	54

3.5.4 Neoliberalismus a globalizace	55
3.6 Hypotézy	56
4. Empirická část.....	60
4.1. Empirická analýza ekonomické provázanosti.....	60
4.2 Politická globalizace	65
4.3 Geopolitika a bezpečnost baltského makroregionu	71
4.4 Analýza bezpečnostních dokumentů a struktury obranných sil.....	76
4.4.1 Bezpečnostní strategie Finska a Švédska.....	76
4.4.2 Struktura finských a švédských obranných sil.....	83
5. Závěr	90
5. 1 Cíle práce a jejich naplnění.....	90
5.2 Zhodnocení vstupních hypotéz	91
5.3 Geografie jako objektivní faktor mezinárodní bezpečnosti.....	95
5.4 Politicko-bezpečnostní implikace pro Českou republiku	97
6. Použité zdroje	101
6.1 Tištěná literatura	101
6.2 Ročenky	109
6.3 Elektronické zdroje	110

SEZNAM SCHÉMAT

Schéma 1: Pozice zvolených metod v rámci komparativního výzkumu	16
Schéma 2: Proměnné a indikátory	24
Schéma 3: Mezinárodní režim jako vstupující proměnná	54
Schéma 4: Diference teritoriálních hrozeb a velikosti ozbrojených sil	97

SEZNAM TABULEK

Tab. 1: Metody testování teorií	17
Tab. 2: Testy platnosti teorií	22
Tab. 3: Názorová roztříštěnost v souvislosti s počátkem globalizace	29
Tab. 4: Globalizace: skeptický pohled	31
Tab. 5: Globalizace a význam státu: tři perspektivy	33
Tab. 6: KOF index globalizace vybraných států	35
Tab. 7: Klasická a kritická geopolitika: základní difference	41
Tab. 8: Modernita a postmodernita v kontextu klasické a kritické geopolitiky	43
Tab. 9: Základní charakteristiky klasického realismu	46
Tab. 10: Obranný a útočný realismus	47
Tab. 11: Shrnutí teorií a jejich pozorovatelných implikací	59
Tab. 12: KOF index politické globalizace 2013	66
Tab. 13: Počet zahraničních ambasad ve vybraných státech	69

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: Vývoj vzájemné závislosti akterů v čase	27
Graf 2: Relativní import a export mezi lety 1980 až 2010	60
Graf 3: Vývoj salda zahraničního obchodu relativizovaného vzhledem k HDP	61
Graf 4: Podíl exportu na HDP (%)	62
Graf 5: Příchozí a odchozí přímé zahraniční investice (% HDP)	63
Graf 6: Relativní podíl na zaměstnanosti firem v zahraničním vlastnictví na celkové zaměstnanosti (%)	64
Graf 7: KOF index ekonomické globalizace ve vybraných státech	65
Graf 8: Vývoj indexu politické globalizace ve vybraných státech	67
Graf 9: Relativní podíl vojáků v mírových operacích OSN mezi lety 1992 a 2012	68
Graf 10: Kulturní mapa z roku 2007	71

Graf 11: Souvislost klíčových geopolitických změn s počtem vojenských kapacit Švédska	75
Graf 12: Celkové výdaje na obranu Švédska a Finska od roku 1988	79
Graf 13: Podíl výdajů na obranu v % HDP u vybraných států	80
Graf 14: Výdaje na obranu Finska a Švédska mezi lety 1992 - 2010.....	81
Graf 15: Pozemní síly Finska a Švédska od roku 1972	83
Graf 16: Počet hlavních bojových tanků mezi roky 1989 - 2012	86
Graf 17: Struktura vzdušných sil mezi roky 1972 - 2012.....	87
Graf 18: Rozsah námořních sil mezi roky 1972 - 2012	88

SEZNAM ZKRATEK

AČR: Armáda České republiky
BALTBAT: Baltic batalion
CBSS: Rada států Baltského moře
CFE: Smlouva o konvenčních ozbrojených silách
EDA: Evropská obranná agentura
EU: Evropská unie
FDI: přímé zahraniční investice
GATT: Všeobecná dohoda o clech a obchodech
HDP: hrubý domácí produkt
MV: mezinárodní vztahy
NATO: Severoatlantická aliance
NB8: seversko-baltská osmička
NGO: nevládní organizace
NNS: nadnárodní společnost
NP: nezávislá proměnná
OBSE: Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
OECD: Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
PZI: přímé zahraniční investice
PfP: Partnerství pro mír
RE: Rada Evropy
SBOP: společná bezpečnostní a obranná politika
SIPRI: Stockholmský mezinárodní institut pro výzkum míru
SZBP: Společná zahraniční a bezpečnostní politika
SSSR: Svaz sovětských socialistických republik
SR: Severská rada
USA: Spojené státy americké
UNIFIL: Prozatimní jednotky OSN v Libanonu
ZP: závislá proměnná

Globalizace, vojenská moc a stát

1. Úvod

Globalizace je komplexní a dynamický proces prostupující celou řadou sociálních, politických a ekonomických aktivit. Již řadu let probíhá mezi vědci diskuse na téma globalizace a její důsledky pro funkci bezpečnostního státu¹ (např. Kay 2004, Mabee 2009, Kapitonenko 2009, Ripsman, Paul 2010 apod.). Předkládaná práce představuje jeden z příspěvků do této výzkumné oblasti. V konkrétní rovině budeme zkoumat, které teorie jsou s to úspěšně predikovat či interpretovat vývoj struktury a velikosti vojenských sil jednotlivých států a zda jej ovlivňují globalizační procesy. K tomu nám pomůže identifikace pozorovatelných implikací, které budou co možná nejvíce odpovídat predikcím zvolených teoretických přístupů.

Důvody vedoucí k výběru tohoto tématu jsou shrnuty v následujících bodech:

1. snaha prozkoumat a pochopit význam vojenské moci a bezpečnosti v současném mezinárodním prostředí,
2. ačkoli existuje značný počet odborných publikací zabývajících se procesem globalizace, otázka konkrétních implikací pro bezpečnost států zůstává stále nezodpovězena. Tuto mezeru se pokusíme vyplnit využitím teorií mezinárodních vztahů (MV) a kriticko-geopolitického přístupu, který lze považovat za významný proud v současné politické geografii,

¹ V této práci je použito několik dalších označení pro *bezpečnostní stát* (moderní, suverénní, národní, teritoriální, vestfálský), přičemž všechna tato označení odkazují na definici moderního státu dle Webera (cit. v Mann 1984, s. 110). Takový stát disponuje jedinečnými institucemi, vládou, centrálním a hierarchickým uspořádáním z hlediska politických vztahů, teritorialitou a monopolem na organizované násilí. Koncept *teritoriálního* a *(post)moderního* státu je vlastní zejména autorům kritické geopolitiky, s pojmem *bezpečnostní* a *národní stát* naopak operuje realistické paradigma zdůrazňující ochotu státu bránit své území a občany před útokem států ostatních (Mabee 2009). Politici realisté *bezpečnostní stát* definují jako: „teritoriální jednotku, která zajišťuje ochranu státních hranic, fyzických statků a dalších základních hodnot pomocí vojenských prostředků“ (Ripsman, Paul 2010). Politicko-geografickou definici nabízí Rodrik (2012, s. 6), který *národní stát* definuje jako „prostorově a právně ohraničenou jednotku“.

3. globalizace a její dopady jsou významné i z hlediska geografie. Práce by měla představovat neotřelý příspěvek k diskurzu globalizace, jemuž je v rámci politické a ekonomické geografie věnována značná pozornost,
4. z výsledků práce vyvodit konkrétní politicko-bezpečnostní implikace pro Českou republiku.

1.1 Struktura a klíčové pojmy práce

Dříve než přistoupíme k teoretické rozpravě nad globalizací, relevantními teoriemi MV a kritickou geopolitikou, budou stanoveny cíle práce a výzkumné otázky definující hlavní trajektorii diplomového projektu. Následně přistoupíme k metodologii, v jejímž rámci dojde k analýze a odůvodnění výběru výzkumných metod, na jejichž základě učiníme výběr konkrétních studovaných případů.

V teoretické části budou zdůrazněny odlišné pohledy na potenciální efekty globalizace v kontextu ekonomickém, kriticko-geopolitickém a mezinárodně-politickém. Také si zde ukážeme, jak se chápání pojmu ekonomická globalizace a jejího dopadu na bezpečnostní stát liší napříč vědeckou obcí. Za teoretická východiska práce byly zvoleny tři výzkumné proudy: (1) neorealismus, (2) neoliberální institucionalismus (s důrazem na predikce teorie komplexní vzájemné závislosti a demokratického míru) a (3) kritická geopolitika. Rozhodnutí o výběru právě těchto výzkumných přístupů bylo učiněno jednak na základě jejich odlišných predikcí o dopadech ekonomické globalizace na strukturu obranných sil, obrannou strategii, potenciální spolupráci a význam fyzického prostoru státu, a zároveň díky jejich relativně jednoznačným predikcím o funkci a významu bezpečnostního státu v mezinárodním systému. Toto tvrzení jednoznačně neplatí v případě kritické geopolitiky, jejíž predikce o pozici bezpečnostního státu v mezinárodním prostředí jsou, vzhledem k nedostatku konvenčně (pozitivisticky) požímané teoretické základny, pouze implicitně zahrnuty v rámci jejích konceptů či jsou dokonce opomenuty. Z tohoto důvodu je tudíž problematické konstruovat hypotézy, které by konvenčním způsobem ověřily platnost tezí kritické geopolitiky. I přes tato omezení považuji kritickou geopolitiku za vhodný výzkumný nástroj, neboť (1) je významnou sférou současného politicko-geografického myšlení, (2) stojí v jasném myšlenkovém kontrastu s racionalistickými teoriemi MV jak z hlediska ontologického, tak i epistemologického (viz další kapitoly) a tudíž nám nabízí odlišný explananční rámec, (3) svou postpozitivistickou (poststrukturální)

epistemologií a důrazem na postmoderní výzkumná témata zasahuje i do sféry kritických teorií, (4) její strukturální složka může být zkoumána i s využitím pozitivistických metod².

Nutno podotknout, že kritická geopolitika je jednou z větví konstruktivismu zkoumající sociální konstrukci geopolitického uvažování pomocí diskurzivní analýzy (Müller 2008). Tento text se však analýzou diskurzu a problematikou sociálně konstruovaného prostoru či mezinárodních vztahů nezabývá. Z tohoto důvodu jen stručně zmíníme základní konstruktivistické teze, které nám ukážou jejich omezenou využitelnost pro potřeby této práce. Dle Karacalusa a Uzgörena (2007) je společným jmenovatelem všech proudů konstruktivismu kritika racionalistických teorií. V kontextu sociálně konstruované reality kladou konstruktivisté důraz na rozmanité aktéry v systému, sdílené normy, ideje, socializaci a za zdroj moci nepovažují materiální zisky (v rozporu s neorealisty a neoliberály), nýbrž moc sociálně konstruovanou umožňující najít vzájemný konsenzus mezi aktéry (Guzzini 2000). Odlišnosti od neopozitivistických teorií můžeme sledovat i v rovině strukturální, neboť anarchický systém je, dle konstruktivistů, rovněž sociální konstrukcí aktérů a tudíž reverzibilní (Wendt 1992). Nutno konstatovat, že konstruktivismus nabízí dostatek nástrojů k analýze bezpečnostních vztahů a kooperace mezi západoevropskými státy, zejména v souvislosti s životností NATO i po rozpadu SSSR (např. Schimmelfenning 1999) a směřování Společné bezpečnostní a obranné politiky (SBOP) pod hlavičkou EU (např. Checkel, Moravcsik 2002). Konstruktivismus tedy primárně pracuje s měkkými faktory moci („*soft power*“). My však budeme naopak zkoumat ekonomicko-vojenskou moc („*hard power*“ či „*material power*“) bezpečnostního státu³. Konstruktivismus navíc zcela převrací předpoklady o fungování anarchického systému a nepracuje s prostorem jako s fyzickou a objektivní entitou.

V protikladu stojí neorealistická škola MV, podle níž bezpečnostní stát zůstává základním prvkem mezinárodního anarchického systému. V této anarchické struktuře je primárním cílem státu zajistit si vlastní bezpečí, respektive přežití (viz Layne 1994, Mearsheimer 2001). Neoliberálové naopak kladou důraz na mezinárodní spolupráci

² Jednou ze složek kritické geopolitiky je i strukturální rovina výzkumu zabývající se analýzou geopolitických procesů a změn bezpečnostních hrozeb v podmínkách globalizace, informacionalizace, technicko-vědeckého pokroku a hrozeb plynoucích z rizikové společnosti (Ó Tuathail 1999). Tento typ kritické geopolitiky se primárně nezabývá analýzou diskurzu, jako je tomu v případě ostatních typů geopolitiky, avšak jejím primárním cílem i nadále zůstává kritika geopolitiky klasické (blíže viz Kofroň 2012c, s. 65).

³ Strategie „*soft balancing*“ vyvažuje moc ostatních států diplomacií, uplatněním sdílených norem chování či idejemi, „*hard balancing*“ naopak znamená silový (vojenský) způsob vyvažování moci.

(především ekonomickou, ale i bezpečnostní), přičemž nadnárodní instituce představují prostředek k udržení míru (Keohane 1984, Nye et al. 2000). Představitelé kritické geopolitiky pak zpochybňují jednak tvrzení a výzkumné metody klasické geopolitiky a navíc poukazují na snižování významu státních hranic v důsledku stále se prohlubující mezinárodní provázanosti (internacionalizace), technického pokroku apod. Důsledky těchto změn nutí státy zamítnout klasické bezpečnostní hrozby a spíše se věnovat hrozbám neteritoriálním a asymetrickým (Ó Tuathail 2000).

Objektem výzkumu budou evropské liberální demokracie, jmenovitě Finsko a Švédsko. Výběr jednotlivých států byl učiněn těsně před zahájením empirického výzkumu v návaznosti na výzkumné publikace *Globalization and the National Security State* (Ripsman, Paul 2010) a *Stát a Mezinárodní vztahy* (Sorensen 2005). Výsledky a implikace těchto studií jsou vhodným odrazovým můstkem (vedle zvolené metodiky) pro výběr studovaného regionu a konkrétních případů. Pro úspěšné zpracování empirické kapitoly vytvoříme výčet nezávislých a závislých proměnných, včetně jejich indikátorů. Pomocí těchto proměnných již můžeme přistoupit k operacionalizaci teorií a sestavit hypotézy, s jejichž pomocí otestujeme platnost predikcí zvolených teorií. Klíčovým empirickým nástrojem je metoda kongruence („*congruence method*“), jež nám umožní nalézt pozorovatelné implikace shodující se s predikcemi teorií. K případnému poodhalení kauzálního vztahu mezi proměnnými okrajově využijeme také metodu „*process-tracing*“ (blíže kapitola 2). Z výsledných zjištění se také pokusíme vyvodit implikace pro obrannou strategii České republiky.

1.2 Cíle diplomového projektu

V obecné rovině by kvalitní výzkum měl hledat odpovědi na zajímavé výzkumné otázky, na jejichž základě budou stanoveny konkrétní hypotézy opírající se o teoretický rámec s jasnými implikacemi pro empirický výzkum. Dle Schwellera (2003) by navíc takto koncipovaný výzkum měl být s to přispět k akumulaci vědeckého poznání.

Jedním z hlavních cílů je testování hypotéz, které nám umožní potvrdit či zamítnout platnost teorie neorealismu, neoliberalismu a kritické geopolitiky. S tím souvisí i snaha o identifikaci potenciálních příčinných mechanismů mezi proměnnými a jeými implikacemi pro rozsah a případnou změnu struktury ozbrojených sil.

Dalším záměrem je samotná analýza zvolených teorií a nalezení vyplývajících implikací pro bezpečnostní stát. Podkapitola 3.2, věnující se vzniku a vývoji moderního (bezpečnostního) státu, nám pomůže správně pochopit jeho historickou funkci zejména z hlediska akumulace vojenských prostředků. V neposlední řadě se pokusíme vystihnout hlavní dopady politicko-ekonomické globalizace na mezinárodní systém a bezpečnost. Následující řádky jsou věnovány výzkumným otázkám, které upřesní výzkumný záměr této práce.

1.3 Výzkumné otázky

Výzkumné otázky nám umožní lépe vymezit a uchopit klíčové aspekty studované problematiky. Z těchto důvodů byly stanoveny dvě hlavní výzkumné otázky a několik vedlejších podotázek.

- Je globalizace natolik významným procesem, že dokáže měnit tradiční bezpečnostní chování Finska a Švédska, respektive jejich strukturu ozbrojených sil?
 - Způsobuje ekonomická globalizace snižování významu bezpečnostního státu jakožto monopolu na organizované násilí?
 - Můžeme hovořit o případném snižování výdajů na obranu a stavu armád jako o důsledcích ekonomické provázanosti, mezinárodní politické spolupráci či postmateriální hodnotové orientaci států?
- Odpovídají predikce testovaných teorií současným procesům v mezinárodní politice a bezpečnosti?
 - Do jaké míry dokáže geografická poloha, respektive geopolitická pozice státu determinovat strukturu vojenských sil a celkovou bezpečnostní strategii států?
 - Je případná změna obranných strategií Finska a Švédska důsledkem změny bezpečnostní situace v Evropě (rozpad SSSR, rozšíření NATO)?
 - Jsou za primární bezpečnostní rizika považovány teritoriální (mezistátní válka, obrana území) nebo neteritoriální (asymetrické) hrozby (terorismus, nelegální obchod atd.)?

2. METODICKÝ RÁMEC

Kapitoly v tomto oddíle budou věnovány strategii výběru případů, významu testování teorií a vyplývajícím metodologickým východiskům.

2.1 Metodologie a epistemologické zarámování

Z hlediska epistemologického se tato studie soustředí na využití pozitivistických teorií neorealismu a neoliberalismu a také postpozitivistické analýzy konceptů kritické geopolitiky. Někdo by mohl namítnout, že obě epistemologická stanoviska sledují odlišné cíle a tudíž neexistuje možnost jejich kombinace. Realita je však poněkud odlišná.

Skutečnost je taková, že pozitivistům jde o vysvětlení zkoumaných jevů, naopak postpozitivistům spíše o jejich porozumění a interpretaci (King, Keohane, Verba 1994, Van Evera 1997 ad.). Dle Druláka (2008) navíc platí souvislost mezi využitím kvantitativní metodologie v rámci vysvětlujících přístupů (pozitivismus, (neo)pozitivismus, vědecký realismus). Avšak kvalitativní metody využívají oba přístupy, tedy vysvětlující a interpretativní. Možnost využití kvalitativních metod v obou epistemologických rovinách zdůrazňuje i Kofroň (2012a), apelující na širší využití případových a komparativních studií v rámci (neo)pozitivistické epistemologie. Vedle postmoderních či idiografických přístupů jsou totiž případové studie aplikovatelné i na nomotetický výzkum a tudíž nejsme odkázáni pouze na využití kvantitativních statistických metod.

Z výše uvedeného vyplývá, že kombinace pozitivistické a postpozitivistické epistemologie není v kontradikci s využitím kvalitativních metod v rámci deduktivně-nomotetického způsobu vědeckého poznání. Tato skutečnost nám umožňuje využít kvalitativní metodu kongruence při testování zvolených hypotéz. Zároveň nám nic nebrání koncipovat práci jako komparativní dvoupřípadovou studii, která je vhodná jak pro induktivní tvorbu teorií, tak pro testování stávajících deduktivně vytvořených teorií (Kofroň 2012a, Mearsheimer 2001, Glaser 2010).

2. 1. 1 Metodika práce

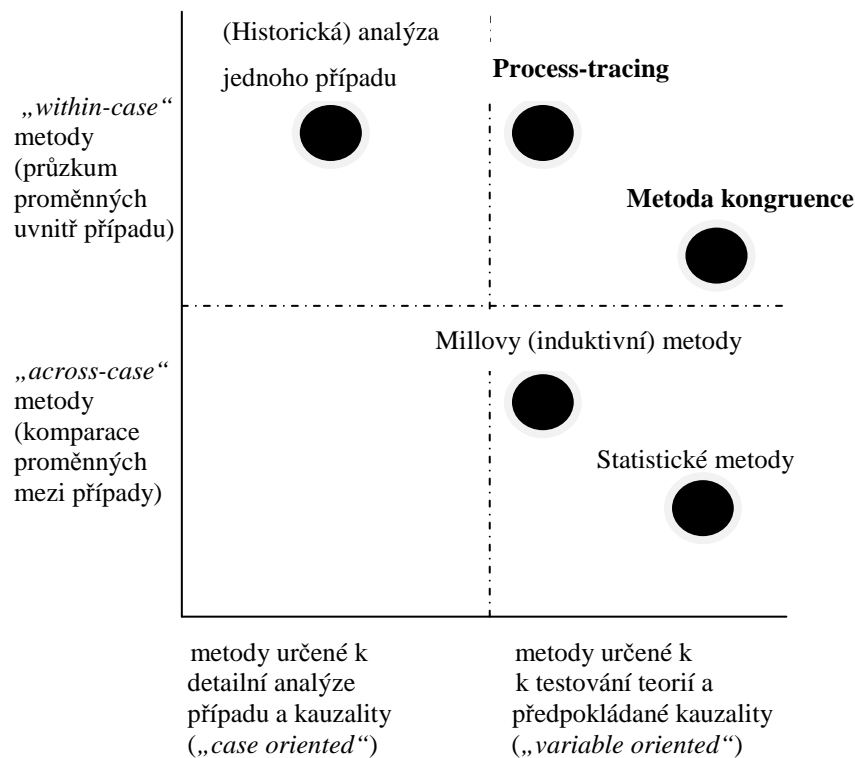
Případová studie je spolu s experimentem a statistickým testováním velkého počtu případů jednou z metod jak testovat teorie (Van Evera 1997). Navíc jsou schopné vysvětlit, jak a zda nezávislá proměnná (NP) ovlivňuje proměnnou závislou (ZP). Obecně lze říci, že „statistické metody s velkým počtem případů jsou silné v testování platnosti hypotézy, případové studie naopak zkoumají příčiny potvrzené platnosti“ (Van Evera 1997, s. 55).

Využití případových studií bývá kritizováno zejména pro nedostatek případů a omezenou schopnost určit korelační vztah mezi jednotlivými proměnnými (Van Evera 1997). Tyto překážky eliminují tzv. „*within-case*“ metody testování teorií, které zvyšují sílu testu. Jedná se například o již zmíněnou metodu kongruence⁴ a „sledování příčinného mechanismu („*process-tracing*“)“⁵. Schéma č. 1 ukazuje postavení zvolených metod (černá kolečka) s ohledem na uchopení komparativního výzkumu. Obě metody pracují s proměnnými uvnitř případu, což zajišťuje vnitřní koherentnost a logiku testu. Metoda „*process-tracing*“ disponuje sofistikovanými nástroji pro odhalení kauzálního mechanismu a zároveň je vhodnou metodou pro detailní analýzu jednoho případu (blíží se k induktivnímu výzkumu). Metoda kongruence naopak hledá co možná nejpřesnější shodu mezi predikcemi teorie a konkrétními pozorovatelnými jevy. Kauzalita je v tomto případě pouze předpokládána, přičemž pro její vhodné určení jsou klíčové námi zvolené proměnné s předpokládanou kauzalitou. Každá z metod je navíc vhodná k explicitnímu testování teorií, čímž se liší od metod „*case oriented*“, které jsou typické pro detailní analýzu případu (historickou, geografickou, sociální, apod.). Mezipřípadové komparativní metody („*across-case*“) s důrazem na proměnné („*variable oriented*“) jsou naopak typické pro Millovy metody (například metoda rozdílu či souhlasu) a kvantitativní (konfirmační) statistické metody (např. regrese či korelace).

⁴ Máme-li teorií stanovený příčinný vztah mezi nezávislou proměnnou (A) a závislou proměnnou (B), pak je naším cílem ověřit jak vzájemnou kovarianci mezi těmito proměnnými, tak i platnost předpokladu o kauzální souvislosti mezi (A) a (B). Při aplikaci této metody se postupuje tak, že hodnoty nezávislých proměnných zkoumaného případu jsou dosazeny do teoretického modelu a spolu s dalšími údaji o případě, obvykle v podobě kontrolních proměnných (C), je stanovena očekávaná hodnota závislé proměnné (Drulák 2008). V případě shody mezi predikcí teorie (A způsobuje B) a daným případem, můžeme předpokládat existenci kauzálního vztahu (George, Bennett 2005).

⁵ Na podobném principu je založena metoda „*path-analysis*“ v rámci strukturálního modelování. V tomto případě se k odhalení příčinného mechanismu používá statistických metod, zejména multilineární regrese (Harte, Koele 1995).

Schéma 1: Pozice zvolených metod v rámci komparativního výzkumu

Zdroj: vlastní

Metodika diplomové práce kombinuje právě výše zmíněné nástroje (metodu kongruence a „*process-tracing*“), které nám umožní nalézt pozorovatelné implikace shodující se s predikcemi teorie a případně poodhalit jejich kauzální vztah. Drulák (2008) takový postup nazývá „souběžným výkladem teorie“ usilujícím o prověření empirické platnosti teorie. Jak ukazuje tabulka č. 1, jednou z variant metody kongruence využitě v empirické části práce je také „*multiply within-case comparison*“, porovnávající několik NP a ZP s predikcemi teorie. V našem případě jde o tři NZ (ekonomická globalizace, politická globalizace a geopolitické podmínky) a dvě ZP (struktura obranných sil a změna bezpečnostních strategií).

Tab. 1: Metody testování teorií

Congruence variable oriented methods	Variable oriented method („process-tracing“)
<ul style="list-style-type: none"> Hodnoty nezávislé proměnné jsou dosazeny do teoretického modelu a poté je stanovena očekávaná hodnota závislé proměnné => pokud odpovídá skutečné hodnotě nezávislé proměnné, je dosaženo shody a je možné předpokládat kauzální vztah <ol style="list-style-type: none"> 1) „Comparison to typical values“ 2) „Multiple within-case comparison“: komparace několika hodnot NP a ZP v rámci případu => pokud hodnoty odpovídají predikci hypotézy, teorie je potvrzena <ul style="list-style-type: none"> Vztah mezi NP a ZP může být náhodný, obtížné potvrdit kauzalitu 	<ul style="list-style-type: none"> Způsob kauzálního vysvětlení vybraných případů pomocí testování hypotéz Důraz na zprostředkující proměnné určující kauzální mechanismus Souvislost mezi nezávislou a závislou proměnnou je rozložena do řady kroků Snaha o identifikaci nejmenších součástí kauzálního mechanismu Vhodné pro podpoření či zamítnutí teorie, silný test

Zdroj: Van Evera 1997, George a Bennett 2005

Metoda kongruence je nicméně limitována nedostatkem nástrojů k rozklíčování kauzálního mechanismu mezi proměnnými. Právě z tohoto důvodu se pokusíme i o využití metody „process-tracing“, jejímž cílem je ověřit, zdali teorií předpokládaný kauzální mechanismus skutečně odpovídá realitě tak, jak ji líčí teorie (Van Evera 1997, Mahoney 2005). Nicméně i tato metoda má svá úskalí, a to zejména při výzkumu komplexních jevů a událostí jakou je například ekonomická globalizace. V těchto případech existuje vysoké riziko opomenutí některé z intervenujících proměnných vstupujících mezi NP a ZP, což může mít pro správné odhalení kauzálního mechanismu a udržení vnitřní logiky případu fatální důsledky. Vzájemný vztah mezi proměnnými navíc bývá nelineární či reciproční, což opět zmenšuje pravděpodobnost odhalení kauzality. O těchto úskalích se přesvědčil i sám autor textu, jehož původním záměrem bylo plně využít právě metodu „process-tracing“. V průběhu tohoto výzkumu se však ukázalo, že rozklíčovat všechny intervenující kauzální linky je vzhledem k šíři studovaného fenoménu, nedostatku zdrojů, času a omezenému rozsahu diplomové práce téměř nemožné. Dle George a Bennetta (2005) totiž rozklad kauzálních souvislostí a

mechanismů pokračuje do takové úrovně, kdy jsou tyto souvislosti uznány jako evidentní⁶. Tuto úroveň je nicméně obtížné určit, tudíž se budeme muset spokojit s identifikací potenciálních příčinných efektů, což však zdá se výzkum nikterak nezhodnocuje.

2.1.2 Výběr případů

Diplomová práce je komparativní dvoupřípadovou studií. Někdo by mohl namítnout, že výzkum pouze dvou případů má omezenou schopnost zobecňovat. Takový závěr je však mylný, jelikož pouhé navyšování počtu případů nám nezaručuje nalezení shody mezi predikcemi teorií a empirickými výsledky. Je-li jedním z hlavních cílů této práce potvrdit či naopak zamítnout teorii, stačí aplikovat metodu kongruence na případ, jenž je ve shodě s předpoklady teorie. Tím nám odpadá nutnost dokazovat příčinný mechanismus (Bennett, George 2001). Smysluplné poznání tedy nevyplývá z navýšení počtu případů za účelem hledání pravidelností a korelací, ale z pátrání po fyzických, sociálních a politických procesech, které probíhají uvnitř určitého kontextu mezi NP a ZP (Drulák 2008, s. 37).

Komparativní dvoupřípadová studie je ze své podstaty individualistická a opírá se o vysvětlení fenoménu na mikroúrovni. Jak lze tedy touto metodou uchopit výzkum natolik komplexního jevu, jakým je ekonomická globalizace a její dopady na strukturu obranných sil? Odpověď leží ve strukturalistické perspektivě výzkumu, který předpokládá, že chování, procesy a jevy daného aktéra (státu) jsou zapříčiněny strukturou systému. Vlastní analýza je nicméně vztažena na mikroúroveň aktéra (Drulák 2008, s. 38). George a Bennett (2001) v této souvislosti poukazují na shodu mezi analýzou strukturálních vlastností jevů s předpokládanými mechanismy působícími na individuální úrovni.

Jak již bylo uvedeno v úvodu, výběr případů bude navazovat na výsledky výzkumných publikací Georga Sorensena (2005), respektive Paula a Ripsmana (2010). Sorensen (2005) svou práci věnoval analýze vztahu mezi „vnější“ a „vnitřní“ složkou mezinárodní struktury s důrazem na co největší objektivitu⁷. Výsledek jeho studie vedl ke konstatování, že: „systémové síly podmiňují vnitřní strukturu státu a napomohly

⁶ Příklady využití metody „*process-tracing*“ viz Layne 1994 či Rosato 2011.

⁷ Autor svou argumentaci nespojuje s žádnou specifickou teorií MV a věří v komplexní vztah mezi „mezinárodním“ a „vnitrostátním“ v rámci MV (Sorensen 2005, s. 38)

k vytvoření různých typů států v mezinárodním prostředí“ (Sorensen 2005, s. 38). Tyto systémové síly (vojensko-politická moc, mezinárodní normy a ekonomická moc) přispěly ke vzniku moderního⁸, postmoderního⁹ a postkoloniálního¹⁰ státu. Pro každou tuto kategorii států platí odlišná podoba anarchie a rozdílná bezpečnostní dilemata, vycházející z diferencovanosti „vnitrostátních“ struktur (vojensko-politické instituce, ekonomická základna a idea státu).

Zásadním tvrzením výzkumu je překonání tradičního bezpečnostního dilematu mezi postmoderními státy. V této kategorii jsou zahrnuty státy OECD, přičemž typickými příklady jsou USA a členská základna EU. Funguje zde princip víceúrovňového vládnutí a státy jsou navíc součástí koordinovaného bezpečnostního společenství, mezi nimiž neexistuje vojenské ohrožení (Sorensen 2005, s. 147). Částečně se zde zrcadlí i teorie demokratického míru o mírových vztazích mezi demokraciemi. Dalším projevem postmodernosti je pokles významu národně-teritoriálních hranic z důvodu prohlubující se ekonomické soudržnosti, což je vlastní neoliberálnímu paradigmatu i kritické geopolitice. Sorensen (2005) navíc kritizuje neorealisty za jejich nezáměr o koncept postmoderní státnosti a jejich lhostejnost vůči novým bezpečnostním hrozbám. V návaznosti na tato tvrzení byla využita práce Welzela a Ingleharta (2001), která pomocí Indexu lidského rozvoje analyzuje vývoj postmoderních hodnot a státnosti. Jak si však ukážeme v empirické části, prokázat souvislost mezi postmoderními hodnotami a změnou bezpečnostního uvažování Finska a Švédska se nám nepodařilo.

Výběr konkrétních států bude vycházet také z výzkumu Paula a Ripsmana (2010), kteří metodou kongruence ověřovali vliv globalizace na současné procesy v mezinárodní bezpečnosti. Objektem testování hypotéz byly čtyři skupiny států (světové mocnosti¹¹, státy ve stabilních regionech¹², státy v regionech s přetrvávající rivalitou¹³ a státy slabé¹⁴). Klíčovou skupinou jsou pro nás státy ve stabilních regionech, mezi nimiž, dle předpokladů Paula a Ripsmana (2010, s. 82), dochází k omezení bezpečnostního dilematu, nejvyšší úrovni mezistátní spolupráce a ke zdůraznění významu institucí ve smyslu mírového řešení konfliktů. Výsledky jejich výzkumu

⁸ Státy Latinské Ameriky a Jihovýchodní Asie.

⁹ Státy Evropy, Severní Ameriky a Austrálie.

¹⁰ Státy Střední Ameriky, Subsaharské Afriky a některé státy Střední Asie.

¹¹ USA, Rusko, Čína.

¹² Evropa, Jižní Amerika.

¹³ Střední východ a Jižní Asie.

¹⁴ Afrika.

nebyly jednoznačné. Ve shodě s predikcemi se státy soustředí na boj proti terorismu a neteritoriálním, dle autorů postindustriálním hrozbám, a preferují strategii „*soft balancing*“ na úkor „*hard balancing*“. Jejich doktríny jsou víceméně obranné a částečně delegují zajišťování své bezpečnosti na instituce vyššího řádu či přímo na USA. Státy stabilních regionů se na druhou stranu zcela nevzdaly participace v některých nad-regionálních konfliktech (válka v Perském zálivu 1991, Kosovo, Afghánistán, Irák). Pokles počtu vojáků NATO v Evropě po konci Studené války autoři nepřipisují globalizaci, nýbrž unilaterálnímu postavení USA a snížení hrozby ze strany Ruska (Paul, Ripsman 2010)¹⁵.

Státy stabilních regionů (Paul, Ripsman 2010), v terminologii Sorensena (2010) státy postmoderní, jsou tudíž oblastí, kde by politicko-ekonomická globalizace a postmateriální hodnoty měly působit v maximální možné míře ve prospěch snižování významu vojenské moci. Z metodologického hlediska se tedy jedná o „*most-likely*“ region pro teorii neoliberalismu a kritickou geopolitiku. V empirické části se tudíž pokusíme zpřesnit nejednoznačné výsledky studie Paula a Ripsmana (2010) a poukázat na odlišné bezpečnostní uvažování států v geograficky a geopoliticky více exponovaných státech (viz níže).

Na základě výše zmíněných poznatků byly vybrány státy, jež dlouhodobě nečelí *bezprostřednímu* ohrožení, a tudíž u nich můžeme očekávat potvrzení globalizační teze: Finsko a Švédsko. Obě země jsou vojensky formálně neutrální, postmateriální státy EU s vysokým stupněm ekonomické a politické globalizace (viz dále) a zároveň nečelí *bezprostřednímu* vojenskému ohrožení ve smyslu vypuknutí války. Avšak jejich geostrategická pozice je poněkud odlišná. Finsko, jakožto hraniční stát EU, čelí přeci jen větším *potenciálním* teritoriálním hrozbám (zejména ze strany Ruska) než je tomu v případě Švédska. Nutno dodat, že v porovnání s bezpečnostní hrozbou ze strany bývalého SSSR je v současnosti pravděpodobnost takového napadení velice nízká (avšak nemůže být stoprocentně vyloučena).

Výše popsané faktory by se měly promítnout v přeformulování strategických dokumentů, bezpečnostních politik a především ve struktuře obou armád. Dle neoliberální predikce a předpokladů kritické geopolitiky se Finsko dostává do pozice stěžejního případu („*crucial case*“), který přesně odpovídá predikcím výše zmíněných teorií a ostatním teorií (neorealismu) se zcela vymyká (Eckstein 1975). Švédsko ve

¹⁵ Počet vojáků v Evropě klesl z 3,3 milionů (1986) na 2,2 milionů v roce 2007 (Paul a Ripsman 2010, s. 88).

většině ukazatelých vykazuje podobné tendence jako Finsko, v některých jej dokonce předčí (například v úrovni ekonomické globalizace). Nicméně Švédsko disponuje slabším potenciálem být druhým stěžejním případem, jelikož čelí nižším teritoriálním hrozbám. Míra potenciálního teritoriálního ohrožení nám totiž ukáže, jak i *relativně* malý rozdíl v geostrategické pozici může zásadně ovlivnit strukturu armád a celkovou bezpečnostní strategii obou zemí.

Výběr případů odpovídá tzv. strategii „*plausibility probe*“, nejvíce pravděpodobného případu (George a Bennett 2005). Finsko a Švédsko jsou nejvíce pravděpodobnými případy („*the most likely cases*“) pro kritickou geopolitiku, institucionální neoliberalismus a obecně pro všechny teorie zdůrazňující roli globalizace z důvodu jejich demokratického a postmoderního charakteru, ekonomické provázanosti a institucionálního uspořádání. Pokud teorie neprojdou takto lehkým testem, můžeme předpokládat jejich zamítnutí i v případě testů náročnějších (například státy Středního východu). Z toho vyplývá, že test teorie je postaven na jejím zamítnutí (Gerring 2007). Pro teorii neorealismu jsou případy naopak „*least likely cases*“, tedy nejméně pravděpodobné případy. Právě zde má teorie naopak nejtěžší podmínky pro ověření své platnosti, jelikož studované případy disponují vysokým stupněm globalizace, postmaterialismu či víceúrovňovým vládnutím apod. (George a Bennett 2005). Tudíž vyplývá, že test je založen na potvrzení (*confirmation*) teorie. Pokud se tedy teorii neorealismu podaří i v takto těžkých podmínkách potvrdit, potom se významně zvyšuje její platnost a význam. V takovém případě můžeme očekávat platnost neorealismu i v méně náročných podmínkách, kterými mohou být například státy Středního východu.

2.1.3 Způsoby testování teorií

Dle Mearsheimera a Walta (2012, s. 8) jsou teorie zjednodušeným obrazem reality umožňující predikovat důsledky vybraných strategií, politik a činností jednotlivých aktérů. Z tohoto tvrzení můžeme vyvozovat nutnost určité generalizace vypuštěním některých méně důležitých faktorů a proměnných za účelem vhodnějšího uchopení reality. Avšak bez vhodné teorie nebudeme schopni správného testování zvolených hypotéz, což v důsledku může vést i k znehodnocení celého výzkumu (viz Van Evera 1997, Mearsheimer, Walt 2012).

V obecné rovině posuzování validity teorií probíhá pomocí čtyř empirických testů založených na nezbytných („*necessary*“) a dostatečných („*sufficient*“) kauzálních podmínkách, přičemž v této práci explicitně využijeme „*Hoop*“ test v případě Švédska a „*Doubly decisive*“ test na příkladě Finska (viz tabulka 2)¹⁶.

Tab. 2: Testy platnosti teorií

		Splnění dostatečné podmínky pro kauzalitu teorie (specifičnost)	
		Ne	Ano
Splnění nezbytné podmínky pro kauzalitu teorie (jistota)	Ne	Straw in the wind test <ul style="list-style-type: none"> Nedostatečné podmínky pro potvrzení a zamítnutí Neexistují implikace pro ostatní teorie Vhodné pro benchmarking 	Smoking gun test <ul style="list-style-type: none"> Vhodný pro potvrzení Obtížné zamítnutí Neexistují implikace pro ostatní teorie
	Ano	Hoop test (Švédsko) <ul style="list-style-type: none"> Splněny podmínky pro zamítnutí Nedostatečné pro potvrzení Neexistují implikace pro ostatní teorie 	Doubly decisive test (Finsko) <ul style="list-style-type: none"> Vhodný pro potvrzení teorie a zamítnutí ostatních teorií jedna teorie potvrzena, alternativní teorie naopak zamítnuty

Zdroj: vlastní úpravy dle Van Evera 1997, George a Bennett 2005, Collier 2010

Test typu „*Straw in the wind*“ nedokáže zajistit jak nezbytné, tak ani dostatečné podmínky pro otestování kauzální koherentnosti teorie, tudíž pro testování platnosti teorií není příliš vhodný. Problém bývá často spojen s nevhodným výběrem případů, jehož testování nevykazuje jednoznačné implikace plynoucí z teorie. „*Smoking gun test*“ již ukazuje, že případy byly vybrány mnohem citlivěji s ohledem na predikce teorie a proto budeme disponovat dostatečnými podmínkami pro potvrzení teorie. K zamítnutí nám však chybí nezbytné podmínky. „*Hoop test*“ naopak umožňuje zamítnout teorii, avšak nedisponuje *dostatečnými* podmínkami pro potvrzení teorie jiné.

¹⁶ Předpoklad, že X je *nezbytnou* podmínkou pro Y ještě nezaručuje neexistenci jiných faktorů, které by způsobovaly stav Y. V případě nalezení *dostatečných* podmínek získáme garanci, že podmínka X způsobuje stav Y.

V této pozici je Švédsko, v jehož případě se nám pravděpodobně podaří nalézt pouze *nezbytné* podmínky, které nám vzhledem k chybějícím *dostatečným* podmínkám neumožní potvrdit platnost teorie. Jak si podrobněji ukážeme v empirické části, vysoký stupeň ekonomické globalizace a snižování objemu vojenských prostředků totiž ještě nepotvrzuje platnost globalizační teze (teorie neoliberalismu a kritická geopolitika), neboť se zde projevují i další faktory odpovídající naopak kauzálním predikcím neorealismu.

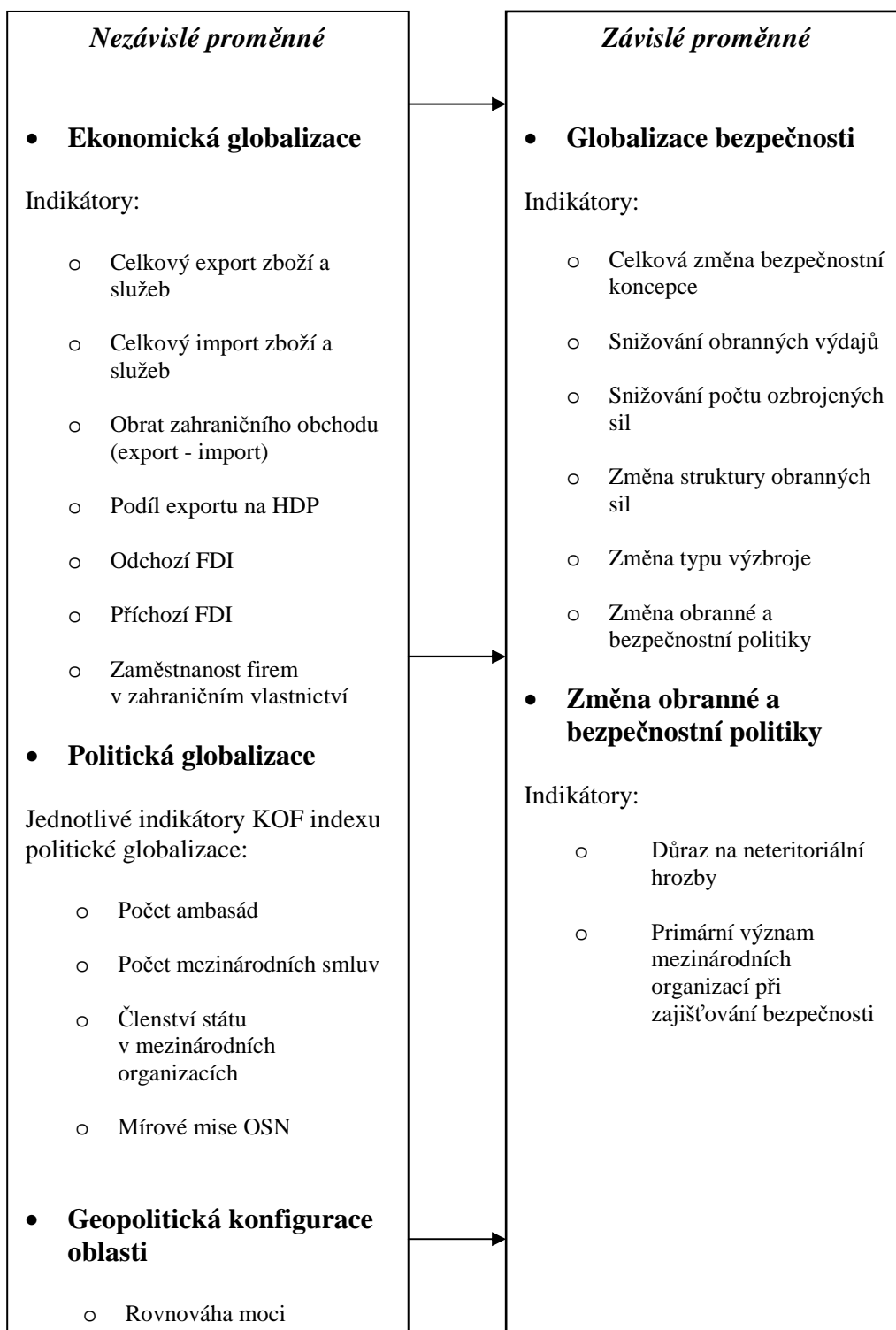
Klíčovým testem je „*Doubly decisive*“, který disponuje *dostatečnými* a zároveň *nezbytnými* podmínkami pro platnost jedné teorie a zamítnutí teorií ostatních. Z toho vyplývá, že potvrzená teorie disponuje vysokou explanační silou, zamítnuté teorie naopak nedokáží vysvětlit a predikovat empiricky pozorované jevy. Validita teorie bývá testována na stěžejním případě („*crucial case*“), kterému se velice blíží právě Finsko.

2.1.4 Proměnné a indikátory

Hlavními nezávislými proměnnými jsou ekonomická globalizace, politická globalizace a geopolitická konfigurace oblasti (schéma č. 2). Indikátory ekonomické globalizace byly zvoleny na základě dostupnosti dat, politická globalizace vychází z jednotlivých indikátorů KOF indexu politické globalizace (podrobněji viz další kapitoly). Obě dimenze globalizace jsou klíčovými NP pro neoliberalismus, geopolitická konfigurace dané oblasti naopak odpovídá předpokladům neorealismu. Teze kritické geopolitiky budou diskutovány především z hlediska možného snižování významu fyzického prostoru a deteritorializací bezpečnostních hrozeb.

První a zároveň klíčovou závislou proměnnou je globalizace bezpečnosti. Indikátory proměnné poukazují na změny ve struktuře armád, počtu vojsk a typu výzbroje v důsledku ekonomické a politické globalizace. Tyto indikátory disponují objektivitou a jsou konkrétním projevem změn v celkovém významu vojenské moci a její struktury. Druhou závislou proměnnou bude analýza obsahu bezpečnostních dokumentů a obranných koncepcí. Nutno podotknout, že jejich charakter může být pouze deklaratorní, a tudíž nemusí odhalit skutečné změny v bezpečnostní politice. V empirické části si nicméně ukážeme, že obsah těchto dokumentů se často odráží i v samotné struktuře obranných sil.

Schéma 2: Proměnné a indikátory

3. TEORETICKÝ A METODOLOGICKÝ RÁMEC

Tato kapitola je rozdělena na čtyři podkapitoly. První z nich se bude zabývat teoretickou analýzou několika vzájemně propojených otázek: Co je to ekonomická globalizace? Jak ji nejlépe konceptualizovat a definovat? Představuje globalizace bezprecedentní proces nebo jsme jeho součástí již celá staletí? Vysvětlením základních pojmů a procesů se pokusíme vyhnout nedorozumění provázející diskurz globalizace. Ve druhé podkapitole si vysvětlíme koncept moderního (bezpečnostního) států a to především v souvislosti se schopností akumulovat vojenské prostředky. Ve třetí podkapitole přistoupíme k analýze mnou vybraných teorií a také k jejich vzájemné komparaci v otázkách týkajících se problematiky globalizace, bezpečnosti a fyzického prostoru. Na teoretickém základě nakonec vytvoříme hypotézy.

3.1 Globalizace: základní pojmy a historický vývoj

Globalizace je nejčastěji spojována s prohlubováním, urychlováním a intenzifikací vzájemných interakcí všech aktérů, především ve sféře ekonomické (např. Giddens 1998, dále Gilpin 2001, Stiglitz 2006). Podobně smýšlí i McGrew (2010, s. 18) popisující globalizaci jako: „rozpínání sociálních, politických a ekonomických aktivit napříč politickými jednotkami tak, že události, rozhodnutí a aktivity v jednom regionu mají značný dopad na region vzdálený“. Sociální geograf David Harvey (1990) globalizaci například spojuje s časo-prostorovou kompresí¹⁷. Nyní ponechme definice stranou a věnujme se tomu, jaké konkrétní procesy se pojí s globalizací.

Scholte (2005) ve své publikaci *Globalization: A critical introduction* poukazuje na tři pojmy, s nimiž je proces globalizace spojován:

- 1) *Internacionalizace*: vyjadřuje vzájemnou závislost mezi jednotlivými státy. Veškeré mezistátní interakce probíhají na úrovni jednotlivých států, které mají *jasně vymezenou* hranici a fungují jako zcela nezávislé politické a ekonomické jednotky (McGrew 2010). Beck (2007) popsal internacionalizaci jako tok mezinárodního obchodu, jenž se odehrává

¹⁷ David Harvey tento pojem poprvé použil ve své studii *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural chase*. Časo-prostorovou kompresi definuje jako: „proces, který radikálně mění objektivní vlastnosti prostoru a času. „Komprese“ je spojována s historií kapitalismu, pro nějž je charakteristické zrychlování života a překonávání prostorových překážek“ (Harvey 1990, s. 240).

mezi státy uvnitř vyspělé Evropy, Ameriky a východní Asie. Avšak s přihlédnutím k současnému zintenzivňování přeshraničních toků zboží, informací, financí a znalostí nám toto vysvětlení nemůže postačit k charakterizaci současné světové provázanosti.

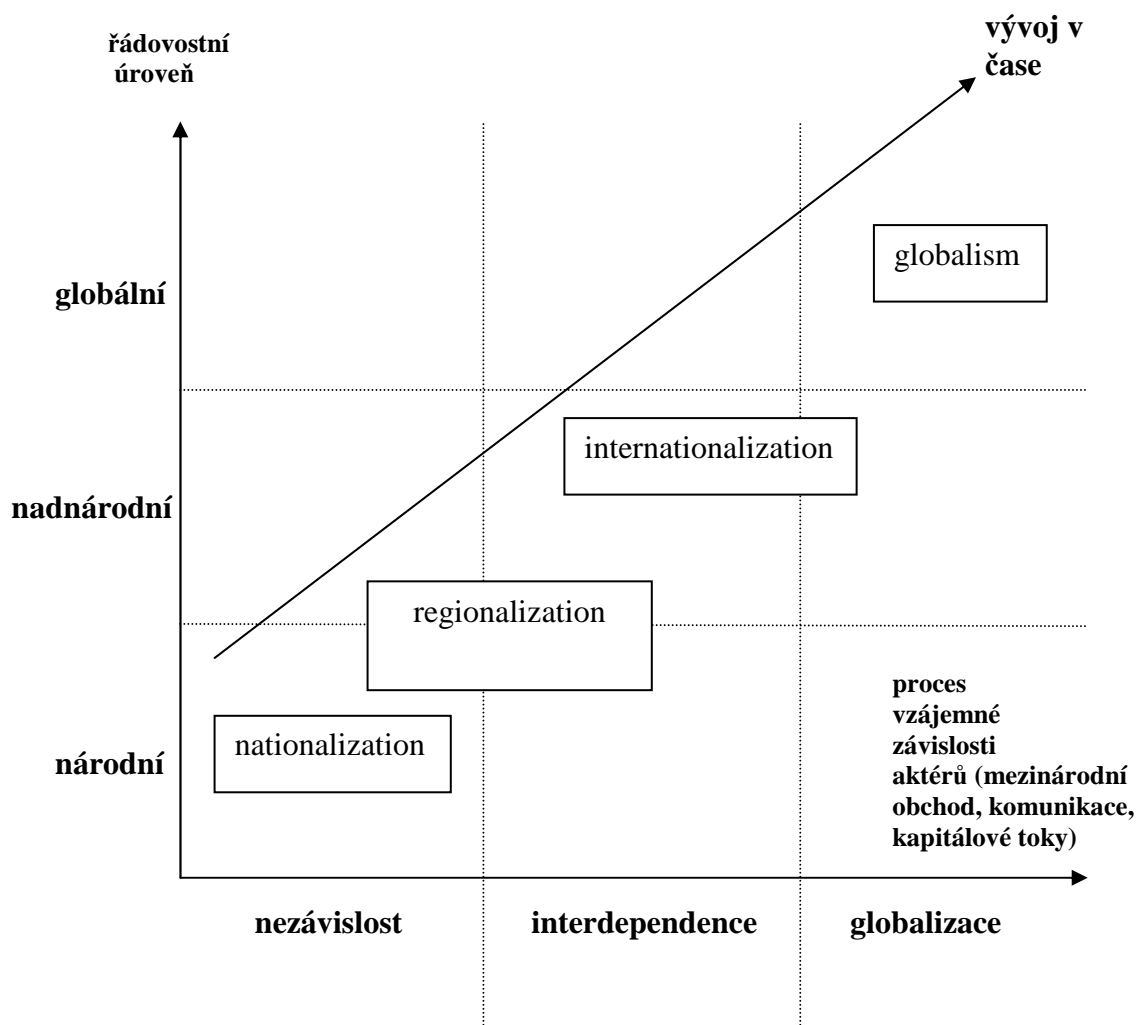
- 2) *Liberalizace*: v této souvislosti globalizace odkazuje na celkovou deregulaci. Primárním cílem je vytvoření otevřené světové ekonomiky, která nebude omezována hranicemi jednotlivých států (McGrew 2010). Někteří autoři dokonce tvrdí, že se: „globalizace stala základním heslem pro vyjádření mezinárodní ekonomické integrace“ (Sander 1996, s. 27). O správnosti výrazu „ekonomická integrace“ by se zcela jistě dalo polemizovat. Bylo by však naivní nepovažovat liberalizaci za jeden z klíčových faktorů současné globalizace. Prostředkem k prosazování liberální ekonomiky se od 90. let stal tzv. Washingtonský konsensus¹⁸. Vytvořením tohoto dokumentu a jeho následnou implementací vládami jednotlivých států došlo, bez ohledu na jeho pozitivní či negativní dopady, k zásadnímu prohloubení a také k intenzifikaci světové provázanosti.
- 3) Poslední pojem, který Scholte (2005) spojuje s globalizací, vychází z rekonfigurace sociálně-geografického prostoru a nazývá jej „*respatialization*“. Tento jev souvisí s transformací prostorové organizace společnosti, v jejímž důsledku dochází k poklesu významu státních hranic v rovině sociální interakce, zatímco území zůstává relevantní pro zachování kultury a suverenity.

Důležitý pojem, který bych rád na tomto místě vysvětlil, je globalismus. Nye et al. (2000) jej definují jako síť vzájemné závislosti dosahující mezikontinentálního rozsahu. Tyto sítě jsou propojovány kapitálovými, informačními a myšlenkovými toky, stejně tak jako proudy zboží a lidského kapitálu. Čím se tedy globalismus odlišuje od procesu globalizace? Zjednodušeně řečeno, globalizací je globalismus prohlubován a urychlován (Nye et al. 2000). Beck (2007) pod pojmem globalismus označuje *chápání*, podle něhož světový trh nahrazuje politické jednání ideologií světového trhu a

¹⁸Základní prvky Washingtonského konsenzu: omezení významu národních vlád, prosazování privatizace prostřednictvím prodeje státních podniků privátnímu sektoru, liberalizace tržního a kapitálového trhu a celková deregulace (Stiglitz 2006).

neoliberalismu. Globalizaci naopak vnímá jako *proces*, v jehož důsledku je suverenita národních států podkopávána nadnárodními aktéry. Graf 1 nám ukazuje, jakými stádii postupovala vzájemná závislost a provázanost jednotlivých aktérů. Působením globalizačního procesu docházelo k prohlubování globalismu v rámci globální řádovostní úrovně.

Graf 1: Vývoj vzájemné závislosti akterů v čase

Zdroj: vlastní

Avšak s výše popsaným procesem globalizace, definovaným neustálým prohlubováním vzájemných ekonomických, politických a sociálních vztahů, se ztotožňuje pouhá část vědecké obce (např. Ohmae 1995). Nesmíme však zapomenout na opačný názorový proud, skeptický, který globalizaci nepovažuje za nikterak významný

a bezprecedentní proces (Waltz 1979 a 1999, Wohlforth 1999, Mearsheimer 2001, ale i Scholte 2005).

Následující podkapitola je věnována samotnému vzniku globalizačních procesů. Kapitola zároveň slouží k určení etapy vhodné pro analýzu vývoje globalizačního procesu a jeho dopadů na bezpečnost států.

3.1.1 Kdy začala globalizace?

Budeme-li chtít alespoň přibližně datovat nástup globalizačního procesu, narazíme na celou řadu názorově odlišných proudů. Mnozí globalizaci datují od počátku kapitalistického systému, tedy přibližně od 15. století, další ji spojují s procesem modernizace v 18. století (viz Giddens 1998). Pro jiné globalizace začíná zhroucením východního bloku (Beck 2007). Sýkora (2000, s. 59) ve své stati uvádí, že: „termín globalizace označuje trend posunu v geografickém měřítku ekonomické integrace, ke kterému dochází zejména v 70. a 80. letech 20. století“. Jak ilustruje tabulka č. 3, neexistuje společný konsenzus nad otázkou, *kdy* proces globalizace začal. Pro potřeby této práce je nicméně nezbytné zvolit etapu, kdy došlo k opravdu významným či dokonce přelomovým procesům v prohlubování mezinárodního obchodu a politické provázanosti. Za přelomovou etapu světové ekonomiky, ve shodě s neoliberalním paradigmatickým a kritickou geopolitikou, považují události spojené s rozpadem brettonwoodského systému, neoliberalní politikou a dalšími geopolitickými, technologickými a hospodářskými změnami. Giddens (1998) tuto etapu spojuje se čtyřmi překrývajícími se trendy: (1) komunikační revoluce, (2) rozvoj finančních a znalostních služeb, (3) rozpad SSSR, (4) a další sociální a kulturní změny ve společnosti.

Tab. 3: Názorová roztržitost v souvislosti s počátkem globalizace

Autor	Počátek globalizace	Příčina
A. G. Frank	3000 př. n. l.	vzájemný obchod mezi Sumery a ostatními civilizacemi
K. Marx	15. století	moderní kapitalismus
I. Wallerstein	15. století	kapitalistický světový systém
T. L. Friedman	15. století	3 vlny globalizace: globalizace států (1492 – 1800), globalizace společností (1800 – 2000), globalizace jednotlivců (2000 -)
A. Giddens	18. století	modernizace
J. Stiglitz	konec 19. století	snižování nákladů na komunikaci a dopravu (předchůdce globalizace)
A. McGrew	60. léta 20. století	technický pokrok v komunikaci
G. Ó Tuathail	70. léta 20. století	rozpad brettonwoodského systému pevných směnných kurzů, zvýšení cen ropy, neoliberalní politika, růst regionálních mocností, relativní pokles vlivu USA
H. Perlmutter	konec studené války	globální civilizace

Zdroj: vlastní úpravy dle Beck 2007

3.1.2 Globalizace a její význam z hlediska tří odlišných perspektiv

V této kapitole si představíme tři hlavní názorové školy, které se odlišují svým přístupem k významu, hloubce a dopadu globalizace.

První z nich jsou „globalisté“, v některé literatuře jsou také nazýváni jako „hyperglobalisté“ (Dicken 2006). Ti vnímají současné sociální, ekonomické a politické

vztahy jako globální a vzájemně provázané (Scholte 2005). Současný proces globalizace zároveň považují za zcela unikátní jev, který v historii lidstva nemá obdoby. Propojenost všech aktérů navíc dosáhla takové úrovně, že již nemá smysl pohlížet na svět jako na soustavu suverénních států, ale spíše ho vnímat jako kosmopolitní „svět bez hranic“ (Ohmae 1995). Hyperglobalisté zdůrazňují především ekonomickou dimenzi. Takto pojatá globalizace upřednostňuje ekonomickou stránku celého procesu, vyzdvihuje neoliberální politiku a vznik jednotného globálního trhu (Held et al. 1999). V důsledku zvyšující se ekonomické provázanosti dochází k „denacionalizaci“ ekonomických aktivit států vytvořením nadnárodních sítí produkce, obchodu a financí. Hyperglobalisté považují: „vzestup globální ekonomiky, vznik institucí globálního vládnutí a globální difuzi a hybridizaci kultur za důkaz vzniku nového světového řádu, který předznamená demisi národního státu“ (Held et al. 1999, s. 4).

Z předcházejících řádků je zřejmé, že tento přístup představuje poněkud radikálnější představu o současných ekonomických procesech. S touto argumentací se ztotožňují zejména neoliberální ekonomové, ekonomicko-fundamentální think-tanky a konzultanti nadnárodních společností (Scholte 2005).

Zcela opačné stanovisko zastávají „skeptici“ či „ultraskeptici“ globalizačního procesu. Dle jejich názoru nejsme svědky vzniku globální ekonomické a občanské společnosti, nýbrž pouhého prohloubení internacionalizace mezi národními ekonomikami (Held et al. 1999). Skeptici považují teze hyperglobalistů za povrchní a politicky naivní, když předpokládají, že národní vlády ztrácejí moc regulovat mezinárodní ekonomické aktivity. Ty však nejsou pouze pasivními oběťmi internacionalizace, nýbrž jejími architekty zajišťujícími pokračování ekonomické liberalizace (Held et al. 1999). Koncept globalizace navíc postrádá jeden klíčový aspekt: značná část světa není zapojena do globalizačního procesu (viz Waltz 1999). Gilpin (2001) je dokonce přesvědčen, že současné ekonomické aktivity, jakými jsou mezinárodní obchod, zahraniční investice a kapitálové toky, jsou uskutečňovány zejména mezi třemi hlavními ekonomickými bloky: Evropskou unií, Severní Amerikou a východní Asií. Skeptický pohled zaměřuje pozornost především na kritiku ekonomické globalizace. Ta se opírá zejména o negaci současné bezprecedentní ekonomické provázanosti (McGrew 2010). Světová ekonomika byla totiž v některých ohledech více integrovaná a otevřená v letech 1870 – 1913 než na sklonku 20. století (např. Waltz 1999, Tadič 2006 ale i Hirst et al. 2009). Řízení nadnárodních společností je nadále pevně ukotveno v rámci suverénních států a mezinárodní politické a

bezpečnostní organizace slouží jako pouhý nástroj při prosazování zájmu jednotlivých států (Scholte 2005). V tabulce č. 4 jsou shrnuty argumenty vlastní skeptikům globalizace.

Tab. 4: Globalizace: skeptický pohled

1. V současnosti je svět ekonomicky, politicky a migračně méně globalizován než tomu bylo v letech 1870 – 1914
2. Dochází k intenzivní internacionalizaci ekonomiky, nárůstu vlivu geopolitiky a regionalizace, ale nikoliv globalizace
3. Značná část mezinárodně-ekonomických a politických aktivit se uskutečňuje v rámci států OECD
4. Geopolitika a moc států hraje stále větší roli ve světové politice
5. Internacionalizace a regionalizace je výsledkem činnosti státní politiky, nikoliv nadnárodních společností a kapitálem a nestátních aktérů
6. Globalizace je ideologií západu a slouží k prosazení jeho vlastních zájmů ve světové politice
7. V reakci na události 11. září 2001 bezpečnostní stát a jeho hranice znovu nabyly na významu
8. Mezinárodní organizace nedisponují významem a silou jednotlivých suverénních států
9. Současná intenzifikace světového obchodu a finančních toků je novou fází západního imperialismu, který ovlivňuje vlády suverénních států

Zdroj: vlastní úpravy dle McGrew 2010

Třetí názorový proud představují „transformalisté“. Jejich pojetí globalizace bychom na pomyslné ose zařadili mezi globalisty a skeptiky. Hlásí se k tezi, že globalizace představuje hlavní hnací sílu v procesu změn sociálních, politických a ekonomických, které transformují moderní společnost a světový řád (Giddens 1998). Podobně jako globalisté, transformalisté chápou současnou ekonomickou a sociální provázanost jako bezprecedentní proces, v jehož důsledku již nebude možné přesně stanovit dělící linii mezi domácím a mezinárodním, vnitřním a vnějším (Sassen 1996). Odlišný názor však panuje v důsledcích globalizace a v trajektorii jejího budoucího vývoje. Snahou transformalistů totiž není najít paralelu mezi současnými procesy a přesně definovaným globálním světem či globální civilizací, svojí pozornost upínají směrem k faktorům plynoucích z historického procesu vývoje interdependence (Held et al. 1999). Tento vývoj vytvořil globální systém, který ovšem nepředstavuje příchod globální společnosti či globální ekonomiky. Transformalisté hovoří spíše o vzniku nové globální stratifikace, v jejímž rámci dochází k deteritorializaci ekonomických aktivit

v souvislosti s globální dimenzí finančních toků a produkce (Held et al. 1999). Jádrem jejich argumentace je přesvědčení, že globalizace přetransformovala moc, autoritu a funkce národních vlád (McGrew 2010). Stát i nadále vykonává nejdůležitější rozhodnutí na svém území, avšak část své jurisdikce a pravomocí přesouvá na instituce mezinárodní či dokonce globální úrovně (příkladem může být EU). Globalizace tedy nepředstavuje *narušení*, ale spíše *transformaci* vztahů mezi suverenitou, teritorialitou a mocí státu (Sassen 1996). McGrew (2010, s. 28) tvrdí, že: „vestfálský obraz monolitického, unitárního státu je nahrazen „rozčleněným“ („*disaggregated*“) státem, jehož jednotliví aktéři navazují vzájemné vztahy se svými protějšky“. Tato kooperace probíhá v oblasti finanční, justiční, bezpečnostní, obchodní apod.

Z hlavních tezí transformalistů je patrné, že tento názor představuje určitý „*mainstream*“ ve výzkumu příčin a dopadů globalizace na všechny sféry našeho života. Za transformalisty můžeme považovat například neoliberální institucionalisty a s určitou opatrností i autory kritické geopolitiky (Keohane 1984, Nye et al. 2000, Ó Tuathail 1999). Pro tyto výzkumníky multilaterální a mezinárodní instituce představují určitou platformu, na jejímž základě státy konstruují mezinárodní režimy a tím se vzdávají části své suverenity (Barša 2008). S názorem globalistů se ztotožňují zejména radikální neoliberálové (viz Ohmae 1995). Skeptiky globalizace pak najdeme v řadách politických realistů a neorealistů (např. Waltz 1999, Mearsheimer 2001, Ripsman, Paul 2010). V tabulce č. 5 jsou shrnuty základní premisy a argumenty tří názorových proudů na proces globalizace a její dopad na samotnou podstatu státu. Toto rozdělení je značně zjednodušující a slouží k hrubému rozlišení základních názorových perspektiv.

Tab. 5: Globalizace a význam státu: tři perspektivy

Globalizace	<u>Globalisté</u> radikální neoliberálové (<i>Ohmae</i>, <i>Micklethwait</i>)	<u>Střední pozice</u> institucionalisté, (neo)liberálové, kritická geopolitika (<i>Keohane</i>, <i>Nye</i>, <i>O'Tuathail</i>)	<u>Skeptický pohled</u> (neo)realisté (<i>Waltz</i>, <i>Rose</i>, <i>Ripsman</i>)
Podstata	nová epocha, globální revoluce	historický přechod od interdependence ke globalismu	ideologie, mýtus
Příčina	laissez faire, kapitalismus, technologie	modernita, technologie, instituce, lidský pokrok	produkt světových mocností (USA)
Ekonomické důsledky	nová globální ekonomika	postindustrialismus, postfordismus a flexibilní akumulace, prohlubování interdependence	internacionalizace ekonomiky, zachování primárního významu vojenské moci
Politické důsledky	konec teritoriálního státu, globální vládnutí	deteritorializace, restrukturalizace státu, omezení významu státu	zásadní význam suverénního státu, posílení významu
Bezpečnostní důsledky	vše podřízeno ekonomice, válka postrádá význam	zásadní význam mezinárodních institucí a organizací při prosazování míru, neteritoriální hrozby (terorismus)	žádné, státy spoléhají na vlastní zajištění bezpečnosti

Zdroj: vlastní úpravy dle Held et al. 1999, Tadic 2006

3.1.3 Měření globalizace: zdroje a problémy

Globalizace je vzhledem ke své komplexní povaze obtížně uchopitelným jevem s nedokonalými nástroji jak jej měřit. Někteří autoři se při svých analýzách globalizace soustředí na ekonomickou složku (např. Ohmae 1995 ale i Stiglitz 2006), jiní na její

multidimenzionální charakter (viz McGrew 2010, Beck 2007). Značná část vědecké obce se naopak snaží vytvořit agregátní indexy globalizace. Příklad takových měr může být KOF Index globalizace nebo CSGR Globalization Index, které zkoumají ekonomickou, politickou a sociální složku globalizace (viz Dreher 2008, Lockwood 2005). Indikátorů těchto indexů je celá řada, zmiňme například přímé zahraniční investice, celkový podíl exportu na HDP, členství států v mezinárodních organizacích, účast v mírových operacích či počet internetových uživatelů¹⁹. Podrobný výčet použitelných indikátorů ekonomické globalizace ve své publikaci nabízí také Tanaka (2005). Publikace je však spíše nástrojem k tomu, jak vhodné indexy vytvořit, jelikož samotná dostupnost dat například o aktivitách NNS je prozatím nedostatečná. Problém sběru a dostupnosti dat se odráží i v indikátorech globalizace produkce (např. úroveň mezifirmního obchodu a mezinárodních subdodávek), jež pro výzkum ekonomické globalizace doporučuje například Brooks (2005). Inovativní agregátní ukazatele ekonomické globalizace představil také Brady (2005), jenž díky vhodné kombinaci základních ekonomických indikátorů (export, import, PZI apod.) vytvořil Index „čisté“ globalizace („*Net globalization*“).

Jak bylo uvedeno v úvodu kapitoly, k měření míry a vývoje globalizace bývá často využíván KOF Index globalizace s bodovacím systémem od nuly (žádná globalizace) do sta bodů (nejvyšší míra globalizace), který globalizaci rozděluje do čtyř dimenzí (celková, ekonomická, sociální a politická). Indikátory ekonomické globalizace jsou toky zboží a kapitálu, PZI, portfoliové investice, ale i celní sazby výměna a daně z mezinárodního obchodu (KOF Index of Globalization 2013). V součtu všech tří dimenzí globalizace se Švédsko umístilo na sedmém místě, Finsko pak na šestém ze 187 měřených států. Švédsko dokonce předčilo Švýcarsko či Českou republiku. Analogické výsledky vykazuje i ekonomická dimenze globalizace. Finsko svou pozici zhruba udrželo, Švédsko pokleslo na desátou příčku (tab. č. 6).

¹⁹ Přehlednou analýzu indexů globalizace včetně návrhu vlastního indexu nabízí například Skyva (2008).

Tab. 6: KOF index globalizace vybraných států

země	pořadí	
	celková globalizace	ekonomická globalizace
Belgie	1.	6.
Irsko	2.	3.
Nizozemsko	3.	5.
Rakousko	4.	16.
Singapur	5.	1.
Dánsko	6.	12.
Švédsko	7.	10.
Portugalsko	8.	18.
Maďarsko	9.	7.
Švýcarsko	10.	27.
	:	:
	:	:
Česko	15.	14.
Finsko	16.	15.

Zdroj: KOF Index of Globalization 2013

V kontextu mezinárodních ekonomických a politických změn dochází k názorové roztříštěnosti i v otázce podstaty bezpečnostního státu. Budeme-li chtít zkoumat proměnu funkcí a významu suverénního státu pod tlakem globalizace, musíme si nejdříve říci, jak vůbec mezinárodní systém států vznikl, jaké funkce stát plnil a čím se historické pojetí státu odlišuje od současného chápání státnosti.

3.2 Moderní stát

Autoři jako Howard (1997), Posen (1993) či Tilly (1985) vývoj moderního státu spojují s válečnými taženími panovníků a následnou nacionalizací společnosti. Smyslem a cílem válek vedených v pozdním středověku bylo především udržení feudálního systému (Howard 1997). Jednotlivým panovníkům šlo zejména o zajištění následnictví svého rodu, poslušnosti svých vazalů a v neposlední řadě o vyřešení osobních sporů mezi panovníky (Howard 1997). Zvyšující se počet a rozsah válečných tažení byl doprovázen jak nárůstem jejich kapitálové náročnosti, tak i nutností zajistit žoldnéřským armádám stálý přísun peněz. Aby si státy zajistily vlastní zdroje pro vedení války, musely přistoupit k centralizaci své moci omezením vlivu šlechty a lokálních vládců (Kofroň 2012b, s. 236). S nárůstem bohatství docházelo i k expanzi moci státu prostřednictvím budování státních institucí a zejména transformací armád do

podoby profesionálních státních ozbrojených sil (Howard 1997). Tilly (1985) za jeden z dalších důležitých atributů vzniku moderních států považuje způsob získávání prostředků (muži, zbraně, materiální zásoby, peníze) k vedení válek. V oblastech s rurálním charakterem měst bylo získávání bohatství potřebného k vedení války spjato s budováním mašinerie přímého donucení obyvatelstva. V oblastech s větší intenzitou kapitálu byly zdroje potřebné k vedení války produkovány obchodem (Tilly 1985). Díky tomuto mezinárodnímu prostředí, kde mohly přežít jen státy schopné vést války, začalo od 17. století docházet k bezprecedentní koncentraci kapitálu a donucení v historicky novém útvaru - moderním státu (Barša, Císař 2008). S narůstající silou státu zároveň docházelo k odzbrojení obyvatelstva, byly ničeny vojenské pevnosti šlechticů a naopak budovány opevnění na státních hranicích. Těmito procesy bylo násilí postupně centralizováno a monopolizováno v rukou státu a obyvatelstvo se tím stávalo pacifikovanou „občanskou“ společností (Barša, Císař 2008). Howard (1997, s. 52) o tomto jevu mluví jako o: „postupném získávání státní kontroly nad prostředky vedení války“. Výše popsané mechanismy konsolidace státu byly formálně završeny vestfálským mírem v roce 1648²⁰, který ukončil třicetiletou a osmdesátiletou válku. Vestfálským mírem tedy došlo k bezprecedentnímu uspořádání světového systému, jehož ústředním aktérem se stal suverénní stát.

Všechny výše popsané procesy vedly ke vzniku dělící linie mezi domácí a zahraniční politikou. Spory uvnitř státu byly řešeny argumentací, smlouváním nebo vyjednáváním, tedy mírovými prostředky (Barša, Císař 2008). Z pohledu domácí politiky tudíž došlo k monopolizaci násilí v rámci státní mocenské *hierarchie*. Násilí se však koncentrovalo vně suverénních států, v mezinárodním prostředí. Systém mezinárodních vztahů představoval prostředí *anarchické*, kde jednotlivé státy soupeří o své přežití (Mearsheimer 2001). Desch (1996) dokonce tvrdí, že pocit vnějšího ohrožení a válečné hrozby posilovaly celkový význam státu. V takovém mezinárodním uspořádání byly státy nuceny vytvořit masovou armádu pro svou obranu či expanzi (Posen 1993). Nábor velkého počtu branců byl realizován skrze státní nacionalismus a patriotismus, jejichž ideje a myšlenky penetrovaly povinný vojenský výcvik, vzdělávací instituce a média (Posen 1993). Nacionalismus vytvářel přesvědčení, že ochrana společné identity skupiny obyvatel může být zajištěna pouze suverénním národním

²⁰ Vestfálský mír byl uzavřen mezi hlavními evropskými státy (mezi univerzalisty na straně jedné a partikularisty na straně druhé) a ukončil třicetiletou válku. Hlavním výsledkem bylo oslabení moci císaře a papeže, příklon k absolutismu a posílení státní suverenity (Osiander 2001).

státem, což mu umožňovalo extrahovat stále více zdrojů ze společnosti a tudíž generovat větší vojenskou moc. S tímto jevem zároveň došlo i k částečné ztrátě autonomie státu v oblasti zahraniční politiky, jelikož bylo nutné naslouchat požadavkům vlastních občanů (Taliaferro 2006).

Válka se tedy stala záležitostí celého národa a všech vrstev společnosti, nikoliv vládnoucí třídy feudálů či skupiny profesionálních vojáků (Howard 1997). Toto stádium vývoje státu Tilly (1985) nazývá jako „ponárodňování“, v jehož kontextu dochází k procesům kulturní homogenizace. Nárůst síly státu šel ruku v ruce se zvětšováním nároků jeho občanů. Barša a Císař (2008, s. 284) dokonce tvrdí, že: „budování národních armád potenciálně vedlo k liberalizaci a demokratizaci státu“. Nezbytnost zapojit obyvatelstvo do války nutila vládcy ke stále větším politickým ústupkům, které vedly až k demokratické legitimitě státu. Významu začíná nabývat také civilní správa a přímá vláda, z donucovací moci se stává pouze jedna z částí státní moci.

Mann (1984) v této souvislosti rozděluje státy na despotické a infrastrukturní. Jeho argumentace naznačuje, že despotický stát svým způsobem uvízl ve fázi „ponárodňování“, kdy státní elity vládnou „občanské“ společnosti. Na druhé straně stojí stát infrastrukturní, který svojí moc uplatňuje skrze sociální a ekonomickou infrastrukturu občanské společnosti a zároveň dochází k určité „specializaci“ státní moci²¹. Moc vládců je tedy omezována mocí lidu, čímž dochází k rozšiřování správních, ekonomických a kulturních funkcí státu. Mann (1984, s. 110) tento výčet funkcí doplňuje o ideologickou rovinu a zdůrazňuje, že: „stát je pouhým ztělesněním fyzické síly společnosti“. Existuje celá řada definic moderního státu a funkcí, které by měl vykonávat.

Mann (1984) upozorňuje, že stát může být definován z hlediska institucionálního a funkčního, přičemž doporučuje tyto roviny kombinovat. Weberova definice tuto podmínku splňuje a zdůrazňuje následující prvky moderního státu:

- specifické instituce a obyvatelstvo,
- centralita a hierarchizace politických vztahů,
- státní ohraničené území,
- monopol na organizované násilí.

²¹ Za infrastrukturní typ státu Mann (1984) považuje současné kapitalistické demokracie, přičemž čím víc se zvětšuje infrastrukturní koordinace (specializace) jednotlivých aktivit státu, tím se státy stávají byrokratičtějšími.

Zjednodušenou, avšak zcela relevantní definici státu nabízí Tříprvková charakteristika (Svatoň 2000). Podle této definice každý stát disponuje:

- státním územím,
- vlastním obyvatelstvem,
- vlastní mocenskou strukturou.

Od konce 19. století narůstá význam státních hranic a moci státu i v dimenzi ekonomické (kontrola pohybu zboží), demografické (kontrola pohybu osob) a politické. Dle Barši a Císaře (2008, s. 277): „nevojenské výdaje a aktivity státu svým objemem a významem vysoce převyšovaly výdaje a aktivity vojenské“. Tuto trajektorii vývoje sleduje i Mann (1984), který redefinoval základní teze státu s odkazem na jeho:

- nezbytnost (neexistuje žádná civilizovaná společnost bez centrální vládní authority),
- četnost funkcí (udržování vnitřního řádu a pořádku, obrana/agrese, udržování infrastruktury a ekonomická redistribuce),
- teritorialitu (území je pevně v rukou suverénního státu),
- ekonomickou, ideologickou a vojenskou moc jakožto součást sociálních vztahů.

I když státy byly a jsou nuceny poskytovat čím dál víc ekonomických, sociálních a politických statků na svém území, hlavní funkcí státu bylo zajistit bezpečnost svého obyvatelstva v mezinárodním prostředí (Desch 1996). Právě stupeň vnějšího ohrožení vedl Desche (1996) k rozdělení států na „minimální“ a „maximální“. Cílem „minimálního“ (slabého) státu bylo (1) udržení vnitřního pořádku, (2) zajištění vnější obrany a (3) základní veřejné infrastruktury. „Maximální“ (silný) stát naopak poskytuje doplňující funkce, jakými jsou (1) právní systém, (2) redistribuce zdrojů a (3) infrastrukturní rozvoj. Z výše popsaných funkcí státu vyplývá, že společnost, vojenské elity a ekonomické subjekty začaly stát potřebovat proto, aby jejich aktivity byly regulovány a uskutečňovány na určitém území (Mann 1984).

V této kapitole byl stát definován jako suverénní jednotka, jehož vojenský, společenský a ekonomický potenciál je pevně ukotven v rámci přesně vymezeného území. Je však zapotřebí zdůraznit, že převážná část výše citovaných autorů (např. Posen 1993, Desch 1996 a Mearsheimer 2001) se hlásí k takové podobě bezpečnostního státu, jehož bezpečnostní funkce nebyly působením globalizace zásadně přetvořeny. Podobně i Kofroň (2012a, s. 243) zdůrazňuje, že: „teritorium stále zůstává nezbytnou podmínkou státnosti a předmětem strategických úvah“. Zcela opačný postoj zauímají kritičtí geopolitici (Ó Tuathail 1999, 2000, Ó Tuathail, Dalby 1998), kteří tvrdí, že fyzický prostor a terén v podmínkách postmoderních hrozeb již není zdrojem mocenské základny státu, a tudíž ztrácí význam i pro bojovou činnost.

Esenciální spor mezi neorealisty a kritickými geopolitiky o významu teritoriálního a bezpečnostního státu v současném mezinárodním systému bude podrobněji rozpracován v následujících kapitolách.

3.3 Klasická a kritická geopolitika: fyzický a sociálně konstruovaný prostor

V obecné rovině můžeme o klasické geopolitice hovořit jako o významném koncepčním nástroji pro praktické ovládnutí prostoru (Ó Tuathail 1999, Kelly 2006). Flint (2006, s. 13) klasickou geopolitiku vnímá jako: „praxi států a politických elit, které kontrolují a soupeří o teritorium“. Dle Tomeše (2000) klasická geopolitika představovala proces formulování a realizace dlouhodobých vojensko-politických a hospodářských záměrů světových velmocí. Této definici odpovídaly geostrategické koncepce heartlandu, panregionů, rimlandu, či geopolitických regionů shatterbelts aj. (dále např. Tomeš 2000, Flint 2006, Ó Tuathail, Dalby 1998). Výše popsané geopolitické koncepty vycházely ze systému moderních²² teritoriálních států (blíže viz předchozí kapitola), jež se vytvořily v 16. a 17. století (Agnew 1997). Tyto moderní státy do značné míry vycházely ze tří geografických předpokladů: (1) státy disponují suverénní mocí nad svým územím, (2) „vnitřní“ a „vnější“ sféra státu je oddělena, (3) hranice státu jsou zároveň hranicemi společnosti (Agnew 1997). Při vytváření hlavních tezí a strategií zastává klasická geopolitika deklarativní (svět je objektivní) a následně imperativní (co je nutné v takovém světě provést) přístup poznání (Ó Tuathail 1999).

²² Ó Tuathail ve svém článku *The postmodern geopolitical condition: States, Statecraft, and Security at the Millennium* (2000) používá termín „moderní geopolitika“ v souvislosti s geopolitikou klasickou. „Postmoderní geopolitika“ naopak vyjadřuje spojitost s kritickou geopolitikou.

Z epistemologického hlediska se klasická geopolitika hlásí k pozitivistickému způsobu myšlení, který klade důraz na strukturu mezinárodního systému, empirismus a logiku (Kelly 2006). Tyto stanoviska poukazují na určitou analogii mezi geopolitikou klasickou a (neo)realistickým paradigmatickým odrážející se v samotné definici státu, významu prostoru a rozhodující roli vojenské moci. Takovou myšlenku potvrzuje i Kofroň (2012c), podle kterého klasičtí geopolitici a političtí realisté považují prostor za fyzicky a objektivně existující entitu mezinárodní politiky.

Nárůst významu klasické geopolitiky se však na konci druhé světové války zastavil, a jakožto subdisciplína geografie, prakticky zanikl. Důvodem bylo myšlenkové a koncepční přiblížení „Mnichovské geopolitické školy“ k nacionalistické ideologii a politické praxi fašistického Německa (Kofroň 2012c, Ó Tuathail 1996). K určitému oživení klasicko-geopolitického myšlení došlo začátkem 80. let, kdy bylo možné sledovat částečné narušení striktně bipolárního světového systému nastupujícími regionálními mocnostmi. Její renesance však nenastala v geografii, kde klasická geopolitika vznikla, nýbrž v oboru MV. Geografie naopak vyvinula vlastní kritickou alternativu klasické geopolitiky, která částečně vycházela z výrazné sociologizace, ekonomizace a lokalizace geografie (Kofroň 2012c, s. 60). Základní difference mezi klasickou a kritickou geopolitikou demonstruje tabulka č. 7.

Tab. 7: Klasická a kritická geopolitika: základní difference

	Klasická geopolitika	Kritická geopolitika
Ontologické hledisko	pozorovatelná objektivní realita (historická a geografická perspektiva)	objektivní realita neexistuje
Epistemologické hledisko	pozitivismus, strukturalismus, vysvětlení => teoretická základna (geografické atributy ovlivňují zahraniční politiku)	postpozitivismus, poststrukturalismus, pochopení => explanační slabost
Hierarchická úroveň výzkumu	regionální, globální => mezinárodní struktura určuje mezinárodní politiku	jednotlivci (vládní činitelé, byrokrati, experti), vlády => rozhodovací úroveň jednotlivců určuje zahraniční politiku
Význam fyzického prostoru	zásadní	malý, subjektivizace prostoru, deteritorializace (pokles významu fyzického prostoru), sociální konstrukce prostoru
Význam státu	stát jako hlavní aktér => stát „de facto“	stát jako hlavní aktér, facilitátor , poskytovatel, zprostředkovatel => částečný přesun z „de facto“ k „de iure“

Zdroj: vlastní

3.3.1 Hlavní teze kritické geopolitiky

Kritická geopolitika klade značný důraz na analýzu diskurzu, jeho následnou dekonstrukci a problematizuje geopolitické koncepce (Ó Tuathail 1999, Kelly 2006, Dalby 2010)²³. V krajním případě lze tvrdit, že kritická geopolitika častěji operuje s „mapami významu a interpretace“, než s mapami států vymezujících fyzický prostor (Ó Tuathail, Dalby 1998, cit. v Tomeš 2000). Jestliže pro klasickou geopolitiku byl klíčovým atributem fyzický prostor a „imperialistická“ geopolitika, kritická geopolitika

²³ Nutno říci, že autoři kritické geopolitiky se svým přístupem k výzkumu značně liší. Autoři jako Agnew, Dalby či Dodds částečně využívají tradičnější strukturalistické metody, Ó Tuathail naopak klade důraz na analýzu diskurzu a v podstatě se vymezuje proti strukturální generalizaci (Kelly 2006).

je zaměřena na její sociální konstrukt a nikoliv na realitu mezinárodní (systémové) politiky. V této souvislosti neorealista Mearsheimer (1994, s. 39) zdůrazňuje, že: „snahou kritických přístupů je dosažení postmoderního mezinárodního systému intersubjektivním pochopením“. Kritická geopolitika svým způsobem reflektuje kulturní, sociální, ekonomické a geopolitické změny probíhající od 70. let 20. století: vznik organizace OPEC a následný ropný šok v roce 1973, relativní úpadek USA, zrušení brettonwoodského systému pevných směnných kurzů, přechod od fordistické průmyslové výroby k postfordismu, ekonomická a finanční globalizace atd. (viz Ó Tuathail, Dalby 1998, Ó Tuathail 1999 a 2000). Následné procesy, které se nejvíce projeví v 80. a 90. letech 20. století (informacionalizace, globalizace a rizika plynoucí z technicko-vědeckého pokroku v souvislosti s koncem studené války), započaly prostorovou transformaci (reteritorializaci) odstraňující hranice mezi „domácím“ a „zahraničním“ a vytvořily takové mezinárodní prostředí, které již nečelí teritoriálním hrozbám (Ó Tuathail 2000). Tyto události autoři kritické geopolitiky považují za posun k postmodernitě, v jejímž rámci již není možné svět nadále dělit podél hranic, jako tomu bylo v případě klasické geopolitiky (Ó Tuathail 2000). Jedním z příkladů kriticko-geopolitické postmodernity je disjunkce mezi územím státu a kapitálovým teritoriem, kdy proces globalizace odjímá schopnost státu kontrolovat své kapitálové toky. Na důležitosti nabývají soukromé společnosti, nadnárodní firmy a mezinárodní instituce, které dublují či dokonce nahrazují některé funkce státu. Zásadní rozdíly mezi modernitou a postmodernitou, tak jak je vnímají kritičtí geopolitici, zachycuje tabulka č. 8.

Tab. 8: Modernita a postmodernita v kontextu klasické a kritické geopolitiky

Modernita	Postmodernita
dualismus (Východ/Západ, Domáci/Zahraniční, Vnější/Vnitřní, heartland/rimland)	nejednota, názorová pluralita
„either-or“ (racionalita, mocenský kalkul, jedinečnost, hranice)	„and“ (ambivalence, mnohočetnost, globalizace, podobnost, deteritorializace)
teritoriální hrozby (střet dvou států)	deteritorializace hrozeb (terorismus, zbraně hromadného ničení, environmentální hrozby, riziková společnost), hrozby pro „toky“ (informační, strategické, ekonomické)
rovnováha moci mezi státy	neteritoriální nerovnováha
fordismus	post-fordismus, flexibilní akumulace
stabilita systému	systémové rozpory, politická nestabilita
společná hranice států a kapitálu	disjunkce mezi státem a kapitálem

Zdroj: vlastní úpravy dle Ó Tuathail, Dalby 1998, Ó Tuathail 1999 a 2000

3.3.2 Stát, globalizace a kritická geopolitika

Ačkoli výzkumný záměr autorů kritické geopolitiky je značně neucelený a roztržštěný, shoda panuje v klíčovém důsledku globalizace, kterou je pokles významu fyzického prostoru (viz Ó Tuathail, Luke 1994, Ó Tuathail 1996, 1998 a 1999 ale i Kelly 2006). Tento jev vyzývá k diskusi o udržitelnosti tradičně pojímaného teritoria jakožto geograficky pevně ukotvené entity (Ó Tuathail 1998b, 1999b, 2000). Je však na místě konstatovat, že dle kritických geopolitiků deteritorializace neznamena úplné odstranění významu státu, ale spíše dochází k reteritorializaci související se specifickou změnou strukturálních podmínek a významu státu ve vztahu k postmoderním podmínkám (Ó Tuathail 1998b).

Zásadní rozkol panuje mezi zástupci kritické geopolitiky a autory klasické geopolitiky, respektive neorealisty, v otázce současných hrozeb. S relativním úpadkem teritoriality, jakožto objektivního faktoru strategického uvažování, kritičtí geopolitici upozorňují na nezbytnost přesunutí pozornosti od prostorově vymezených „nepřátel“ (státy) směrem k všudypřítomným „hrozbám“ (Ó Tuathail 1998, s. 12). Post-teritoriální hrozby, jak je definoval sociolog Ulrich Beck (2007), plynou v současné době zejména

z rizikové společnosti. Jsou jimi potenciální environmentální degradace, šíření chorob, kybernetické zločiny, nelegální migrace, drogy, zbraně hromadného ničení, terorismus či polarizace společnosti (viz Ó Tuathail 1998, 1998b a Kelly 2006). Neorealisté naopak kladou důraz na rovnováhu moci, vojenskou moc a signifikanci teritoriálních hrozeb.

Pozitivisté za klíčový nedostatek kritické geopolitiky považují její teoretickou slabost, odmítnutí generalizace, slabý empirický výzkum a opomenutí kauzální logiky (Dodds 2001, Mearsheimer 1994, Kelly 2006). Tyto limity navíc neumožňují predikovat budoucí vývoj mezinárodní politiky (Mearsheimer 1994), čímž se vytváří určité výzkumné vakuum, které je nahrazováno analýzou diskurzu, kontextualizací a často problematicky uchopitelnými koncepty (např. Megoran 2008). V této souvislosti Dodds (2001) poukazuje na absenci etnografického výzkumu, který by například ukázal, jak zahraniční politiku jednotlivých států formuje gender, schopnost kooperace vládních institucí apod. Paradoxem autorů kritické geopolitiky je také odmítnutí pozitivistického způsobu ověřování kauzality, ačkoli se jejich vysvětlení změn mezinárodního systému/řádu implicitně opírá právě o význam technologických a sociálních změn probíhajících zejména od 70. let 20. století. Kofroň (2012c, s. 65) navíc upozorňuje na silně normativní zaměření kritické geopolitiky, které vedlo k opuštění zkoumání války a s tím souvisejícího fyzického prostoru. Teoretická slabost kritické geopolitiky je nicméně vyvážena jasně stanovenými předpoklady, které můžeme shrnout do následujících bodů: (1) ekonomická globalizace a technologický pokrok má sílu měnit tradiční bezpečnostní uvažování států, (2) fyzický prostor jako aréna konfliktu ztrácí svůj význam, (3) dochází k deteritorializaci a postmodernímu charakteru hrozeb (terorismus, nelegální obchod, kybernetické zločiny apod.) a (4) teritorium již není mocenskou základnou státu, což se implicitně může odrazit i ve změně struktury ozbrojených sil ve prospěch expedičních a průzkumných jednotek.

3.4 Stát jako hlavní aktér mezinárodního systému

Realismus je jedním z nejvlivnějších filozofických směrů MV zahrnující několik realistických teorií. Po stručném zarámování podstaty realismu přistoupím k analýze teorie neorealismu, která, vedle kritické geopolitiky a liberalismu, bude testována v empirické části.

3.4.1 Klasický realismus a neorealismu

Základy klasického realismu vycházejí z děl autorů, jakými byli například Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes, Jean-Jacque Rousseau, Carl von Clausewitz, Hans Morgenthau, Raymond Aron a další. V politické praxi pak jejich poznatky realizovaly například George F. Kennan, Henry Kissinger či Zbigniew Brzezinski. Na politický realismus následně navázal Kenneth Waltz, který ve své studii *Theory of International politics* (1979) rozpracoval neorealistickou (strukturalistickou) teorii rovnováhy moci zabývající se explicitně procesy v mezinárodní politice. Spor mezi neorealisty o klíčový zájem státu v mezinárodním systému vyvrcholil vznikem obranného („*defensive*“) neorealismu (například Jervis 1978, Van Evera 1998 či Taliaferro 2000) a útočného („*offensive*“) neorealismu (viz Mearsheimer 2001, Layne 2002 či Levy, Thompson 2010). Tyto dva základní neorealistické proudy byly doplňovány dalšími teoriemi, zmiňme například teorii rovnováhy hrozeb (Walt 1985), útočně-obrannou teorii²⁴ (Van Evera 1998) nebo v posledních letech velice vlivnou teorii neoklasického realismu (blíže Rose 1998, Schweller 2003, Taliaferro 2006 a Taliaferro et al. 2009).

Analýzou klasického realismu a strukturálního realismu se již zabývala řada autorů (např. Morgenthau 2005[1948], Waltz 1979, Drulák 2003, Barša, Císař 2008 či Fendrych 2011), tudíž budou diskutovány jen základní teze a premisy obou směrů s důrazem na neorealistické predikce o významu prostoru a bezpečnostního státu v mezinárodní politice. Pro připomenutí jsou v tabulce č. 9 zachyceny hlavní rysy klasického realismu.

²⁴ „*Offense-defense theory*“

Tab. 9: Základní charakteristiky klasického realismu

1. Lidské bytosti nemohou přežít jako individua, nýbrž jako členové vyššího celku (stát)
2. Absolutním zájmem každého státu je přežít
3. Moc je hlavním zájmem všech aktérů
4. Příčina konfliktů vyplývá z lidské přirozenosti
5. Mezinárodní systém je anarchický, ale státy usilují o hierarchické postavení hegemonu²⁵
6. Realismus odmítá ztotožnění zahraničně-politických cílů států s morálními zákony
7. Političtí činitelé stanovují „národní zájmy“ a provádějí zahraniční politiku na základě posouzení relativní distribuce moci a záměrů států ostatních. Ostatní vnitrostátní sociální skupiny disponují minimálním vlivem na politické rozhodnutí.
8. Státy se navzájem liší schopností a možnostmi extrahovat/mobilizovat společenské a přírodní zdroje (vliv geografie, průmyslová základna, vojenská připravenost, stupeň nacionalizace, počet obyvatel a jejich morální hodnoty atd.)

Zdroj: Morgenthau 2005, Waltz 1979, Taliaferro 2006, Taliaferro et al 2009, Schweller 2003

Jak již bylo naznačeno v úvodu této kapitoly, oba neorealistické proudy jsou na rozdíl od klasického realismu systémovými teoriemi, jejichž snahou je vysvětlit a interpretovat distribuci moci v mezinárodním systému (pravděpodobnost válek, spolupráce mezi státy, význam aliancí apod.). Pro neorealismus je anarchická struktura sebeudržujícím systémem, který významně ovlivňuje chování států v bezpečnostní oblasti, přičemž specifická zahraniční politika v porovnání se systémovou mezinárodní politikou nabývá marginálního významu (Waltz 1979)²⁶. Podlé této teze fungují státy jako tzv. uzavřené „kulečnickové koule“, jejichž vzájemné interakce v mezinárodně-politickém systému probíhají na základě rovnováhy moci či hrozeb (Waltz 1979).

Spor mezi snahou států vyrovnávat či zvětšovat svou moc vedl k rozštěpení neorealismu na obrannou a útočnou větev, přičemž některé predikce zůstávají stejné, jiné se liší (viz tabulka 10). Dle obranných neorealistů (např. Waltz 1979, Taliaferro 2000) stát maximalizuje svou relativní bezpečnost *vyrovnáváním moci* států ostatních,

²⁵ Dle neorealistů anarchická struktura mezinárodního systému výrazně ovlivňuje chování jednotlivých států. Ačkoliv tato premisa bývá víceméně přijímána i institucionálními neoliberály, konstruktivisté ji naopak považují za chybnou a tvrdí, že anarchická struktura je permisivním stavem systému utvářeným endogenními procesy uvnitř států (zájmy, identita). Státy tedy sami konstruuji a vymezují kontury anarchického prostředí. Blíže viz Wendt (1992).

²⁶ Waltzova teorie, vzhledem k jejímu důrazu na strukturu systému, nedokáže analyzovat a vysvětlit konkrétní zahraniční politiku států (*foreign policy*). Neorealisté, dle Barši a Císaře (2008), svou pozornost zaměřují spíše na pravidelnosti a souvztáhnosti v politice mezinárodní (*international politics*). Takové studium je zacíleno na mezistátní interakci, jejímž výsledkem je mezinárodní systém ovlivňující jednotlivé státy.

útoční neorealisté (např. Mearsheimer 2001, Layne 1994) naopak zdůrazňují *zvyšování relativní moci* na úkor států ostatních.

Tab. 10: Obranný a útočný realismus

Shodná východiska a předpoklady obranných a útočných neorealistů		
<ul style="list-style-type: none"> • Boj o moc je důsledkem anarchického systému mezinárodních vztahů, nikoliv lidskou přirozeností • Každý stát disponuje určitým objemem vojenských a ekonomických prostředků • Stát si nikdy nemůže být jist vlastní bezpečností • Prvotním cílem států je zajištění vlastní bezpečnosti a přežití • Státy se chovají racionálně • Důraz na relativní zisky 		
Rozdílná východiska a předpoklady obranných a útočných neorealistů		
	Obranný neorealismus	Útočný neorealismus
Důsledek anarchického uspořádání	maximalizace bezpečnosti	maximalizace moci
Strategie pro přežití	rovnováha moci	pozice hegemonu
Expanze státu	jen za určitých předpokladů (bezpečnostní dilema)	hlavní cíl státu (pouze silný stát zaručí přežití)
Zahraniční politika státu	zabránit relativním ztrátám	posilovat relativní zisky (zbrojení, unilaterální diplomacie)
Teorie	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Balance-of-power theory</i> (Kenneth Waltz) • <i>Great power cooperation theories</i> (Robert Jervis, Charles Glaser, and Benjamin Miller) 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Hegemonic theory of war</i> (Robert Gilpin) • <i>Theory of Great Power Politics</i> (John Mearsheimer)

Zdroj: Waltz 1979, Mearsheimer 2001, Van Evera 1998

Dichotomie útočné a obranné alternativy neorealismu je pro náš případ v zásadě nepodstatná. Rozdíl by byl patrný jen v případě testování světových mocností (USA, Rusko, Čína), které jsou primárními aktéry mezinárodních vztahů a s ohledem na jejich vojenskou moc dokážou ovlivňovat rovnováhu moci v mezinárodním systému. Finsko a Švédsko takovou mocí nedisponují a tudíž můžeme vzájemně kombinovat prvky obou větví neorealismu. Jak již bylo

uvedeno, klíčovým aspektem je neorealistický důraz na význam bezpečnostního státu, vojenskou moc a fyzický prostor bez ohledu na hloubku ekonomické provázanosti.

Kritika na vrub realistických teorií a predikcí primárně vychází ze strany neoliberálů. Moravcsik (2003) například poukazuje na omezenou schopnost neorealistů testovat a vysvětlovat zákonitosti mezi demokratickými státy, které mohou být interpretovány pomocí neoliberální teorie demokratického míru. V tomto kontextu neorealisté nejsou s to vysvětlit, proč mají USA větší obavy z držení jaderných zbraní Číny, Severní Koreji a Íránu než z rozsáhlejšího jaderného arzenálu Velké Británie a Izraele. Jak realisté například vysvětlí absenci vzniku soupeřících aliancí v západní Evropě po roce 1989?

Neoliberálové (např. Keohane 1984, Legro, Moravcsik 1999, Moravcsik 2003) odpověď nabízejí. Západní demokracie disponují stabilními demokratickými institucemi, silou práva, zákonů a sociálními interakcemi v rámci komplexní vzájemné závislosti. Podle nich realisté opomíjejí dlouhodobé historické změny mezinárodní politiky a zaměřují se pouze na cyklické modely chování jednotlivých mocností. Avšak mezinárodní politika od tzv. vestfálského míru doznala značných změn z hlediska růstu bohatství, demokratizace, prohlubující se mezinárodní ekonomické provázanosti a dalších sociálně-politických změn.

3.4.2 Neorealismus a globalizace

Celá paleta realistických proudů se k procesu globalizace staví skepticky a rozhodně jej nepovažují za strukturálně významný, ireverzibilní jev. Globalizace tudíž nemůže být považována za autonomní proměnnou, nýbrž za (ne)zamýšlený produkt mocenského soupeření a ochoty hlavních geopolitických hráčů vytvořit vzájemné interdependentní vztahy. Jestliže jsou interdependentní vztahy determinovány politickým rozhodnutím mocností, pak jsou tyto procesy spíše projektem či krátkodobou periodou odpovídající rovnováze moci v systému.

Globalizace, jak z jejího názvu ostatně vyplývá, by měla být globální. Waltz (1999) však upozorňuje, že oblasti jako Afrika, Latinská Amerika, Střední východ jsou z tohoto procesu v podstatě vynechány. Jak již bylo výše uvedeno, dle neorealistů není současná internacionalizace bezprecedentní událostí. Před rokem 1910 byl mezinárodní obchod a podíl investic dokonce větší než v druhé polovině 20. století (Weiss 1998). I

přes rostoucí význam nadnárodních korporací je dle neorealistů převážná část ekonomické produkce rozvinutých zemí vyprodukována a spotřebována v rámci jednoho státu (Waltz 1999). Jedinou ekonomickou oblastí, o které můžeme hovořit v souvislosti s globalizací, je finanční trh a to především z hlediska úrokových sazeb (Wade 1996). Ty však nenarušují teritoriální a bezpečnostní funkci státu. Globalizace totiž vždy bude generovat poražené aktéry, kteří se budou snažit napodobit či dokonce zvítězit nad těmi úspěšnějšími. Pro naplnění těchto cílů bude právě stát nejvhodnějším nástrojem mocenského soupeření.

Dle neorealistů lze klíčové procesy mezinárodního systému interpretovat především v rámci mocenské rovnováhy a distribuce materiálních kapacit mezi státy, nikoliv však na základě ekonomické provázanosti. Ekonomická kooperace je naopak zdůrazňována liberály jakožto zásadní překážka vojenského soupeření. Možnou ekonomickou a tržní spolupráci ostatně připouští i Waltz (1999) a Harrison (2006), avšak jejím primárním cílem je zvětšení bohatství a moci státu. Držení jaderných zbraní navíc zabraňuje vypuknutí války účinněji než pouhá ekonomická provázanost (například Glaser 1990). Příkladem tohoto jevu může být selhání významu ekonomických vazeb před první světovou válkou. Po této zkušenosti, kdy mezinárodní obchod nebyl s to zabránit tak ničivému konfliktu, již nemůže být současná ekonomická provázanost chápána jako záruka míru (Mearsheimer 2001).

Waltz (1999) navíc tvrdí, že právě vlády suverénních států podpořily ekonomickou interdependenci. Toto tvrzení demonstruje na politické vůli vlád vytvořit Společenství uhlí a oceli a následně Evropskou unii (Waltz 1999, s. 698). Ekonomické změny tudíž pro neorealisty nejsou žádné tabu. Důsledek těchto změn je promítnut v posunu rovnováhy moci, navíc ve své relativní podobě vůči státům ostatním (viz Waltz 1979, Wohlforth 1999, Mearsheimer 2001). Vzhledem ke kapitálové a finanční interdependenci se jasně ohraničený suverénní stát stává naopak významnou jednotkou sloužící k udržení míru a podpory socioekonomického rozvoje (Waltz 1999). Některé procesy, jakými jsou například deregulace, privatizace a liberalizace, nejsou důsledkem ekonomické globalizace, nýbrž výsledkem vzájemné interakce mezi státy. Je nutné připomenout, že tento argument taktéž odporuje předpokladům kritické geopolitiky o snižování významu státních hranic (deteritorializace) v kontextu ekonomických, technologických a kapitálových změn. Gilpin (2001) dokonce argumentuje tím, že globalizace je pouhým produktem hegemoniálního postavení USA.

Neorealistům bývá vytýkáno přehlížení EU jakožto činitele v zajišťování míru v Evropě. Liberálové ji považují za jednu z klíčových nadnárodních organizací, podporující ekonomickou spolupráci, mír a společnou evropskou identitu (Ruggie 1982, Keohane 1995). S tímto tvrzením naopak nesouhlasí několik prominentních neorealistů. Například Mearsheimer (2010) současné mírové vztahy mezi evropskými státy považuje za důsledek přítomnosti amerických vojenských jednotek na kontinentu a vzájemné spolupráce USA a Evropy v zahraničí.

V následující kapitole budou zdůrazněny základní aspekty teorie liberálního paradigmatu včetně jejich komparace s kritickou geopolitikou a neorealismem.

3.5 Liberalismus a ekonomická globalizace: snižování významu státu?

Liberálně-idealistická tradice zaujímá v rámci MV mnohem širší a méně koherentní proud výzkumu než je tomu u teorií realismu. Omezený rozsah práce nám však nedovolí podrobně analyzovat historické ukotvení klasického liberálního paradigmatu²⁷. Větší pozornost naopak věnujeme scientistické formulaci liberálních témat, o kterou usiluje zejména institucionální neoliberalismus definovaný Robertem Keohanem a Josephem S. Nyem (2011[1977]). S neoliberalismem souvisí i teorie komplexní vzájemné závislosti a demokratického míru, jejichž základní predikce budou v této studii testovány.

3. 5. 1 Hlavní teze (neo)liberalismu a teorie vzájemné závislosti

Jak jsem již zmínil v úvodu této kapitoly, jednotnou definici liberalismu bychom hledali jen s velkými obtížemi. Někteří autoři liberalismus ztotožňují s vítězstvím světového trhu nad národním státem (Ohmae 1995), jiní naopak zdůrazňují princip svobody jednotlivce, tisku, projevu a zajištění rovných sociálních a ekonomických práv (Doyle 1983). Keohane (1990) například v souvislosti s liberalismem zdůrazňuje analýzu sociální reality, která jedince považuje za relevantního aktéra a pokouší se zdůraznit jeho práva a společenský pokrok (Keohane 1990). V rámci politické praxe může být liberalismus praktikován zejména formou „*laissez faire*“ (konzervativní

²⁷ Stručný, ale výstižný přehled historického ukotvení liberalismu nabízí Drulák (2003) či Waissová (2009).

liberalismus) či v podobě „*social welfare*“ (sociální liberalismus) (Kant 1795, cit. v Doyle 1983, p. 207).

Liberalismus, na rozdíl od neorealismu, nepovažuje stát za jediného klíčového aktéra mezinárodního systému. Svůj význam mají i nestátní aktéři jakými jsou mezinárodní organizace, instituce, nevládní organizace, ale i sdílené principy, normy a pravidla chování (Keohane 1984). Aktivita těchto aktérů je pro liberální analýzu stejně důležitá jako činnost národních států. Zásadní rozpor mezi neorealisty a liberály panuje i v důrazu na vojenskou moc. Ta je v liberální tradici potlačena ve prospěch spolupráce, trvalého míru, ekonomické výkonnosti, politické svobody a vojensko-politická moc státu je pouze jedním aspektem mezinárodní politiky (Keohane 1990).

Klíčovým vymezením liberálů vůči neorealistům byl rozvoj analýzy zahraniční politiky („*foreign policy*“) v 50. letech (Barša, Císař 2008). Poválečné uspořádání mezinárodního systému a obnovení internacionalizace vedlo liberály k přesvědčení, že k vysvětlení mezinárodních procesů je zapotřebí analyzovat i aktéry operující uvnitř států, kteří disponují mocí a vlivem podílet se na tvorbě zahraniční politiky. Z liberální perspektivy je zahraniční politika opřena o vnitrostátní procesy, v nichž hraje roli historická zkušenost, politická kultura a zvyky (Jervis 1978). V této souvislosti je politika států spojována s procesem „*bottom-up*“, v jehož rámci jsou požadavky jednotlivých aktérů delegovány na úroveň ovlivňující zahraniční politiku. Takové preference pak formují chování státu a určují povahu mezinárodního prostředí (Moravcsik 2003). Neorealisté naopak mezinárodní strukturu považují za nezávislou na jednání jednotlivých aktérů uvnitř států. V protikladu k liberalismu můžeme tedy hovořit o procesu „*top-down*“, kdy zahraniční politika jednotlivých států ustupuje tlakům politiky mezinárodní („*international politics*“). Výzkumným předmětem neorealistů se tudíž stávají dlouhodobé rysy systému a nikoliv ekonomicko-historická individuální zahraniční politika jednotlivých států (Keohane 1990).

Výše popsané procesy měly značný vliv na vznik teorie vzájemné závislosti (viz Keohane, Nye 2011 [1977]). Teorie systematicky zařazuje subnacionální a nadnárodní aktéry do mezinárodního systému kde vojensko-politická moc je pouze jednou z dimenzí mezinárodní politiky. Různé dimenze ekonomických, komunikačních a politických vztahů státních i nestátních aktérů jsou mezi sebou propojeny, takže například ekonomická spolupráce může mít utlumující vliv na soutěž ve zbrojení (Barša, Císař 2008). Keohane a Nye (2011[1977]) argumentují tím, že v takovém

mezinárodním prostředí silové donucovací prostředky nejsou akceptovatelným politickým nástrojem.

V první polovině 80. let 20. století nastává zásadní posun v liberálním výzkumu MV. V souvislosti s třetí debatou v MV došlo po vzoru realismu také k naturalistickému „zvědečtění“²⁸ klasického liberalismu. Zároveň začal být opět kladen důraz na stát jako na stále nejdůležitějšího aktéra mezinárodního systému (Keohane 1984, 2002). Tento zásadní obrat v myšlení liberálů zdůraznil Robert Keohane ve své naturalistické podobě liberalismu, tedy neoliberalismu.

3. 5. 2 Neoliberalismus a teorie mezinárodních režimů

Neoliberalismus²⁹ představuje částečnou syntézu mezi liberalismem a realismem (Waissová 2009). Ačkoli neoliberálové stále zdůrazňují vliv nestátních aktérů na tvorbu mezinárodního systému, hlavním aktérem anarchického systému je stát (Keohane 1984). Anarchie nicméně nepředstavuje zásadní překážku spolupráce mezi státy a na rozdíl od svého předchůdce neoliberalismus přináší testovatelnou systémovou teorii snažící se ukázat, že i za předpokladu platnosti neorealistických postulátů³⁰ se může v MV rozvíjet spolupráce (Keohane 1984). Budeme-li chtít zkoumat vliv institucí na utváření mezinárodního systému, je zapotřebí položit si tři klíčové otázky: (1) jak může nastat kooperace mezi suverénními státy v anarchickém prostředí, (2) jakým způsobem k tomu mohou přispět mezinárodní instituce, (3) jak tuto kooperaci udržet. Odpověď se neoliberálové snaží nalézt zejména pomocí funkčních režimů a institucí (Keohane 1984, 2002, Ruggie 1982). Keohane (2002) tvrdí, že zejména mezinárodní instituce podporují vzájemnou kooperaci mezi státy a zároveň mezi nimi utvářejí a upevňují vztahy. Výchozím předpokladem neoliberálního institucionalismu jsou pak existující sociální pravidla chování, kdy se dodržování pravidel stává autonomní hodnotou každého aktéra (Haggard, Simmons 1987). Institucemi mohou být: (1) organizace (NATO, Evropská unie), (2) formální pravidla či režimy (např. Úmluva OSN o občanských a politických právech, GATT), (3) neformální konvence („*peacekeeping*“).

²⁸ Pojmem „zvědečtění“ je myšlena možnost lepší testovatelnosti hypotéz právě díky scientistické formulaci realistických a liberálních témat.

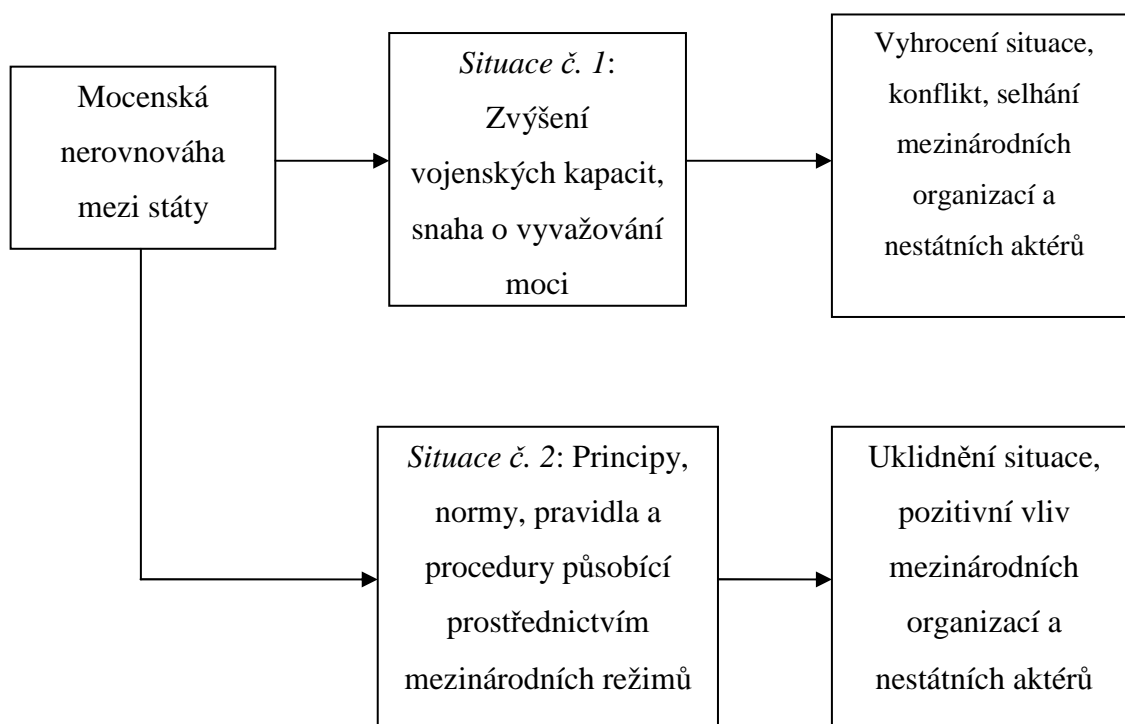
²⁹ Neoliberalismus bývá také označován jako neoliberální institucionalismus či liberální institucionalismus.

³⁰ (1) Anarchický systém; (2) stát jako hlavní aktér v mezinárodních vztazích; (3) státy jsou odkázány samy na sebe apod.

Základní premisou neoliberálních institucionalistů je předpoklad, že zvyšující se interdependence a proces globalizace vyžadují činnost mezinárodních institucí (Keohane 1995). Mezinárodní instituce totiž umožňují svým členům řešit problémy a dosahovat cílů, které by jednotlivé státy, například na základě bilaterálních dohod, nebyly schopné řešit. Díky těmto skutečnostem budou státy ochotny kooperovat bez ohledu na distribuci moci v systému, nýbrž na základě důvěryhodnosti a *dostupnosti informací mezi aktéry* (Keohane 1984). Mezi kvalitně informovanými aktéry totiž dochází k minimalizaci vzájemné nedůvěry.

Jak již bylo výše uvedeno, snahou neorealistů je vysvětlit, proč jednotlivé státy nejsou schopny spolupráce na systémové úrovni. Na stejné úrovni neoliberálové naopak usilují o vysvětlení mezinárodní spolupráce jednotlivých aktérů pomocí teorie mezinárodních režimů. Tu je možné definovat jako: „soubor vzájemných očekávání, pravidel, regulací a finančních závazků, které jsou akceptovány určitou skupinou států (Ruggie 1975, cit. v Keohane 1984, Ruggie 1982, Haggard, Simmons 1987). Režimy v obecné rovině definují principy, jejichž naplňování je od jejich aktérů očekáváno. Keohane (1984) tento postulát uvádí na příkladu režimu nezvyšování počtu jaderných zbraní, jelikož šíření jaderných zbraní představuje významné ohrožení bezpečnosti. Důležitým prvkem mezinárodních režimů jsou normy, vymezující legitimní a nelegitimní chování a definující odpovědnost a závazky. Dalšími komponenty, které vymezují závazky států vůči režimům, jsou pravidla a jejich dodržování. Ty podrobněji specifikují práva a závazky, jež se od členů očekávají. Závazky aktérů však není možné vynucovat na základě hierarchického systému, který v rámci mezinárodních režimů v podstatě neexistuje (Keohane 1984, Ruggie 1982). Dokonce i Keohane (1984) připouští, že pravidla a normy v ne-hierarchickém mezinárodním prostředí budou obtížněji dosažitelné než požadavky suverénních států. Koncept mezinárodních režimů si ovšem neklade za cíl ustanovit nový mezinárodní řád přesahující význam suverénního státu, ale podpořit a ustanovit základní roviny kooperace i v atmosféře národních zájmů. Režimy totiž mohou ovlivnit jak hodnoty, tak i očekávání jednotlivých států, usměrnit národní zájmy, určovat pravidla pro určitou problémovou oblast a tím výrazně usnadnit vládám jednání a osvobodit je od problematického hledání alternativ (Keohane 1984). Jak ukazuje schéma č. 3, v případě začlenění režimů (situace č. 2) do rozhodovacího procesu států může dojít k odvrácení snahy o vyvažování moci vojenskými prostředky (situace č. 1), které přináší asymetrická distribuce moci v systému.

Schéma 3: Mezinárodní režim jako vstupující proměnná

Avšak nevýhoda mezinárodních režimů tkví v tom, že jsou pouhým komplexem principů, norem, pravidel a procedur bez možnosti samostatně jednat (Haggard, Simmons 1987).

3. 5. 3 Teorie demokratického míru

Dle předpokladů této teorie mezi sebou demokratické státy neválčí (Doyle 1983 či Russett 1993). Kapitalismus navíc vytváří mírové prostředí, ve kterém je: „populace racionalizována, demokratizována a individualizována“ (Schumpeter 1955 cit. v Doyle 1986, s. 1162). V duchu ekonomického racionalismu obyvatelstvo bude vynakládat veškerou svou energii na produkci zboží či služeb a samotné vedení imperialistické války již nebude přinášet žádný zisk (Doyle 1983). Russett (1993) mír mezi demokraciemi vysvětluje jejich institucionálně-demokratickým uspořádáním umožňujícím řešení vzájemných sporů mírovými prostředky na straně jedné a společně sdílenými normami chování na straně druhé.

Klíčem k úspěšné (mírové) zahraniční politice států je, dle teorie, jejich vnitřní uspořádání. V případě, že státy budou liberálními demokraciemi, s velkou pravděpodobností proti sobě nepovedou válečný konflikt (Doyle 1983). Díky sdíleným

demokratickým principům, politické a ekonomické svobodě a dodržování lidských práv jsou liberální demokracie schopné mezi sebou spolupracovat a podporovat mírové řešení sporů. Zkušenost z kooperace totiž plodí hlubší důvěru a dokáže zabránit nedorozumění mezi státy a omezit jejich vzájemnou podezřívavost (Doyle 1983).

Hlavní silou této dobře testovatelné teorie je, dle (neo)liberálů, nedostatek protipříkladů, tj. případů války mezi demokratickými státy (Russett 1993). Pokud za kritérium demokratičnosti zvolíme to, že se státy za demokracie považují, dojde k odbourání většiny protipříkladů.

Teorie nicméně doznala značné kritiky ze strany neorealistů. Ta pramení především z chybného kauzálního vztahu mezi liberálně-demokratickým uspořádáním státu a jeho výsledným mírovým chováním. V případě platnosti tohoto předpokladu by totiž demokratické státy neměly být agresivní ani vůči státům nedemokratickým, což neplatí³¹ (Layne, 1994, Mearsheimer 2001). Díky tomuto rozporu a anarchické povaze systému nemůžou ani státy demokratické spoléhat na předpoklad vzájemných mírových vztahů (Layne 1994). S další kritikou teorie demokratického míru přichází také Oren (1995), podle něhož státy na prahu války mají tendenci vykreslovat své protivníky jako nedemokratické, populistické a despotické státy bez ohledu na jejich demokratické či nedemokratické uspořádání. Teorie navíc postrádá hlubší analýzu aspektů určující zahraniční politiku států, klade přílišný důraz na instituce, pro které je stát pouhou arénou vyjednávání zanedbávající mezinárodní prostředí (Waltz 1979). Z metodologického hlediska je pak teorie pranýřována za svojí slabou explanační sílu znemožňující úspěšnou predikci, a tudíž její empirické testování postrádá kauzální logiku (Layne 1994, Taliaffero 2006 a Taliaffero et al. 2009).

Výzkumným objektem této práce jsou evropské liberální demokracie, jejichž institucionální a normativní profil odpovídá požadavkům teorie demokratického míru. Vysoký stupeň liberalizace, ekonomické provázanosti a demokratičnosti Finska a Švédska by tudíž měl implikovat nižší důraz na početnou pozemní armádu, teritoriální obranné složky a celkovou vojenskou moc.

3.5.4 Neoliberalismus a globalizace

Proces ekonomické globalizace je výsledkem prohlubování vzájemné interdependence mezi státy, mezinárodními organizacemi, NNS a NGO's. Cílem těchto

³¹ Příkladem mohou být válečná tažení USA proti Afghánistánu či Iráku.

všech aktérů je zajištění vzájemné bezpečnosti a prospěchu prostřednictvím kooperace (Keohane 1990). Za účelem dlouhodobých zisků z kooperace státy dobrovolně vytvářejí principy, pravidla, režimy, instituce a normy, které zvyšují transparentnost a důvěryhodnost mezinárodní komunity (Kay 2004).

Brooks (2005) nicméně podotýká, že geografická disperze ekonomických aktivit stále nedosahuje globální úrovně. Současná ekonomická globalizace však svým významem a rozsahem převyšuje mezinárodní ekonomiku „zlaté doby kapitalismu“ před první světovou válkou a to především ve sféře geografické disperze nadnárodních firem a mezinárodní produkce zboží (Brooks 2005). Některé ekonomické oblasti, například mezinárodní obchod a finanční toky, již takto jednoznačné trendy nevykazují. Brooks (2005) více než na ekonomickou globalizaci klade důraz na globalizaci produkce. Do této roviny globalizace jsou zahrnuty mezinárodní subdodávky a mezifiremní obchod, stoupající význam mezifiremních aliancí a NNS, geografická disperze produkce, technologií apod. Tyto faktory výrazně zredukovaly ekonomické zisky z vedení válek, zejména mezi vyspělými státy. Dobývat území za účelem ekonomických zisků se již nevyplácí, neboť může dojít ke stažení FDI, NNS a celkovému přerušení produkčně-výrobního řetězce. Globalizace produkce se nevyhnula ani oblasti zbrojních systémů a technologií, jejichž internacionalizovaná produkce nutí státy více spolupracovat za účelem zachování konkurenceschopnosti a pravidelných subdodávek. Globalizace produkce je dle Brookse (2005) stabilizujícím prvkem mezinárodního systému, jelikož snižuje pravděpodobnost unilaterálního agresivního jednání mocností.

3.6 Hypotézy

Výše diskutované teorie nám umožní deduktivně stanovit tři hypotézy. Každá z nich bude primárně určena jedné teorii, avšak jejich obsah se částečně překrývá. Klíčové jsou pozorovatelné implikace, které nám umožní potvrdit či zamítnout hypotézu a tudíž i teorii.

H1: Kritická geopolitika

Platnost kritické geopolitiky bude potvrzena, pokud platí, že: rozvoj informačních technologií, ekonomická provázanost a postmoderní hodnoty způsobují pokles významu fyzického prostoru. Důsledkem je snížení významu ozbrojených kapacit určených pro

komplexní teritoriální obranu suverénního státu (tanky, těžké dělostřelectvo, bojové letouny). Ohrožení naopak plyne z neteritoriálních hrozeb (terorismus, nelegální obchod, kybernetické útoky apod.), což se promítne jak v obsahu bezpečnostních dokumentů a strategií, tak i v posilování strategické mobility armády, tj. například zvýšeným zájmem o budování expedičních jednotek.

Pozorovatelné implikace v případě *platnosti* hypotézy:

- i) obsah strategických a bezpečnostních dokumentů primárně zdůrazňuje hrozby plynoucí z terorismu, kybernetických útoků, degradace přírodního prostředí a dalších neteritoriálních hrozeb,
- ii) v důsledku nových hrozeb klesá význam teritoriálních a těžkých jednotek ve prospěch lehkých expedičních jednotek s důrazem na jejich strategickou mobilitu³²,
- iii) vzhledem k procesu deteritorializace není fyzické území referenčním objektem obrany.

V případě nepotvrzení hypotézy můžeme očekávat opačné implikace.

H2: Neoliberální institucionalismus

Platnost neoliberalismu bude potvrzena, pokud platí, že: zvyšující se ekonomická globalizace je kontinuálně rostoucí proces zásadně ovlivňující význam bezpečnostního státu. Stát deleguje své klíčové bezpečnostní funkce na mezinárodní mírové a vojenské organizace, čemuž přizpůsobuje své ozbrojené síly. Důsledkem tohoto procesu je snižování počtu vojenských kapacit, obranných rozpočtů a změna struktury armády směrem k lehčím ozbrojeným jednotkám.

a) Pozorovatelné implikace v případě *potvrzení* hypotézy:

- i) strategické a bezpečnostní dokumenty zdůrazňují význam členství v mezinárodních politických a bezpečnostních organizacích. Obranné strategie

³² Kritická geopolitika explicitně ani implicitně nehovoří o změnách ve struktuře obrany. Nicméně můžeme předpokládat, že se změnou hrozeb dojde i k transformaci obranných sil.

a bezpečnostní koncepce Finska a Švédska jsou v souladu s požadavky mezinárodních organizací,

- ii) struktura obranných sil se změní ve prospěch transportních, průzkumných a expedičních jednotek s případnou specializací na určitý typ výzbroje. Bezpečnostní dilema je liché, jelikož členstvím v nadnárodních organizacích státy směřují k mírové spolupráci³³,
- iii) fyzický prostor státu není hlavním objektem obrany, jelikož jeho dobývání, například za účelem ekonomických zisků, se již nevyplácí. Může totiž dojít ke stažení FDI, NNS a k celkovému přerušení produkčně-výrobního řetězce.

H3: Neorealismus

Platnost neorealistickej teorie bude potvrzena, pokud platí, že: stát nesnižuje objem vojenských kapacit v důsledku vzájemné interdependence, struktura obranných sil se zásadně nemění a zůstává postavena na teritoriální armádě s velkou palebnou silou, silným letectvem a tankovou zbraní. Stát navíc nedeleguje klíčové kompetence na mezinárodní organizace, své bezpečnostní a ekonomické zájmy prosazuje bez ohledu na své závazky vůči ostatním státům. Za těchto podmínek nemá ekonomická globalizace žádný dopad na strukturu a změnu v obranných silách. Předpokládejme tedy, že s ohledem na teorii neorealismu bude mít variance v míře ekonomické globalizace nulový efekt na změnu struktury ozbrojených sil, výši obranných rozpočtů a počet vojáků.

a) Pozorovatelné implikace v případě *potvrzení* hypotézy:

- i) obsah strategických dokumentů se i nadále zaměřuje na teritoriální obranu a konvenční teritoriální hrozby s důrazem na využití vlastních obranných sil,
- ii) stát je základním aktérem mezinárodního prostředí, jehož bezpečnost je formována anarchickými vztahy mezi státy. Klíčovou nezávislou proměnnou není globalizace či ekonomická kooperace, ale rovnováha moci, respektive

³³ Viz teorie demokratického míru

změny mezinárodního bezpečnostního prostředí. Státy na tyto změny reagují odpovídající strukturou obranných sil,

- iii) fyzický prostor je i nadále základním objektem obranné strategie a geostrategická poloha jedním z klíčových faktorů určujících strukturu obranných sil.

V případě nepotvrzení hypotézy můžeme očekávat opačné implikace.

V tabulce č. 11 jsou shrnuty pozorovatelné implikace pro tři základní výzkumné oblasti (obsah bezpečnostních dokumentů, změna struktury obranných sil a význam fyzického prostoru) v případě potvrzení stanovených hypotéz. Implikace vycházejí z predikcí kritické geopolitiky, neorealismu a neoliberalismu.

Tab. 11: Shrnutí teorií a jejich pozorovatelných implikací

Hypotéza	Teorie	Implikace		
		Bezpečnostní dokumenty	Struktura obranných sil	Význam fyzického prostoru z hlediska bezpečnosti
H1	Kritická geopolitika	neteritoriální (asymetrické) hrozby	expediční a průzkumné jednotky, důraz na strategickou mobilitu	marginální
H2	Neorealismus	teritoriální hrozby	teritoriální armáda s vysokou palebnou silou, tanková zbraň, silné útočné letectvo	zásadní
H3	Neoliberalismus	teritoriální a neteritoriální hrozby minimalizovány díky členství v mezinárodních organizacích	expediční a průzkumné jednotky, důraz na strategickou mobilitu	malý, prostor slouží k ekonomickým aktivitám

Zdroj: vlastní

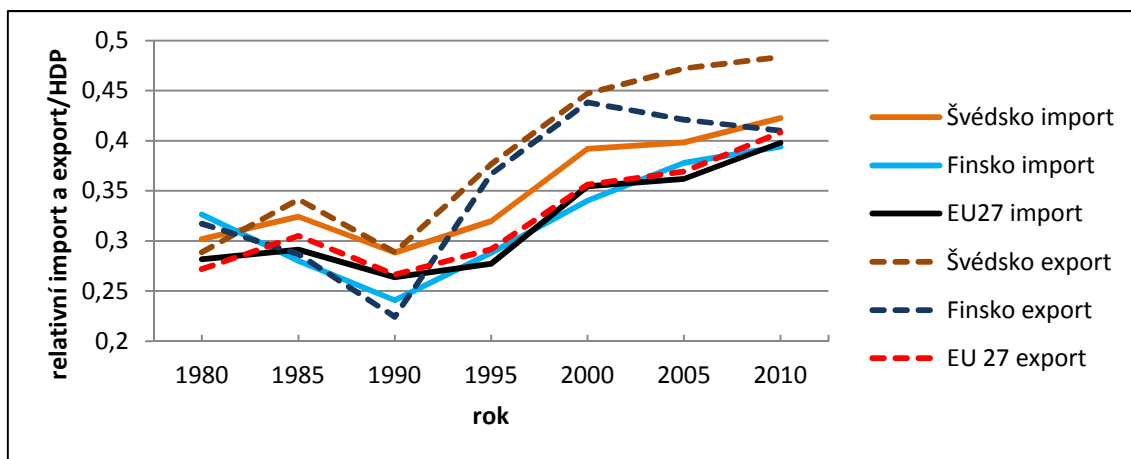
4. EMPIRICKÁ ČÁST

4.1. Empirická analýza ekonomické provázanosti

Za účelem měření ekonomické globalizace bylo použito celkem sedm indikátorů (viz schéma č. 2), které jsou znázorněny vývojovými řadami mezi roky 1980 a 2010 (grafy č. 2 – 6). Pozornost je zaměřena na Finsko a Švédsko, grafy jsou navíc doplněny o hodnoty za celou EU³⁴, což nám umožní lépe komparovat vývojové trendy.

Prvním indikátorem je relativní velikost exportu a importu zboží a služeb vzhledem k HDP (graf č. 2). Po rozpadu Sovětského svazu docházelo ke kontinuálnímu nárůstu importu jak v případě Finska, tak i Švédska ve shodě s vývojem celé EU27. Poněkud odlišná situace panuje v exportní bázi ekonomiky, kde obě země vykazují vyšší hodnoty než je průměr EU27. Po roce 2000 se však v případě Finska export zastavil a přibližuje se evropskému průměru. Švédsko naopak vykazuje kontinuální růst exportní i importní báze ekonomiky. Z grafu je tudíž patrné, že ekonomická recese, která započala v roce 2008, nezpůsobuje výrazný pokles ekonomických a obchodních toků ve světové ekonomice.

Graf 2: Relativní import a export mezi lety 1980 až 2010

Zdroj: UNCDATstat 2011, The World Bank

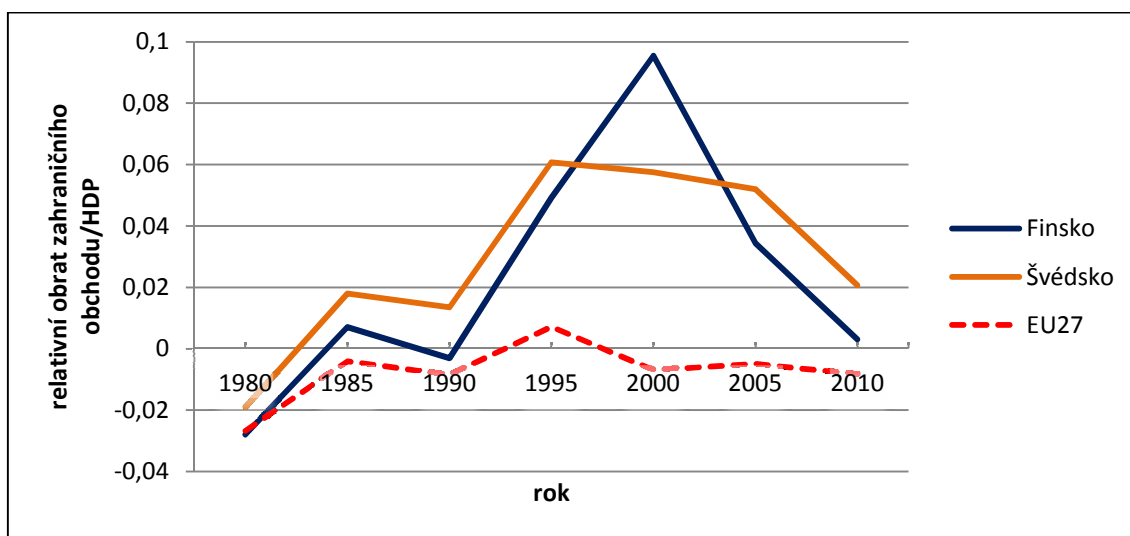
Poznámka: relativní podíl celk. importu a exportu = celkový import a export (v mil. US\$)/HDP (v mil. US\$).

Hodnoty importu, exportu a HDP jsou uvedeny v běžných cenách (nikoliv v reálných) bez zahrnutí inflace, čímž dojde k určitému nadhodnocení nárůstu sledovaného jevu. Účelem grafu je však vystihnout základní vývojové změny, které podle nás lze podchytit i při využití běžných cen.

³⁴ Bez Chorvatska, které se stalo členem 1. 7. 2013.

Odečtením importu od exportu získáme saldo zahraničního obchodu (graf č. 3). Zde je již rozdíl mezi pozorovanými státy a EU27 výraznější a projevuje se aktivní obchodní bilancí Finska a Švédska. I přes stálé snižování kladné obchodní bilance se obě země zatím nedostaly do záporných čísel jako je tomu v případě EU27.

Graf 3: Vývoj salda zahraničního obchodu relativizovaného vzhledem k HDP

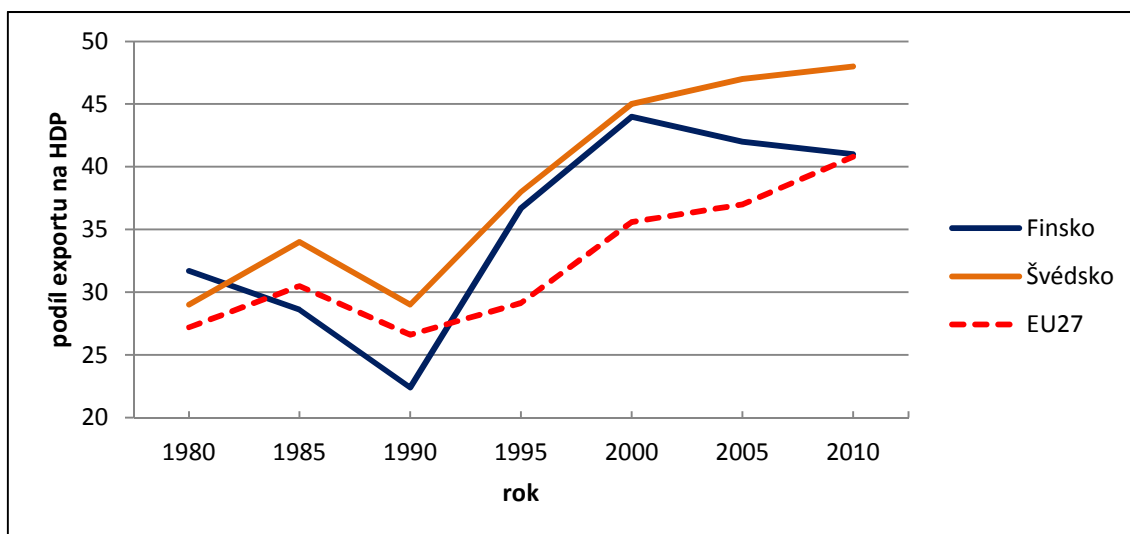

Zdroj: UNCDATstat 2011, The World Bank

Poznámka: relativní obrat zahraničního obchodu = export - import (v mil. US\$)/HDP (v mil. US\$). Hodnoty importu, exportu a HDP jsou uvedeny v běžných cenách (nikoliv v reálných) bez zahrnutí inflace, čímž dojde k určitému nadhodnocení nárůstu sledovaného jevu. Účelem grafu je však vystihnout základní vývojové změny, které podle nás lze podchytit i při využití běžných cen.

Podíl exportu na HDP (graf č. 4) nám mnohem lépe znázorňuje význam zahraničních trhů pro Švédsko a Finsko, přičemž švédský export se v roce 2010 blížil dokonce k polovině celkového HDP země. Finsko, i s ohledem na současný pokles exportu, nadále zůstává nad průměrem EU27.

Graf 4: Podíl exportu na HDP (%)

Zdroj: UNCDATstat 2011, The World Bank

Poznámka: podíl exportu na HDP = export (v mil. US\$)/HDP (v mil. US\$) * 100.

Hodnoty exportu a HDP jsou uvedeny v běžných cenách (nikoliv v reálných) bez zahrnutí inflace, čímž dojde k určitému nadhodnocení nárůstu sledovaného jevu. Účelem grafu je nicméně vystihnout základní vývojové změny, které podle nás lze podchytit i při využití běžných cen.

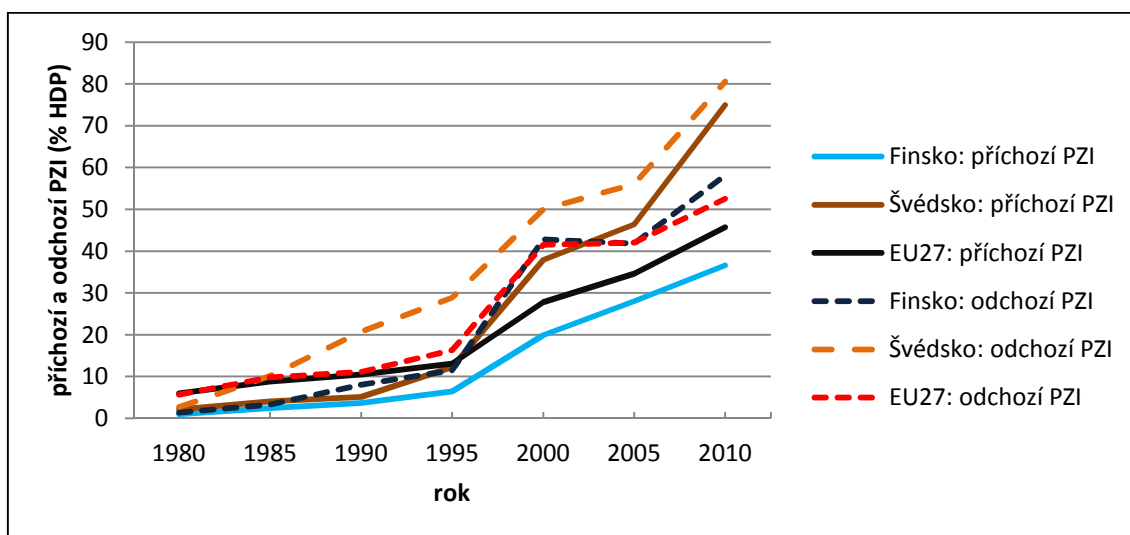
Dalším významným indikátorem ekonomické globalizace jsou příchozí a odchozí přímé zahraniční investice (PZI). Jedná se o takové kapitálové toky, jejichž účelem je získat alespoň 10% podíl na vlastnictví dané firmy (Brady 2005). Jak ukazuje graf č. 5, odchozí PZI od roku 1980 kontinuálně narůstaly a v druhé polovině 90. let zaznamenaly skokový nárůst. Tento přírůstek je možné přičítat liberalizaci trhu a většímu otevření ekonomik zahraničním investorům (zejména v případě Finska). Trend pokračoval až do roku 2000. V následujících letech však nastává výrazný pokles odchozích PZI, který je však možný vysvětlit „přeinvestovaností“ v roce 2000 a také ustálením udržitelné úrovně investiční hladiny, bránící vzniku „investiční bubliny“³⁵. Od roku 2005 odchozí PZI opět stoupají, v případě Švédska zahraniční společnosti finančně zasáhly do 80 % celkového HDP.

Za povšimnutí stojí hodnoty příchozích PZI Finska. Ty jsou nižší než průměr EU27 a mnohem nižší než v případě Švédska. Svou roli zde bezesporu sehrála dluhová krize eurozóny, která v roce 2009 snížila objem finské ekonomiky o 8 % (Steinbock 2011). Dalším z důvodů nižší atraktivity Finska pro příchozí PZI byla historická závislost na SSSR a s ní související restriktivní obchodní politika a omezení dovozu (Steinbock 2011). Avšak po pádu Železné opony došlo ke vzniku četných státních

³⁵ Dle výroční zprávy OECD (2002), byl rok 2000 historickým milníkem z hlediska množství PZI a jejich celkový objem dosáhl přibližně šestinásobku hodnoty z roku 1995 (OECD 2002, s. 2).

fírem, které jsou mnohem otevřenější zahraničnímu kapitálu než v případě Švédska, jehož ekonomika je založena na velkých korporacích ve většinovém vlastnictví státu (bankovní domy Nordea či SEB, Volvo, Ericsson, TeliaSonera či H&M, Sandvik a Skanska). Vzhledem k finské proinvestiční a inovační politice (IT a komunikační technologie) bychom tudíž očekávali vyšší nárůst příchozích PZI než ukazují statistiky. Jedno z možných vysvětlení tohoto stavu můžeme hledat v menší atraktivitě geografické polohy Finska z hlediska bezpečnosti. Vzhledem ke své geopoliticky exponované pozici je Finsko mnohem méně chráněno před útokem cizích armád než Švédsko, a tudíž může dojít k potenciálnímu ohrožení investic realizovaných na finském území (viz Steinbock 2011 ale i Brooks 2005).

Graf 5: Příchozí a odchozí přímé zahraniční investice (% HDP)

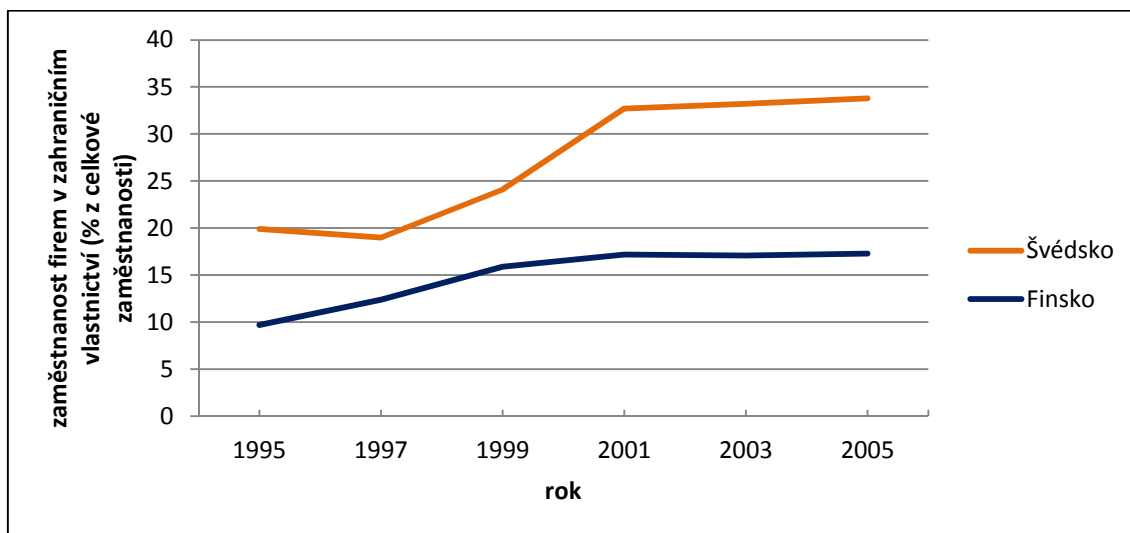

Zdroj: UNCDATstat 2011, The World Bank

Poznámka: PZI zahrnují kapitál, rezervy a zisky včetně dluhu firem zahraničním společenstvem.

Data o kapitálových aktivitách a zájmech nadnárodních korporací v jednotlivých státech jsou dalším vhodným indikátorem ekonomické globalizace. Vzhledem k neshodě na jednotné definici nadnárodních firem a nejasné vlastnické struktuře, neexistuje ucelená a dlouhodobě vedená databáze o jejich počtu a významu pro národní ekonomiky. Pokud chceme získat alespoň elementární přehled o aktivitách „nestátních“ firem, musíme přistoupit k analýze firem zahraničních. Jedním z takových indikátorů může být zaměstnanost ve firmách v zahraničním vlastnictví (graf č. 6).

Graf 6: Relativní podíl na zaměstnanosti firem v zahraničním vlastnictví na celkové zaměstnanosti (%)

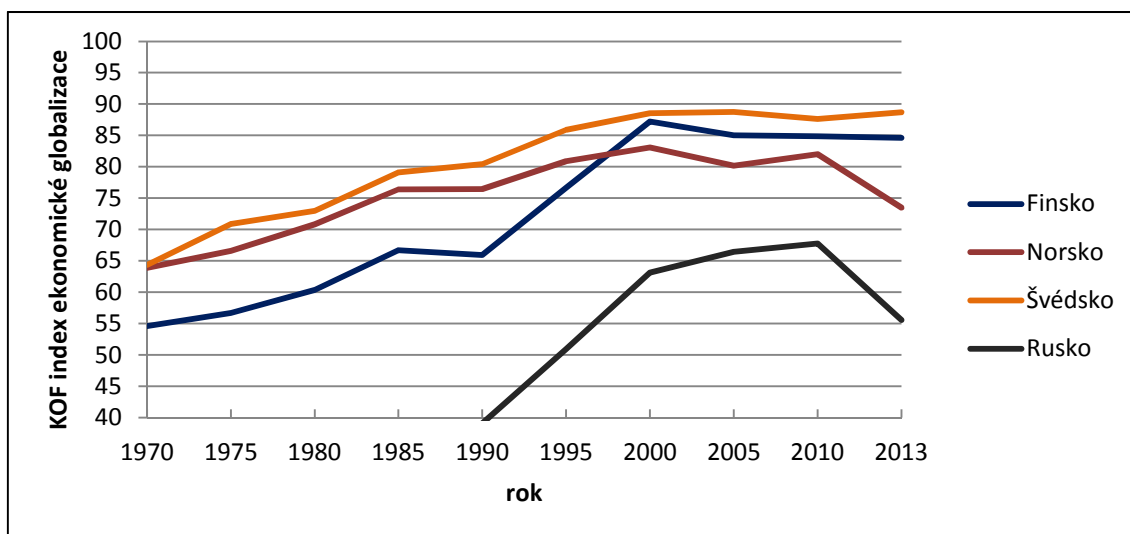
Zdroj: OECD 2009

Vzhledem k příliš krátkému časovému období, pro nějž jsou data dostupná, nejsme schopni zhodnotit dlouhodobý trend vývoje tohoto indikátoru. Švédsko opět vykazuje vyšší hodnoty než Finsko, což opět může poukazovat na nižší geostrategickou atraktivitu Finska. Data pro krizové období v databázi OECD chybí, lze však očekávat další stagnaci či případný pokles působnosti zahraničních firem v obou státech.

Z této kapitoly vyplývá, že i s přihlédnutím k ekonomické krizi můžeme sledovat stále propojování ekonomických aktivit a subjektů v hospodářsky vyspělých státech. Švédsko a Finsko ve většině indikátorů dosahují nadprůměrných hodnot, což souvisí s jejich vysokou úrovní ekonomické globalizace. V relativním vyjádření se ekonomická interdependence výrazněji projevuje v případě Švédska než Finska. Provázanost je dále prohlubována novými obchodními strategiemi, jakými jsou například nová mezinárodní dělba práce, systém subdodávek, nárůst mezifiremního obchodu či „*offshoring*“ a „*outsourcing*“. Avšak v některých indikátorech (příchozí PZI či podíl na zaměstnanosti firem v zahraničním vlastnictví) Finsko vykazuje nižší než námi očekávané hodnoty, což jsme z části přisoudili vyšším potenciálním bezpečnostním hrozbám z důvodů nepříznivé geostrategické konfigurace země v sousedství Ruska.

Pro ilustraci jsou v grafu č. 7 zachyceny hodnoty KOF Indexu ekonomické globalizace. Dle tohoto ukazatele můžeme pozorovat určitou stagnaci ekonomické provázanosti, v případě Norska či Ruska dokonce pokles ekonomické globalizace.

Graf 7: KOF index ekonomické globalizace ve vybraných státech

Zdroj: KOF Index of Globalization 2013

Příčin této stagnace může být celá řada, v případě Finska svou roli sehrává již zmíněná geopoliticky nižší atraktivita země, Švédská ekonomika byla naopak uzavřenější vůči zahraničním investicím. V posledních několika letech se na utlumení ekonomických aktivit podílí i ekonomická recese. S určitou opatrností můžeme konstatovat, že nám tato stagnace odhaluje částečnou reverzibilitu ekonomické provázanosti, respektive nelineárnost jejího vývoje. V takovém případě může být prohlubování ekonomických aktivit důsledkem obchodní zahraniční politiky jednotlivých států, jejichž cílem je navýšit své ekonomické (materiální) zisky na úkor států ostatních.

4.2 Politická globalizace

Jak již bylo uvedeno výše, indikátory politické globalizace vycházejí z KOF indexu globalizace. Charakteristickým rysem politické globalizace je provázanost a spolupráce států prostřednictvím mezinárodních organizací, diplomacie, obchodních a politických smluv či delegování některých pravomocí státu na nadnárodní úroveň. Tyto jevy jsou nicméně obtížně uchopitelné kvůli nedostatku starších dat a jejich slabým vypovídajícím schopnostem. Z těchto důvodů politická dimenze globalizace slouží pouze jako doplňková proměnná ke globalizaci ekonomické.

Dle KOF Indexu z roku 2013 bylo Švédsko hodnoceno jako sedmý nejvíce politicky globalizovaný stát, Finsko se naopak umístilo až na 27. příčce (tabulka č. 12).

Z hlediska standardu západoevropských států je tato hodnota podprůměrná, před ním se navíc umístily všechny ostatní severské státy.

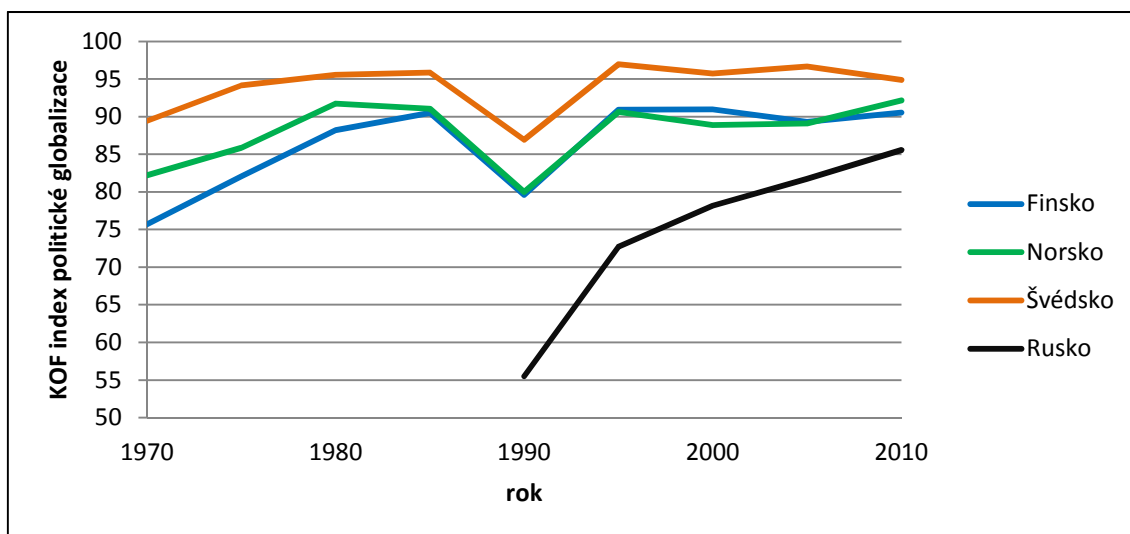
Tab. 12: KOF index politické globalizace 2013

země	pořadí
	politická globalizace
Itálie	1.
Francie	2.
Belgie	3.
Španělsko	4.
Rakousko	5.
Velká Británie	6.
Švédsko	7.
Brazílie	8.
Portugalsko	9.
Egypt	10.
	:
	:
Finsko	27.
Česko	37.

Zdroj: KOF Index of Globalization 2013

Graf č. 8 nám navíc ukazuje vývoj politické globalizace od roku 1972. Geopolitické změny na přelomu 80. a 90. letech minulého století si vynutily pokles prohlubování politické globalizace a to v relativně krátkém časovém úseku. Politická globalizace se tudíž nerozvíjí v mocenském vakuu, ale naopak významně reaguje na posun v rovnováze moci. Následný vývoj byl pro prohlubující se spolupráci mezi státy příznivý, ačkoli od druhé poloviny 90. let proces stagnuje (Finsko) a v případě Švédska dokonce mírně klesá.

Graf 8: Vývoj indexu politické globalizace ve vybraných státech

Zdroj: KOF Index of Globalization 2013

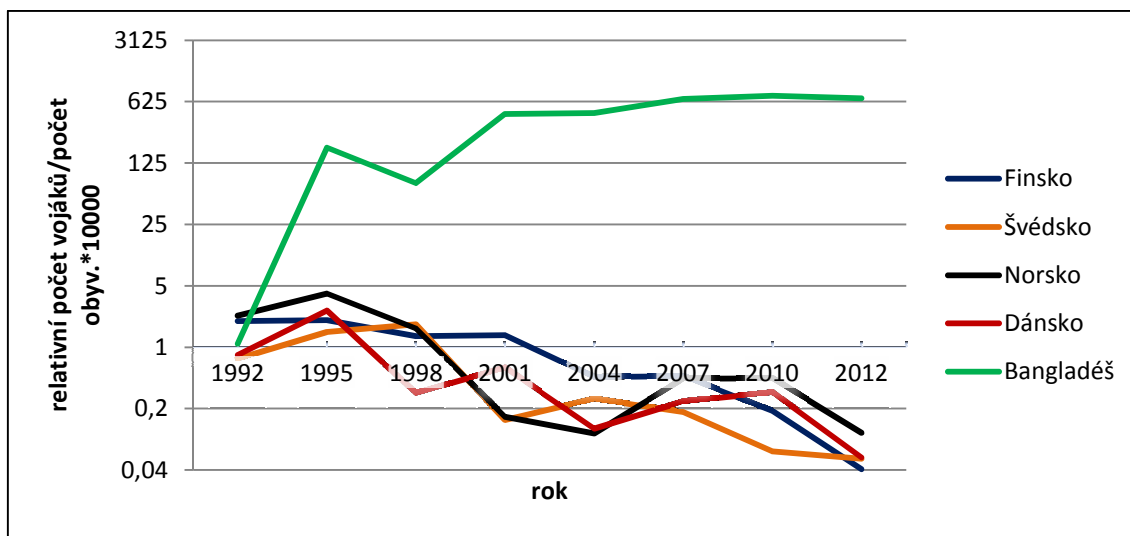
KOF index globalizace hodnotí i vývoj globalizace sociální, jejímiž indikátory jsou rozsah informačních toků, úroveň osobních kontaktů a kulturní afinita. Avšak pro slabší vypovídající schopnost a komplikovanost sběru dat nebyl KOF Index sociální globalizace využit.

Mise OSN jsou pravděpodobně nejvhodnějším ukazatelem politické globalizace, jelikož vyžadují schopnost politického konsensu mezi státy, snahu akceptovat mezinárodní kooperaci a ochotu poskytnout část svých obranných prostředků pod záštitu nadnárodního velení. Případné mírové operace pod hlavičkou OSN mají za úkol monitorovat mírové procesy a pomáhat zainteresovaným stranám konfliktu uvádět v platnost mírové dohody. Finský ministr zahraničí Erkki Tuomioja se o mírových operacích OSN vyjádřil jako o: „úhelném kameni finské zahraniční politiky“ (Ministry for foreign affairs of Finland 2013).

V současnosti (květen 2013) probíhá 15 mírových operací OSN, kterých se účastní 92 000 uniformovaných osob a 17 000 civilistů (United Nations 2013). Jednotlivé státy se co do počtu poskytnutých vojáků zásadně liší. Nejvíce vojáků pochází z Bangladéše (10 238 vojáků), Pákistánu (9 527), Indie (8 093), Etiopie (6 223) a Nigérie (5 775) (United Nations Peacekeeping 2013). Důvodem této vyšší participace ne-západních vojáků je pochopitelně širší populační základna rozvojových zemí či nižší náklady na jejich poskytování. Západní státy jsou naopak nejvyššími přispěvateli do rozpočtu OSN. Za účelem větší vypovídající hodnoty jsou v grafu č. 9 zachyceny relativní počty vojáků s ohledem na počet obyvatel vybraných zemí. Navzdory stále se

zvyšujícím celkovému počtu vojenských příslušníků OSN vykazuje Finsko a Švédsko menší ochotu participovat na jeho růstu³⁶. Dánsko, jehož celkový počet obyvatel, podíl výdajů na obranu vzhledem k HDP a počet vojáků přibližně odpovídá Finsku, indikuje podobně klesající trend, stejně tak je tomu i v případě Norska. Na opačné straně pomyslného spektra se nachází Bangladéš, poskytující konstantní počet vojáků již od roku 2001.

Graf 9: Relativní podíl vojáků v mírových operacích OSN mezi lety 1992 a 2012

Zdroj: United Nations Peacekeeping 2013, The World Bank

Finsko a Švédsko byly menšími participátory i během války na Balkáně v 90. letech minulého století, což však může souviset s přetrvávající hrozbou Ruska s nejistým vývojem zahraničně-bezpečnostní politiky vůči oběma severským státům. V poslední dekádě se navzdory avizované multilaterální bezpečnostní strategii a hlubšímu zapojení švédských jednotek do mezinárodních mírových misí počet poskytnutých vojáků téměř shoduje s národně laděnou obrannou strategií Finska. Nicméně Švédsko tento personální deficit vyvažuje koncentrací ozbrojených sil, finanční pomoci a poskytnutím vojenské techniky zacílením na konkrétní vojenské operace zejména pod hlavičkou NATO. Jedním z příkladů může být participace 500 vojáků a vedení Provinčního rekonstrukčního týmu v Afghánistánu v roce 2011 či využití bojových letounů JAS-39 Gripen při průzkumných aktivitách v Libyi stejného roku. Ačkoli Finsko disponuje víceúčelovými bojovými letouny F-18s Hornet, které jsou pro tento typ průzkumných operací přímo určeny, rozhodlo se jejich potenciál

³⁶ V roce 1992 bylo v mírových operacích nasazeno celkem 11 695 vojáků OSN, v roce 2012 již 99 030 (United Nations Peacekeeping 2013)

nevyužít a raději se v konfliktu neangažovat ze strachu o svou vlastní bezpečnost (Nurick, Norderman 2011). Finsko totiž na jedné straně zdůrazňuje, že: „OSN je základním prostředkem pro multilaterální spolupráci“, ale ve vládním prohlášení z roku 2011 vyzývá spíše k hlubší kooperaci na regionální úrovni (např. Rada států Baltského moře) s důrazem na spolupráci v rámci nukleární bezpečnosti (Ministry for Foreign affairs of Finland 2013).

Švédsko si snaží zachovat tvář historicky neutrální, vojensky nezapojené a morální země s důrazem na aktivistickou mírovou politiku. Tomu je přizpůsobena i obezřetná angažovanost v zahraničních mírových operacích preferující finanční podporu a roli negociátora. Pro Finsko je vojenská neangažovanost ve vzdálených konfliktech jednou z klíčových předpokladů pro zajištění ochrany své vlastní země. Jak ostatně řekl bývalý finský ministr obrany Jyri Häkämies, Finsko musí čelit třem strategickým hrozbám: „Rusku, Rusku a Rusku“ (Nurick, Norderman 2011, s. 7).

Dalším indikátorem je počet ambasád jak ve Finsku a Švédsku, tak i jejich zastoupení v zahraničí. Nejstarší údaje o jejich množství jsou z roku 1995, a tudíž nemůžeme provést dostatečnou komparativní analýzu vývoje jejich počtu během několika dekád. Ve Finsku je v současnosti přítomno 60 zahraničních ambasád³⁷, přičemž ještě v roce 2000 se jejich počet pohyboval kolem 50. Obdobný nárůst zaznamenalo i Švédsko, které však se svými 101 ambasádami představuje evropský nadprůměr (tab. 13). Cizí státy naopak hostí 75 finských a 91 švédských ambasád (embassypages 2013).

Tab. 13: Počet zahraničních ambasád ve vybraných státech

	1995	2000	2013
Finsko	49	49	60
Švédsko	91	93	101
Dánsko	61	65	72
Norsko	46	51	67

Zdroj: Europa World Yearbook 2009

Finsko od roku 2000 podepsalo 101 zahraničních smluv, přibližně stejné množství jako Švédsko či Dánsko (United Nations Treaty Collection 2013). Takové množství odpovídá standardu západoevropských států vyznačujících se vysokým počtem bilaterálních a multilaterálních smluv. Švédsko je navíc členem 76

³⁷ Vyjma zahraničních konzulátů, kterých je v současnosti 357 (embassypages 2013).

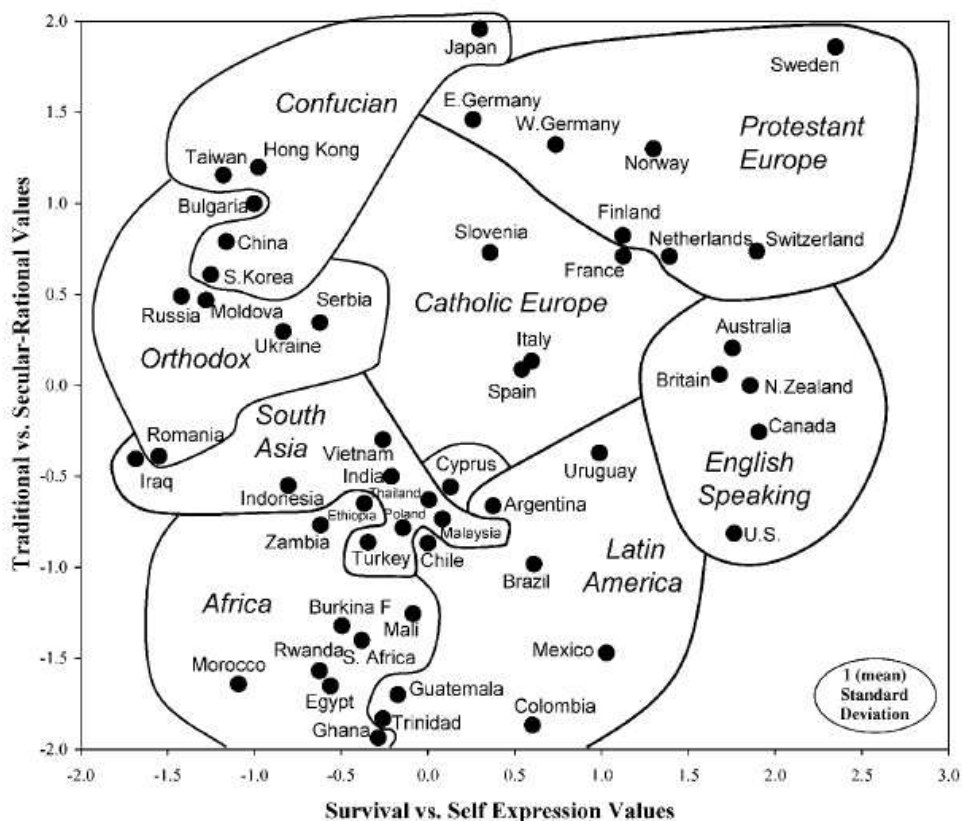
mezinárodních organizací včetně mírových misí OSN, což je téměř totožné s Finskem a více než v Dánsku či Norsku (The CIA World Factbook 2013). Oba státy tedy nevykazují zásadní odlišnosti od úrovně politické globalizace ostatních západoevropských zemí.

Jak si ukážeme v následující kapitole, oba státy i nadále zdůrazňují „spolupráci“ prostřednictvím mezinárodních organizací a účasti na mírových operacích OSN, nikoliv však „integraci“ do mezinárodních politických či bezpečnostních struktur (viz Rosato 2010). Úroveň politické globalizace navíc nevykazuje jednoznačné výsledky jako v případě globalizace ekonomické. Ačkoli je podle KOF Indexu Švédsko politicky globalizovanější než Finsko, indikátor participace v mírových misích s úrovní politické globalizace nekoreluje a neodhaluje nikterak překvapivé výsledky. Pro potřeby této práce jsou důležité příčiny úrovně vojenské angažovanosti obou severských států. V případě Švédska je to deklarovaná neutralita, respektive vojenská neangažovanost spolu s nízkou veřejnou podporou zahraničních vojenských tažení. Finská neangažovanost je hlavním předpokladem pro zajištění vlastní teritoriální bezpečnosti.

Na tomto místě bych se rád krátce zmínil o faktoru postmateriální hodnotové orientace. Welzel a Inglehart (2001) ve své studii *Human Development as a Theory of Social Change* využili indikátorů Lidského rozvoje za účelem zhodnocení postmateriální orientace vybraných států světa. Jedním z výsledků práce byla teze, že socioekonomický rozvoj společnosti je jedním z klíčových faktorů kulturních změn a prohlubování demokracie. Ta je z hlediska teorie demokratického míru ústředním procesem vedoucí k zajištění mírových vztahů mezi demokratickými státy. Vyspělá socioekonomická společnost navíc disponuje „autonomními zdroji“, které se následně projevují v touze po „sebevyjádření“, či individualismu k čemuž je potřeba fungující „demokratické prostředí“. Pro účely této práce je důležitý poznatek, že chudé společnosti a státy zdůrazňují odlišné hodnoty než státy socioekonomicky vyspělé (Inglehart 1997). První skupina se tudíž opírá o materiální hodnoty, jmenovitě o zajištění přežití, větší ochotu akceptovat hierarchické uspořádání společnosti a závislost na státu ve sféře sociální a bezpečnostní. Takto definované materiální hodnoty států se zásadně liší od států vyspělých (postmoderních), které naopak vyzdvihují postmateriální hodnoty s důrazem na sebevyjádření, politickou participaci, respekt k jedinci, toleranci a nižší závislost na státu. Dle indikátorů databáze „World Value Survey“ Inglehart a Welzel (2010) sestrojili globální kulturní mapu, kde Finsko a Švédsko disponují

vysokým stupněm sebevyjádření na straně jedné a sekulárními hodnotami na straně druhé (graf č. 10).

Graf 10: Kulturní mapa z roku 2007

Zdroj: Inglehart, Welzel 2010

Takto významná postmateriální hodnotová orientace by se ve shodě s předpoklady kritické geopolitiky mohla projevit i ve snaze bojovat proti asymetrickým a neteritoriálním hrozbám (terorismus, organizovaný zločin, environmentální hrozby či kybernetické útoky).

4.3 Geopolitika a bezpečnost baltského makroregionu

Konec 2. světové války vedl k několika klíčovým geopolitickým změnám ve světové rovnováze moci, které by se mohly významně projevit nejen v bezpečnosti baltského makroregionu, ale i v konkrétních bezpečnostních strategiích a struktuře obranných sil Finska a Švédska. Za tyto události považuji: (1) období Studené války, (2) rozpad SSSR a následné geopolitické, vojenské a ekonomické oslabení Ruska v 90. letech 20. století, (3) opětovné nabytí nezávislosti pobaltských států a jejich následné

přijetí do struktur NATO a EU v roce 2004, (4) přijetí Finska a Švédska do EU, respektive do aliančního programu Partnerství pro Mír (PfP). Struktura ozbrojených sil (ZP) Finska a Švédska bude tedy posuzována v kontextu geopolitických změn a rovnováhy moci (NP), což nám umožní poodhalit případný kauzální vztah mezi těmito proměnnými.

Rostoucí moc SSSR po konci 2. světové války, komunistický převrat v Československu a blokáda Berlína byly klíčovými událostmi ohrožující bezpečnost celé západní Evropy (Rosato 2011). Hrozbě šíření sovětské moci v Evropě se USA rozhodly čelit založením vojenského paktu NATO, který měl nejen vyvažovat moc SSSR, ale také zabránit vzniku dalšího světového konfliktu. Zárukou stability a rovnováhy moci byla přítomnost amerických vojáků na kontinentu, jejichž počet v roce 1954 dosáhl 350 000 a výrazně se neměnil až do rozpadu SSSR (Rosato 2011). Tyto procesy se odrazily i v baltském makroregionu. Bezprostředně po konci druhé světové války SSSR získal přístup k Baltskému moři okupací pobaltských států (Estonsko, Litva, Lotyšsko). Finsko si díky paktu přátelství se Sovětským svazem svou nezávislost udrželo, avšak za cenu územních ústupků a geopoliticky exponované pozice mezi západem a východním blokem. Finsko si této nezáviděníhodné pozice bylo vědomo, což jej vedlo ke snaze zabezpečit své přežití vlastní vojenskou silou. Pozemní útok namířen proti Švédsku byl naopak mnohem méně pravděpodobný a proto se mohlo soustředit na ochranu před námořním či leteckým útokem, který hrozil v Baltském moři. Jak si podrobně ukážeme v následujících kapitolách, obě země si téměř celé studenoválečné období udržovaly značný vojenský potenciál, který se opíral o brannou povinnost a s tím související vysoký počet kvalitních záloh s důrazem na pěchotní armádu.

Rozpad SSSR v roce 1991 výrazně změnil rovnováhu moci v mezinárodním systému. Jeho výdaje na obranu poklesly z 12 % DPH v roce 1990 na 5,5 % v roce 1992 (SIPRI Military Expenditures 2012). Napjatý ruský rozpočet, ekonomická recese a zastaralá armádní technika nezvládly držet krok s technologicky vyspělou základnou západních států. Ačkoli byla globální moc Ruska výrazně omezena, pro Finsko nepřestávala být potenciální hrozbou. To ostatně ukazují i grafy konstatního počtu vojáků, mírně rostoucích výdajů na obranu a v zásadě neměnné struktury obranných sil (viz grafy č. 12 - 18 v následujících kapitolách). Finskou strukturu vojenských sil z části ovlivňují i fyzicko-geografické aspekty území (vysoká zalesněnost, močály), které jsou vhodné pro využití pěchoty a dělostřelectva. Situace Švédska byla a stále je

z bezpečnostního hlediska příznivější. Nejen že Finsko i nadále fungovalo jako teritoriální a vojenská překážka proti případné ruské agresi, ale navíc v roce 1994 došlo ke stažení ruských vojsk z Estonska a dalších pobaltských zemí. Tento krok severské státy výrazně podporovaly a následně se výrazně zasadily o začleňování Pobaltí do struktur NATO. Švédsko dokonce začalo vyplňovat pobaltské vojenské vakuum svými dělostřeleckými jednotkami a poskytlo několik desítek důstojníků, kteří plnili poradní a výcvikovou funkci v místních armádách (Neretnieks 2006). Tím došlo k dalšímu omezení ruské moci v baltském regionu a k posílení jeho stability. Oběma severským státům také odpadla potřeba zásadně měnit spolupráci v NATO a mohly se tak soustředit na bilaterální jednání s klíčovým bezpečnostním aktérem, tedy s USA (Nurick, Norderman 2011).

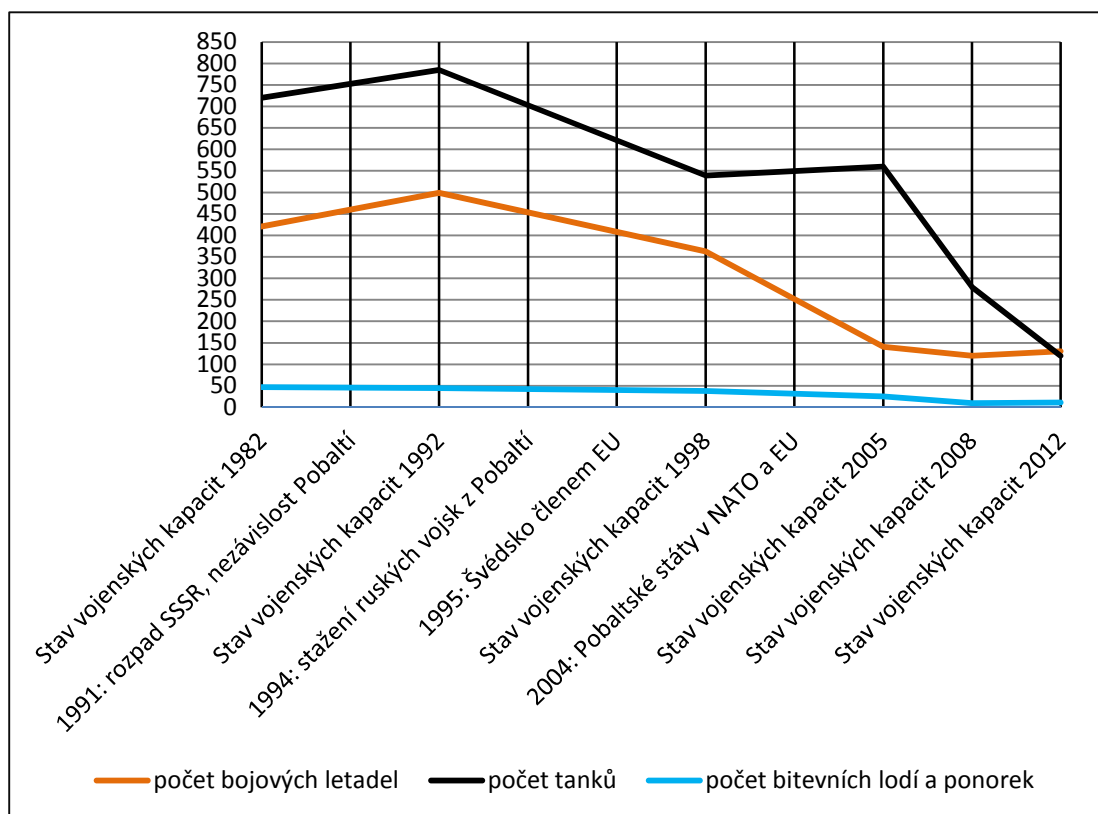
Společným rysem obou států je jejich deklarovaná neutralita a status vojensky nezapojených zemí. Ve významu těchto doktrín se však zájmy obou států liší. Švédská neutralita se vyvíjela ve shodě s vnitřním politickým rozhodnutím a snahou získat status „morální velmoci“ mezi dvěma studenoválečnými bloky (Nurick, Norderman 2011). Finská pozice byla naopak charakteristická svým „realpolitickým“ uvažováním a snaze vyhnout se nepřátelským reakcím ze strany svého východního souseda. Rozpad SSSR a následné snížení potenciální hrozby útoku umožnily Finsku otevřeněji spolupracovat se státy NATO (nákup víceúčelových bojových letounů F-18 Hornet americké výroby) a začlenit se v roce 1995 do struktur EU za účelem zvýšení své bezpečnosti. Švédsko svým členstvím v EU naopak sleduje spíše obchodní zájmy a naopak s NATO spolupracuje otevřeněji než Finsko. O aktivity v baltském regionu projevují zájem i další mocensky významné evropské státy: Velká Británie a Polsko. Cílem této angažovanosti je dle Nuricka a Nordermana (2011) snaha vyvažovat moc Ruska. Autoři navíc členství Švédska a Finska v aliančním programu PfP spojují se snahou udržet americké jednotky v Evropě (Nurick a Norderman 2011).

S přijetím pobaltských států do NATO a EU došlo k další významné geopolitické změně. Švédsku odpadla nutnost udržovat rozsáhlé námořní síly, jelikož pravděpodobnost ruské námořní invaze, vzhledem k omezenému přístupu k baltskému moři, byla výrazně nižší. Analogický proces nastal i v rovině pozemních sil a to především v případě záloh, jejichž počet během post-studenoválečných let poklesl téměř čtyřnásobně (The Military Balance 1992, 2012).

Výše diskutované geopolitické změny jsou spolu se stavem vojenských kapacit Švédska zachyceny v grafu č. 11. Smyslem grafu je nalézt souvislost mezi změnami

geopolitických faktorů a následným poklesem počtu či změnou struktury vojenských kapacit. Za předpokladu platnosti této teze bychom pokles měly pozorovat s určitým časovým odstupem od klíčových geopolitických změn a to řádově v několika letech, maximálně jednoho desetiletí. Jak je z grafu patrné, Švédsko začalo své vojenské síly redukovat po rozpadu SSSR, což však uskutečnila drtivá většina evropských zemí. Následné stažení ruských vojsk z Pobaltí může být dalším faktorem pokračování ve snižování počtu ozbrojených sil. V případě snižování počtu tanků se však proces na přelomu tisíciletí zastavil. Jedním z možných vysvětlení tohoto jevu může být nákup nových tanků Stridsvagn 122 (vylepšená verze tanků německé výroby Leopard 2A5) s Stridsvagn 121 (Leopard 2A4s), přičemž starší modely Stridsvagn 103 (S-tank) ještě nebyly zcela vyřazeny z provozu. V případě vzdušné obrany naopak došlo k výraznému snížení počtu bojových letounů na současných 120 aktivních kusů (The Military Balance 2012). Obdobná situace nastala i v obraně námořní, což vedle celkového snižování výdajů na obranu můžeme opět interpretovat jako reakci na geopoliticky příznivé klima v baltském makroregionu. Za pravděpodobně nejdůležitější geopolitickou změnu, která mohla ovlivnit vývoj počtu švédských vojenských kapacit, je přijetí pobaltských států do struktur NATO a EU. Zásadní redukce ozbrojených sil nastala u složek určených primárně k teritoriální obraně, tedy v případě hlavních bojových tanků a válečných lodí. Pokles počtu útočných a stíhacích letounů již několik let stagnuje, neboť některé typy byly přestavěny za účelem průzkumných a výzvědných letů.

Graf 11: Souvislost klíčových geopolitických změn s počtem vojenských kapacit Švédska

Zdroj: The Military Balance 1982, 1992, 1998, 2005, 2008, 2012

Výše diskutované příčiny snižování počtu švédských vojenských sil jsou pouze jedním z mnoha dalších potenciálních faktorů (ekonomické, vnitro-politické, sociální, posun v hodnotové orientaci apod.). Přesnou identifikaci klíčových kauzálních faktorů bychom mohli lépe interpretovat výsledky této analýzy, což nám však omezený rozsah práce neumožnil. Avšak s určitou opatrností můžeme tvrdit, že neorealistické predikce o významu geopolitické konfigurace oblasti, geografické poloze, snaze vyvažovat moc sousedních států a pragmaticky rozhodovat o vlastní bezpečnosti a mezinárodní spolupráci představují klíčové příčinné mechanismy změn závisle proměnných (struktura a počet vojenských sil). Neorealistická hypotéza tudíž nemusí být zamítnuta pouze proto, že Švédsko omezuje své vojenské kapacity a mění jejich strukturu.

Jak si v zápětí ukážeme, bezpečnost Finska je i nadále založena na teritoriální obraně. Historická zkušenost, přímé sousedství a současný rostoucí vojenský potenciál (konvenční i jaderný) činí z Ruska klíčovou potenciální bezpečnostní hrozbu. Intervencí v Gruzii v roce 2008 navíc Rusko odhalilo ochotu prosazovat vlastní zájmy pomocí vojenské síly.

4.4 Analýza bezpečnostních dokumentů a struktury obranných sil

Z podstaty věci je ekonomická interdependence významná zejména v rovině ekonomické. Je však tato provázanost natolik silným jevem, že dokáže měnit základní kontury mezinárodního systému, a tudíž bezpečnostní politiku jednotlivých států? Odpověď budeme hledat v detailní vývojové analýze bezpečnostních a strategických obranných dokumentů.

4.4.1 Bezpečnostní strategie Finska a Švédska

Vládní zpráva z roku 2001 hodnotící finskou bezpečnostní a obrannou politiku považuje za klíčový stabilizační prvek mezinárodního prostředí EU a NATO (Finnish security and defence policy 2001). Ačkoli EU není bezpečnostní organizací, její SZBP má zásadní dopad na kontury bezpečnostní politiky Finska (Helsingin Sanomat 2004). Dokumenty také hodnotí celkový dopad globalizace na bezpečnost Finska. Ten je vnímán v zásadě pozitivně, jelikož „posiluje celkovou bezpečnost, interdependenci států a ekonomicko-sociální rozvoj“ (Finnish security and defence policy 2001, s. 12). Aktualizovaná zpráva z roku 2012 ještě více zdůrazňuje mezinárodní spolupráci, přičemž samotnou globalizaci považuje za „extrémně pozitivní fenomén“ (Finnish security and defence policy 2012).

Obě zprávy zdůrazňují stále snižování pravděpodobnosti vypuknutí mezistátní války. Zpráva nicméně kontruje prohlášením, že: „z dlouhodobého hlediska hrozbu mezistátního konfliktu nemůžeme kategoricky vyloučit“ (Finnish security and defence policy 2012, s. 38). Globalizace přináší hrozby plynoucí zejména z menších regionálních a lokálních konfliktů, v jejichž důsledku může dojít i k vypuknutí konfliktu většího rozsahu s potenciálem ohrozit samotnou bezpečnost Finska. Ekonomická interdependence a globalizace navíc přispívají ke vzniku nových bezpečnostních hrozeb, jakými jsou například mezinárodní zločiny, nelegální obchod, environmentální degradace a zdravotní rizika, praní špinavých peněz, terorismus či zbraně hromadného ničení (Finnish security and defence policy 2001). Důraz na negativní aspekty globalizace v oblasti bezpečnosti je dále zesílen zejména v obranné politice z roku 2012. Finsko tedy nečelí žádným bezprostředním hrozbám, avšak existuje celá řada hrozeb potenciálních, zejména ze strany Ruska.

Finská obranná doktrína je založena na konceptu „totální obrany“, zahrnující všechny vládní a ekonomické sektory do procesu obranného plánování (Ministry for Foreign Affairs 2013). Hlavními komponenty finské bezpečnostní politiky jsou: (1) funkční bezpečnostní složky schopné zajistit teritoriální integritu států a ochranu svých občanů, (2) možnosti jednat a rozhodovat unilaterálně ve věcech vojenských, (3) mezinárodní spolupráce za účelem posílení bezpečnosti a stability, (4) všeobecná branná povinnost; (5) politika „vojensky nezapojené země“³⁸ a (6) technologicky pokročilé obranné prostředky (Finnish security and defence policy 2001). Bezpečnostní spolupráci Finsko prohlubuje skrze mezinárodní krizový management³⁹ ve shodě s principy OSN, OBSE, Rady Evropy (RE) a EU. Vojenský a civilní management také zajistí mezinárodní spolupráci za účelem vyjednávání o řešení konfliktů mírovou cestou (Finnish security and defence policy 2001 a 2012, s. 15). Participace armády v zahraničí je však omezena, a to Zákonem o mírových operacích⁴⁰ stanovující počet vojáků v mírových operacích na 2000. Finsko si navíc vyhrazuje právo samostatně rozhodovat o účasti vojenských sil v misích vedených EU, přičemž každé rozhodnutí o poskytnutí svých jednotek bude posuzováno „případ od případu a s ohledem na finské bezpečnostní zájmy, geostrategickou polohu, strukturu ekonomiky a závislost na lodní dopravě (Finnish security and defence policy 2001, s. 34 a 36). Z vládních dokumentů je také patrný nárůst významu regionální spolupráce, a to zejména prostřednictvím Severské rady (SR), ale i v rámci Rady států Baltského moře (CBSS) či prohlubováním bezpečnostní spolupráce se Švédskem (Finnish security and defence policy 2012, s. 25). Regionální součinnost je patrná i v případě vojensko-průmyslového komplexu. Ve spolupráci s Norskem byla založena zbrojovka Nammo a Nexplo vyrábějící výbušniny. Nutno zmínit, že jedním z pragmatických důvodů užší spolupráce mezi státy severského regionu jsou jejich snižující se obranné rozpočty. Finsko také klade důraz na bilaterální vztahy s Ruskem za účelem prohlubování vzájemné důvěry, což opět vychází z čistě pragmatické bezpečnostní „realpolitiky“.

Finsko není členem vojenského paktu NATO, jehož základním principem je vzájemná bezpečnostní spolupráce mezi státy (Ministerstvo obrany ČR 2013). Tato

³⁸ Dokumenty používají termín „*non-allied*“ odkazující na možnost samostatně rozhodnout o případné vojenské angažovanosti svých obranných sil.

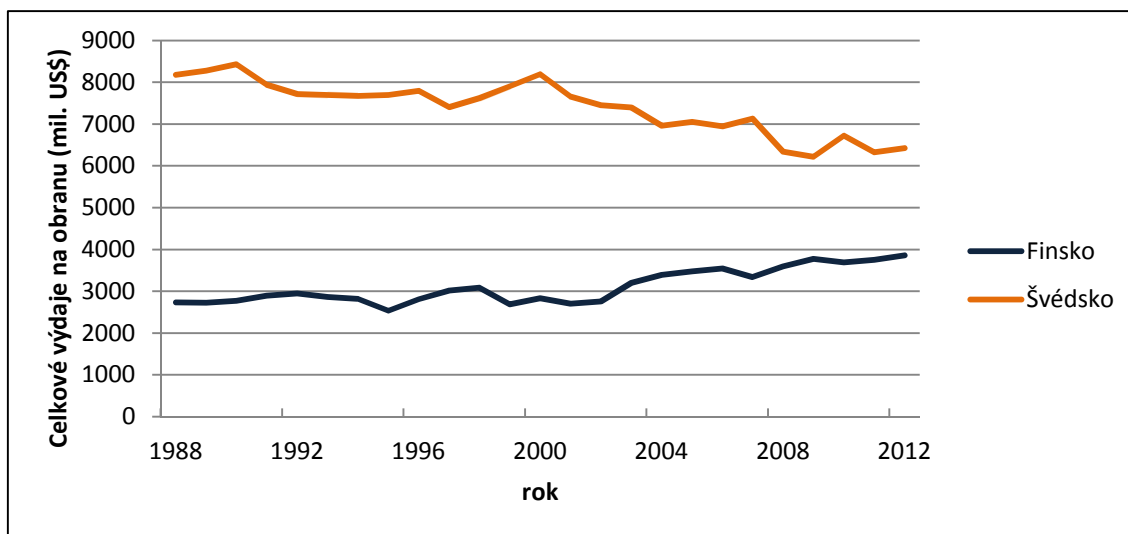
³⁹ Krizový management je jedním ze základních pilířů Finské obranné strategie. Vojenský a civilní krizový management, spolu s humanitárními intervencemi, má za úkol zajistit „spolupráci mezi obrannými složkami, vládou, experty a nevládními organizacemi prostřednictvím mezinárodních organizací a zajistit mír“ (Finnish security and defence policy 2001).

⁴⁰ „*Finnish Act on Peace Support Operations*“

„nedělitelnost“ bezpečnostních závazků je pravděpodobně jednou z příčin finského umírněného přístupu ke strukturám NATO. Z členství totiž plynou konkrétní závazky, jež mohou oslabit obranyschopnost Finska. Pokud by bylo Finsko nuceno poskytnout část svých obranných sil na obranu jiného státu, významně tím riskuje zranitelnost svého území, jelikož přesun pozemních či leteckých jednotek například ze západní Evropy zpět na jeho území může trvat i několik dní. Nepříznivá geostrategická pozice v blízkosti Ruska, dlouhá státní hranice či celková periferní geografická poloha vzhledem k evropskému jádru ještě umocňuje nutnost ponechat své obranné složky na svém území. Kontakt s NATO je udržován aliančním programem PfP, jehož cílem je posilovat bezpečnostní stabilitu a mír. Země navíc nepodepsala Smlouvu o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (CFE) stanovující limity pro celkový počet konvenčních zbraní a dalšího vojenského materiálu. Finsko také odmítlo připojit se k Ottawské smlouvě o zákazu šíření pozemních min (Finnish Ministry of Defence 2004, 2006)⁴¹. Tyto a další faktory poukazují na zdrženlivost Finska v přesunu rozhodovacích pravomocí o využití obranných sil na nadnárodní úroveň. Tím by totiž došlo k určitému omezení nezávislosti v rozhodování o využití vojenských prostředků v případě jakéhokoliv ohrožení. Plné členství v NATO navíc vyžaduje vybudování či reformu armády tak, aby byla v souladu s požadavky paktu. To však Finsko odmítá podstoupit z důvodu značného zásahu do struktury vlastních obranných sil (Finnish security and defence policy 2001, s. 21). Finsko provedlo svou vlastní reformu ozbrojených složek mezi lety 2001 a 2012 a každým rokem dokonce navyšuje své výdaje na obranu (graf č. 12). Protikladem je Švédsko, které výdaje na obranu od roku 2002 kontinuálně snižuje.

⁴¹ Finsko se ke smlouvě připojilo až v roce 2012.

Graf 12: Celkové výdaje na obranu Švédska a Finska od roku 1988

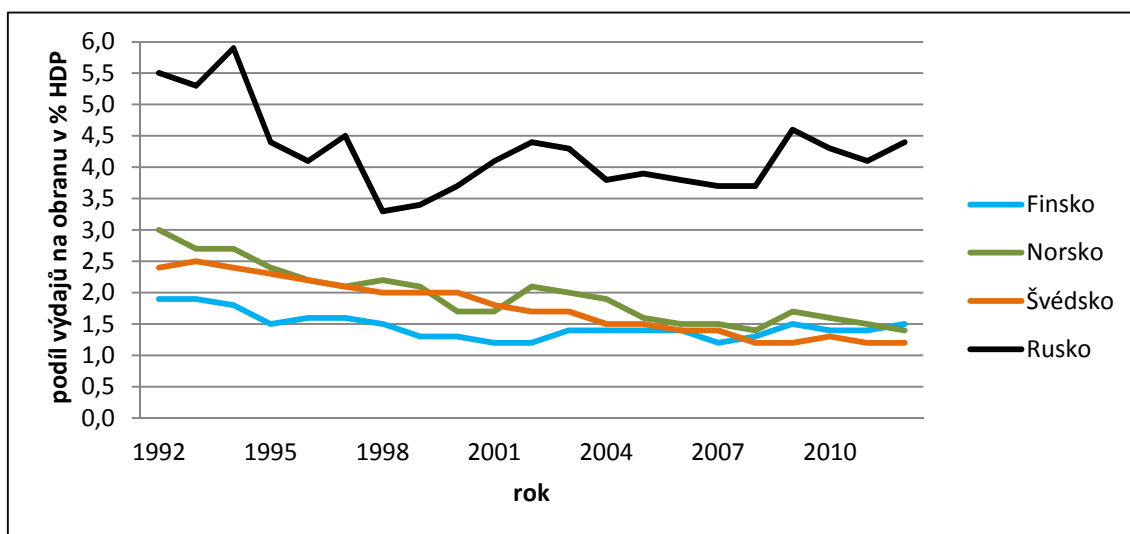
Zdroj: The SIPRI Military Expenditure 2013

Pozn.: US\$ ve stálých cenách z roku 2011

Nárůst rozpočtu souvisí především s modernizací a částečnou transformací struktury obranných sil. Ty by v případě vypuknutí ozbrojeného konfliktu měly využít pokročilé mobilní obranné systémy, elektronicky sofistikované přístroje, vysoce funkční letectvo a operabilní obranné zařízení proti střelám dlouhého doletu (Finnish security and defence policy 2012).

Jak je z grafu č. 13 patrné, po konci Studené války docházelo k plošnému snižování rozpočtu na obranu vzhledem k HDP. Na sklonku 21. století se však tento trend zastavil a podíl výdajů na obranu zůstává konstantní či se mírně navyšuje. Nárůst výdajů na obranu je zřejmý v případě Ruska, což může být příčinou, spolu s modernizací armády, pozvolného nárůstu výdajů i v případě Finska. Nejvýznamnější pokles vykazuje Švédsko, které je otevřenější bezpečnostní spolupráci v rámci mezinárodních organizací.

Graf 13: Podíl výdajů na obranu v % HDP u vybraných států

Zdroj: SIPRI 2013

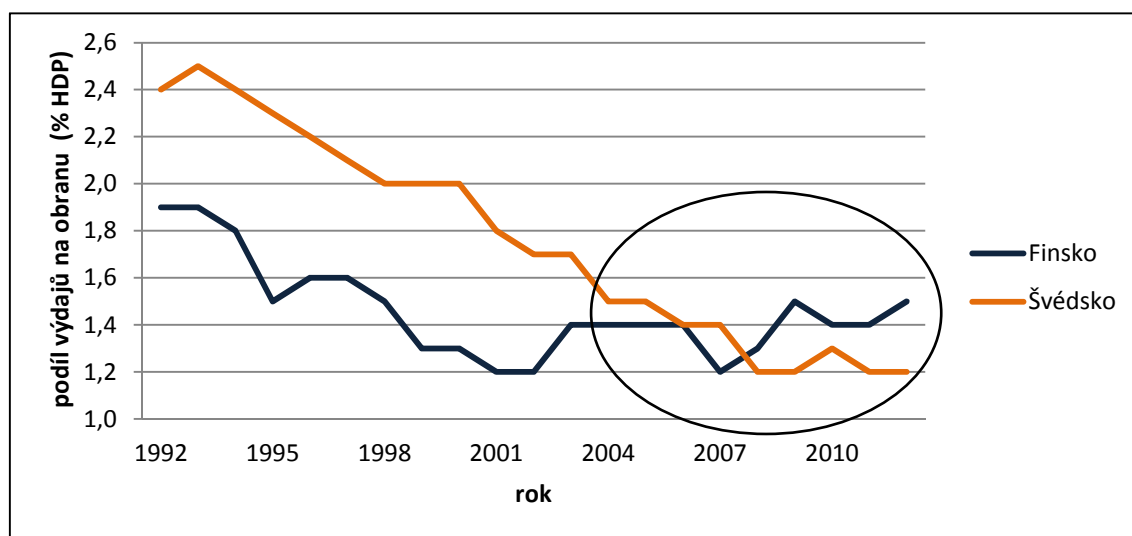
Pozn.: US\$ ve stálých cenách z roku 2010

Finsko se tedy nebrání investicím do obrany a modernizace obranných prostředků, spíše naopak. Samostatné rozhodování o alokaci finančních zdrojů ve sféře obrany si však Finsko chce ponechat, což by v případě členství v NATO bylo obtížnější.

Snaha prohlubovat mezinárodní kooperaci s nadnárodními organizacemi a institucemi odpovídá předpokladům institucionálního liberalismu. Z finské bezpečnostní perspektivy, a zejména ve vztahu k NATO nicméně vyplývá, že se jedná pouze o „spolupráci“, nikoliv o „integraci“. Rozdíl v těchto termínech tkví v tom, že kooperace funguje na bázi vzájemného úsilí o dosažení určitých, v našem případě mírových cílů. „Integrace“ je pak výsledkem nejen společné aktivity, ale také přesunu některých prvků suverenity na vyšší řádovostní jednotku, v našem případě EU či NATO (Rosato 2011). Na úrovni EU můžeme hovořit o integraci, která nicméně probíhá v odlišných rovinách než je politická, bezpečnostní a vojenská sféra (Rosato 2011). V ryze bezpečnostní organizaci, jakou je bezesporu NATO, Finsko pouze kooperuje na úrovni programu PfP. Navíc samotné rozhodnutí participace na operacích NATO bude i nadále posuzováno „případ od případu“ (Finnish security and defence policy 2004). Faktem je, že v žádném vládním či obranném dokumentu není zmíněna „integrace“ finských bezpečnostních složek do nadnárodního uskupení. Členství v EU by navíc mělo „sloužit zejména finským zájmům“ a v rámci PfP by nemělo dojít k „žádným zásadním změnám ve finské bezpečnostní politice“ (Finnish security and defence policy 2012, s. 26 a 43).

Primárním cílem švédských obranných složek je (1) zabránit konfliktům a válkám, (2) zachovat suverenitu země a (3) ochránit společnost (Ministry of defence Sweden 2008). Vládní bezpečnostní program z roku 1996 zdůrazňuje zásadní změnu bezpečnostní situace po konci Studené války, s čímž souvisí i značné snižování výdajů na obranu a redukce počtu obranných sil (The Renewal of Sweden's Defence 1996). Tomuto tvrzení odpovídá i detailnější křivka výdajů na obranu Finska a Švédska (graf č. 14). Švédsko od roku 1992 kontinuálně snižuje procentuální podíl obranného rozpočtu na HDP. Finsko naopak v posledních několika letech rozpočet navyšuje.

Graf 14: Výdaje na obranu Finska a Švédska mezi lety 1992 - 2010

Zdroj: SIPRI 2013, European Defence Agency 2013

Simultálně také docházelo k snižování počtu vojáků, což bylo částečně kompenzováno důrazem na švédskou domobranu a dobrovolné obranné organizace posilující „svobodnou vůli bránit svou zemi“ (The Renewal of Sweden's Defence 1996, s. 7). Zpráva z roku 1996 považovala rozsáhlý vojenský útok namířený proti Švédsku za vysoce nepravděpodobný, a tudíž došlo nejen k celkovému odstranění protipěchotních min z území, ale také k posílení významu průzkumných hraničních jednotek za účelem obrany před organizovaným zločinem a nelegálním obchodem. Zvýšeného stupně ochrany před kybernetickými zločiny nabývá klíčová technická infrastruktura, zejména telekomunikace a důležitá počítačová centra země (Vulnerability and Security in a New Era 2001). Švédsko je zároveň neutrální zemí, v roce 2010 zrušilo brannou povinnost a stejně jako Finsko není plným členem NATO a podílí se na aliančním programu PfP (Nordstrom 2010). Severoatlantická aliance je nicméně považována za ústředního

aktéra evropské a švédské bezpečnosti (Government Offices of Sweden 2011). Švédsko také podporuje zlepšení evropské spolupráce v oblasti vyzbrojování prostřednictvím Evropské obranné agentury (EDA). S vyšší pravděpodobností lokálních konfliktů souvisí také snaha participovat v regionálních organizacích, jako například CBSS či Severo-baltská kooperace (NB8). Švédsko se v roce 1994 podílelo na vzniku jednotky BALTBAT, jejímž základním prvkem je pěchotní batalion participující v mezinárodních mírových operacích (The Renewal of Sweden's Defence 1996). Strach z ruské potenciální hrozby, jako je tomu v případě Finska, není v dokumentech patrný a navíc neexistuje speciální publikace zabývající se ruskými geopolitickými zájmy.

Vládní zpráva z roku 2004 zabývající se budoucí švédskou obrannou strategií ještě více podporuje mezinárodní spolupráci a multilaterální jednání o přeshraničních bezpečnostních hrozbách (Our Future Defence 2004). Podle dokumentu může být: „ohrožení míru a švédské bezpečnosti odvráceno ve spolupráci s partnerskými státy“, jelikož „národní ozbrojené složky a participace v mezinárodních operacích tvoří dvě strany jedné mince“ (Our Future Defence 2004, s. 7 a 10). Vzhledem k příznivému bezpečnostnímu vývoji Švédsko stále snižuje rozpočet a redukuje velikost svých obranných sil, což se dotkne základní struktury armády a snížení významu domobrany (Our Future Defence 2004). Navzdory této redukci naopak dochází k nárůstu výdajů a vojenských prostředků ve prospěch mezinárodních mírových operací (avšak nikoliv k navyšování počtu vojáků), což je v rozporu s finskou obrannou strategií.

Jedním z důsledků úzké multilaterální spolupráce mezi Švédskem a některými státy EU (včetně Finska) byl v roce 2008 vznik Severské bojové skupiny (NBG), čítající celkem 2200 vojáků (Government Offices of Sweden 2011). Jedním z primárních požadavků kladených na současnou švédskou armádu je její operační flexibilita a adaptace na vznikající neteritoriální, komplexní, nestátní a nevojenské hrozby (Government Offices of Sweden 2011). Do roku 2014 by tento požadavek měla naplnit nová bezpečnostní strategie opírající se o soukromé vojenské jednotky (přibližně 14 000 vojáků), permanentní jednotky (14 000 vojáků), domobranu včetně národních obranných jednotek (17 000 příslušníků) a o bojové jednotky („*battle groups*“) v rámci struktur EU (A functional Defence 2009). Posílena bude i mezinárodní spolupráce v námořní a letecké složce obrany. Armáda navíc přistoupí k vyřazení některých bojových letadel, redukci počtu těžkých bojových tanků a obrněných vozidel (Ministry of defence Sweden 2008).

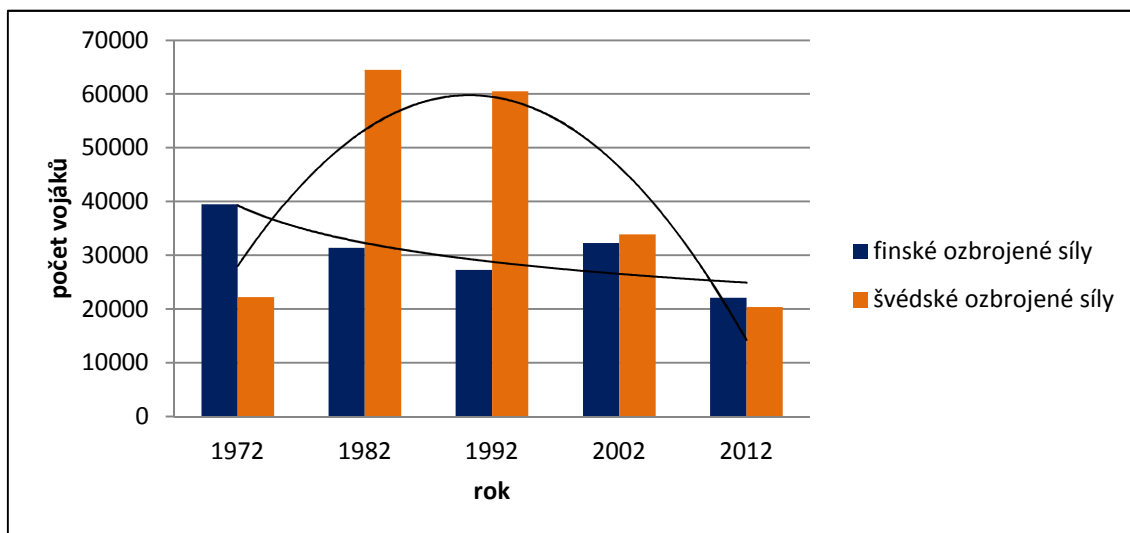
Výše diskutované současné a budoucí švédské bezpečnostní koncepce indikují klesající význam potenciálních teritoriálních hrozeb a deklarovaný zájem o větší nadnárodní spolupráci v rámci bezpečnosti.

4.4.2 Struktura finských a švédských obranných sil

V této podkapitole bude pomocí zvolených indikátorů (viz schéma č. 2) testována existence globalizace bezpečnosti.

Finská armáda je v současnosti složena z 22 100 aktivních vojáků a 354 000 kvalitních rezervistů (The Military Balance 2012). V rámci zkoumaného období se počet příslušníků finské armády pohyboval konstantně kolem 30 000, přičemž rezervy dosáhly svého vrcholu v roce 1992 (700 000 vojáků). Švédsko naopak vykazuje mnohem rychlejší pokles vojáků a to zejména v 90. letech minulého století (graf č. 15). Sestupná tendence vyvrcholila v roce 2012, kdy Švédsko disponovalo dokonce menší armádou než populačně slabší Finsko. Ještě výraznější redukce nastala ve sféře švédských záloh, které oproti roku 1992 klesly přibližně o 500 000 na současných 200 000 rezervistů (The Military Balance 2012).

Graf 15: Pozemní síly Finska a Švédska od roku 1972

Zdroj: The Military Balance 1972, 1982, 1992, 2002, 2012

Finské ministerstvo obrany plánuje počet záloh snížit na 230 000 do roku 2015 (Finnish security and defence policy 2012, s. 108)⁴². To však nic nemění na finské snaze udržovat silnou a početnou armádu založenou na teritoriální bázi, kterou navíc posiluje všeobecná branná povinnost produkující mohutné rezervy. Armáda také modernizuje výzbroj za účelem zvýšení mobility a flexibility ozbrojených sil. Dle struktury armádních složek lze sledovat důraz na obrannou vojenskou doktrínu, jejímž cílem je: „schopnost předejít, zabránit či odrazit strategický útok cizích vojsk“ (Finnish security and defence policy 2012, s. 102). Z výše uvedeného vyplývá, že finská obranná strategie stále počítá s pozemním útokem cizích armád. Vzhledem k pozici „vojensky nezapojené země“ je Finsko i nadále připraveno odrazit vojenský útok „bez vnější pomoci“ ostatních zemí (Finnish security and defence policy 2012, s. 99).

Finské pozemní síly prošly výraznou modernizací výzbroje, kterou můžeme pozorovat zejména v oblasti bojových a lehkých tanků. V 70. a 80. letech minulého století finská armáda používala sovětské tanky středního typu T-54 a T-55, obojživelné tanky PT-76 či obojživelné obrněné transportéry typu BTR-50 (The Military Balance 1972 a 1982). Finské ozbrojené síly byly založeny na dodávkách ze Sovětského svazu, přičemž kvalita a stáří výzbroje často neodpovídala požadavkům doby. Ještě na začátku 90. let armáda používala 60 kusů tanků typu T-55, který se začal vyrábět těsně po konci druhé světové války. Poté dochází k částečné modernizaci tankové výzbroje nákupem novějšího modelu T-72, hlavního bojového tanku sovětské výroby a lehkých obojživelných tanků PT-76 (The Military Balance 1989, 1992). Model T-72 neměl dlouhou dobu konkurenci ze strany západních výrobců a to až do příchodu tanků M1-Abrams, Challenger 1 či Leopard 2 (FAS 2000). Na přelomu tisíciletí byly pozemní obranné síly opřené o tanky T-72 (161 kusů), avšak dochází i k nárůstu počtu ruských bojových pěchotních vozidel typu BMP-1 (164 kusů) a BMP-2 (110 kusů) kombinující vlastnosti lehkých tanků a obrněných transportérů (Zaloga, Sanson 1994).

Zásadní zlom v modernizaci finských pozemních sil přišel v roce 2003, kdy armáda zakoupila 124 kusů kvalitních bojových tanků německé výroby Leopard 2A4. Zároveň ministerstvo obrany přistoupilo i k modernizaci již používaných tanků T-55, známých pod zkratkou T-55M (The Military Balance 2002). S poklesem počtu vojáků, vojenských útvarů a velících důstojníků zároveň dochází ke zlepšení mobility palebné síly operačních jednotek díky švédským bojovým pěchotním vozidlům CV 90 FIN a

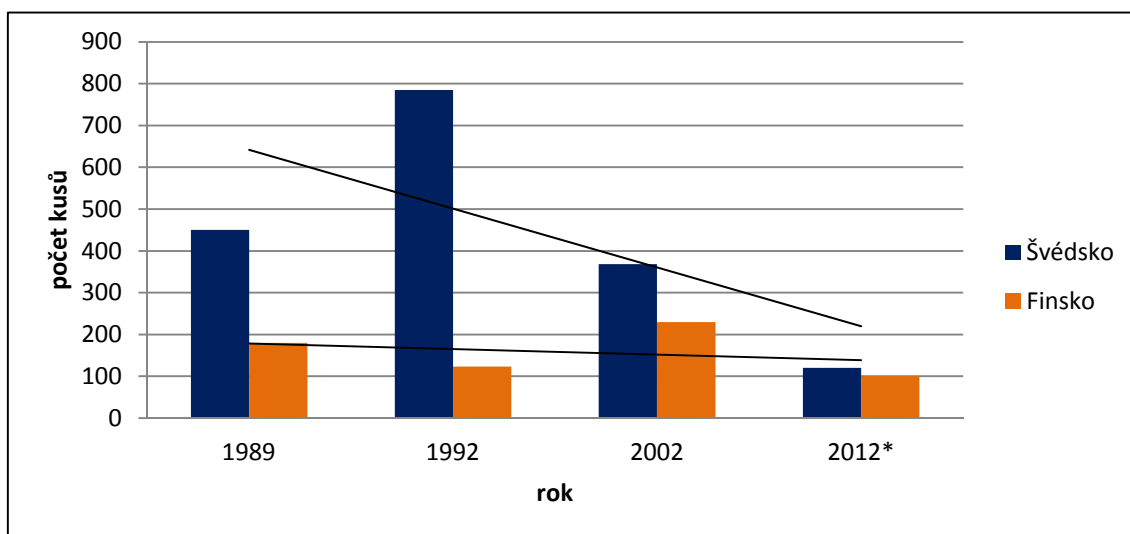
⁴² Vzhledem k dvojnásobně vyššímu počtu obyvatel má Česko k dispozici pouze 21 733 vojáků a téměř žádné rezervy (Ministerstvo obrany ČR 2013).

sovětským BMP-2 (110 kusů). Svou pozici neztratily ani obojživelné obrněné transportéry typu BTR-50PK (72 kusů) a pásové obrněné transportéry MT-LB. Polní a těžké dělostřelectvo i nadále zůstává zásadním prvkem pozemní obrany pro aktivní obranu země (Finnish security and defence policy 2012, s. 104).

Navzdory redukci počtu vojáků a reorganizaci finských ozbrojených sil nedochází k výrazné změně základní struktury pozemní armády, jejímiž stěžejními prvky jsou pěchotní bataliony a bojové regimenty (The Military Balance 2012). Z grafu č. 16 vyplývá, že tanková zbraň, na rozdíl od Švédska, významně neoslabuje svou pozici ve struktuře finských pozemních obranných sil. V minulé dekádě byl navíc uskutečněn nákup nových bojových tanků a také došlo k modernizaci stávajících obrněných vozidel pěchoty a transportérů, protože nemůžeme potvrdit změnu struktury pozemních sil směrem k expediční povaze jednotek.

Klíčovou výzbrojí švédské armády se v poválečných letech staly hlavní bojové tanky typu Stridsvagn (Strv) 101 a 102 (přibližně 300 kusů) britské výroby a lehčí tanky Stridsvagn 74 (The Military Balance 1972). Tanky měly za úkol mimo jiné podporovat rozšiřující se pěchotní a dělostřeleckou armádní větev, která v roce 1982 dosáhla velikosti 50 batalionů (The Military Balance 1982). Tanky typu Stridsvagn a jejich modifikace (zejména 103b, c, d či 104) zůstaly základní bojovou technikou švédské armády až do nákupu německých tanků typu Leopard 2(S) a Leopard 2A4s (The Military Balance 2002, 2012). V současnosti vykonává aktivní službu pouze 120 tanků typu Leopard 2(S). Armáda v roce 2002 navíc disponovala 211 kusy lehkých tanků typu Infanterikanonvagn (Ikv-9) a přibližně 800 obrněnými vozidly pěchoty typu Pansarbandvagn 302 (Pbv-302) či Stridsfordon 90 (Strf-90). Jejich počet do roku 2012 výrazně poklesl, armáda si ponechala pouze 354 kusů Strf-90 (The Military Balance 2002, 2012). Jak je z grafu č. 16 patrné, v roce 2012 se počet aktivních bojových tanků Švédska a Finska v podstatě vyrovnal.

Graf 16: Počet hlavních bojových tanků mezi roky 1989 - 2012

Zdroj: The Military Balance 1989, 1992, 2012

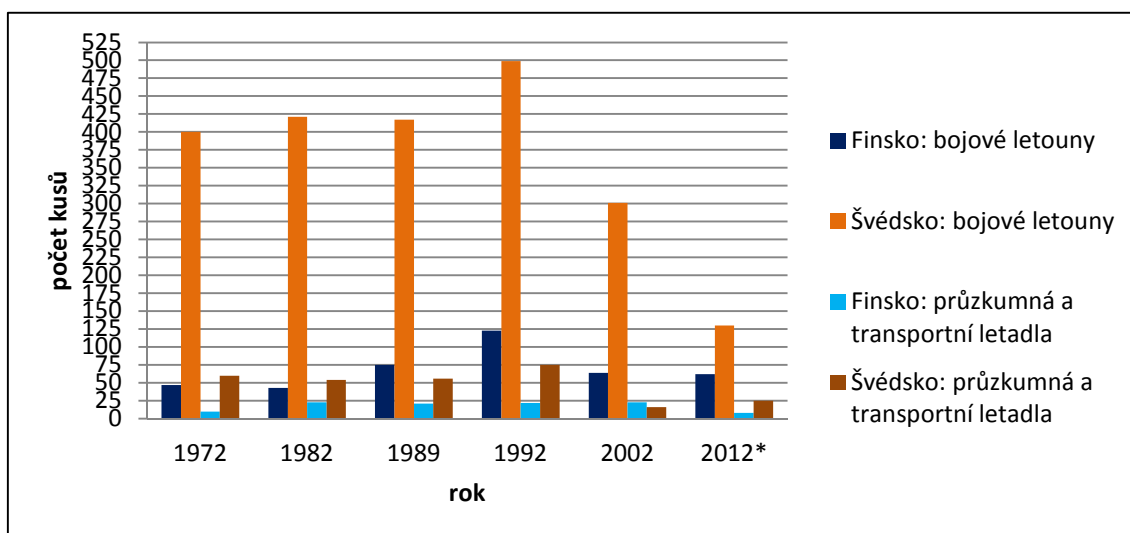
Pozn.: * Údaje za rok 2012 zahrnují pouze tanky v aktivní službě

V rámci finských vzdušných sil svůj nezastupitelný význam zástávaly sovětské nadzvukové stíhačky MiG 21. Tyto stroje se na tři dekády staly hlavním pilířem finské vzdušné obrany. Jejich celkový počet se konstantně pohyboval okolo 45 kusů, který byl doplněn o bojové stíhačky typu Saab J-35 a později o cvičné letouny BAE Hawk. V roce 1992 došlo k zásadní modernizaci letecké obrany nákupem amerických bojových stíhaček F/A-18C Hornet (56 kusů) a F/A-18D Hornet (7 kusů). Součástí finského letectva jsou také transportní letadla EADS CASA C-295 (3x) a dva transportní stroje Fokker F27 (2x) nizozemské výroby (The Military Balance 2002, 2012). Finské letectvo disponuje i dalšími průzkumnými a transportními letadly typu Hawk 50/51A či Learjet 35A, jejichž počet zůstává již několik let konstantní nebo lehce klesá. Graf č. 17 poukazuje na současnou redukci počtu stíhacích a bojových letounů oproti roku 1992. V poslední dekádě se však jejich množství, na rozdíl od švédského letectva, významně nemění. Nákupem strojů Hornet se navíc zvýšila kvalita multifunkčního finského letectva.

Švédské letectvo již od svého vzniku v roce 1926 představuje hlavní pilíř národní obrany. Během 50. let minulého století se dokonce stalo čtvrtým největším letectvem na světě, přičemž velká část z celkového počtu letadel (přibližně 1000 kusů) pocházela z domácí produkce (flygvapenmuseum 2006). Nejpoužívanějšími stíhacími letouny byly Saab J-35 Draken či bombardér typu Saab 32 Lansen, které následně nahrazovaly víceúčelové bojové letouny AJ/JA-37 Viggen (The Military Balance 2002,

2012). Velikost švédských vzdušných sil kulminovala po rozpadu SSSR (téměř 500 bojových letadel). V roce 1993 došlo k zásadní restrukturalizaci letectva. Byly modernizovány stávající stroje AJ/JA-37 Viggen a armáda zakoupila 204 kusů multifunkčních bojových letounů Saab JAS 39 Gripen (The Military Balance 2002). Od roku 1992 nicméně dochází k prudkému snížení počtu bojových letounů až k současným 130 aktivním Gripenům (The Military Balance 2012). Ačkoli Švédsko stále disponuje více bojovými letouny než Finsko (graf č. 17), v poslední dekádě již rozdíl není tak výrazný. Ani v případě Švédska nedochází k výraznému nárůstu počtu výzvědných a transportních letadel (např. Saab S 100B Argus), z dlouhodobého hlediska se jejich počet spíše snižuje (graf č. 17).

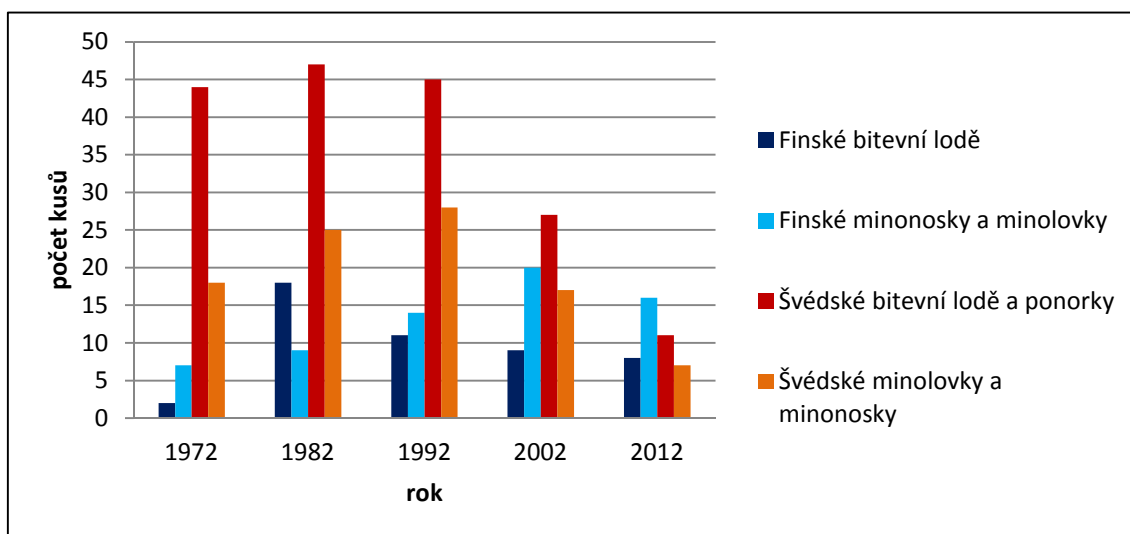
Graf 17: Struktura vzdušných sil mezi roky 1972 - 2012

Zdroj: The Military Balance 1972, 1982, 1989, 1992, 2002, 2012

Finské válečné námořnictvo se opírá zejména o minonosky (10 kusů) a minolovky (7 kusů) s podporou lehkých útočných lodí třídy *Hamina* a raketových člunů *Rauma*. Počet válečných lodí od roku 1982 (18 kusů) stále klesá a do roku 2012 poklesl na pouhých osm kusů (The Military Balance 1982, 2012). Nižší množství bojových lodí je nicméně kompenzováno zvýšením počtu minonosek a minolovek od konce Studené války (viz graf č. 18). Počet příslušníků námořních sil po pádu SSSR narůstal a kulminoval v roce 2002 (4600 vojáků). Do roku 2012 nicméně poklesl na 3500, což je stále víc než před rozpadem SSSR (The Military Balance 1982, 1992, 2002).

Graf 18: Rozsah námořních sil mezi roky 1972 - 2012

Zdroj: The Military Balance 1972, 1982, 1992, 2002, 2012

Současná struktura finských námořních sil vychází z koncepce pobřežní obrany, která musí být schopna ochránit hlavní námořní cesty a zároveň odrazit případný námořní útok (Finnish security and defence policy 2012, s. 104). Svůj význam mají také mobilní pobřežní hlídková plavidla a průzkumné lodě, jejichž počet však oproti roku 1992 (10 kusů) poklesl na polovinu (Finnish security and defence policy 2012, s. 39).

Námořní složka finských ozbrojených sil vykazuje největší změny z hlediska své struktury. Cílem je dostát současných požadavků kladených na malé valéčné loďstvo, které díky relativně vysokému počtu minolovek a minonosek zajistí případné zaminování či naopak odminování námořního prostoru.

Mělké vody a specifické pobřežní oblasti Baltského moře výrazně přispěly k formování specifické struktury švédských námořních sil (Swedish Armed Forces 2013). Začátkem Studené války bylo k obraně a průzkumu baltského prostoru využito až 22 ponorek, několik torpédoborců třídy Göteborg či Visby, 5 fregat a více jak deset protiletadlových lehkých křižníků typu Gotland a Tre kronor (The Military Balance 1972, globalsecurity 2013). Nárůst námořní moci SSSR v regionu zapříčinil restrukturalizaci švédského námořnictva, které snížilo počet ponorek, časem vyřadilo z provozu bojové lodě (torpédoborce a křižníky) a naopak posílilo stavbu raketových člunů a minolovek. Rozpad SSSR a stále hlubší začleňování Švédska do mezinárodních bezpečnostních struktur vedl k další strukturální změně, tentokrát za účelem vytvoření malého, ale kompaktního a dobře vyzbrojeného námořnictva. V současnosti je švédské

loďstvo složeno pouze z pěti aktivních korvet třídy Stockholm a Göteborg, pěti ponorek a sedmi minolovek (The Military Balance 2012). Tímto znatelným poklesem významu bojového loďstva se velikost švédského námořnictva přiblížila Finsku, které v roce 2002 a 2012 dokonce disponovalo historicky bezprecedentním vyšším počtem minolovek a minonosek (viz graf č. 18). Nutno podotknout, že Finsko v současné době nevlastní žádnou válečnou loď vyšší kategorie typu křižníku či alespoň korvety. Švédské korvety podporují i mezinárodní mírové operace (UNIFIL) a pod záštitou EU participují na vojenské operaci Atalanta, jež má mandát k ochraně plavidel v somálských vodách (globalsecurity 2013, Ministerstvo obrany ČR 2013). Bezpečnost švédského pobřeží navíc podporují desítky hlídkových a bojových člunů třídy Tapper a Stridsbåt 90 (The Military Balance 2012).

Na základě detailního rozboru struktury finských obranných sil můžeme konstatovat, že nedochází k zásadní změně struktury ozbrojených sil a celkové bezpečnostní koncepce. Finská obranná doktrína klade důraz na pozemní síly s podporou bojového letectva. Pouze v námořnictvu můžeme sledovat snižující se význam bitevního loďstva na úkor minonosek a minolovek. Tento proces nicméně souvisí s celkovou restrukturalizací jednotek armády za účelem zvýšení její flexibility a mobility. Jak bylo ukázáno v grafu č. 14, Finsko, na rozdíl od Švédska, nesnižuje absolutní výdaje na obranu. V poslední dekádě můžeme dokonce hovořit o jejich konstantním růstu. Po rozpadu SSSR navíc dochází k výrazné revitalizaci výzbroje (bojové tanky Leopard 2A4 či stíhací letouny Hornet, samohybné pobřežní houfnice apod.) a modernizaci stávajících bojových prostředků (tanky T-55M). Plánované snižování počtu finských vojáků a redukce bojových jednotek nesouvisí s ekonomickou provázaností, nýbrž s růstem provozních nákladů, vládními škrty armádních zakázek, napjatým rozpočtem a s celkovou potřebou zefektivnit a modernizovat armádu (Finnish security and defence policy 2012). Podobné argumenty předkládá i Švédsko, jehož výraznější snižování vojenských kapacit souvisí i s ochotou delegovat zajištění své bezpečnosti na nadnárodní instituce a organizace.

5. ZÁVĚR

Poslední kapitola je věnována zhodnocení výsledků práce, evaluaci stanovených hypotéz, ověření platnosti teorií a odvození případných implikací pro konkrétní zahraniční a bezpečnostní politiku ČR. Námět pro další výzkum včetně metodologie nám umožní lépe pochopit a zhodnotit přidanou hodnotu a nedostatky této stati.

5. 1 Cíle práce a jejich naplnění

Hlavním cílem práce bylo testovat platnost predikcí neorealismu, neoliberálního institucionalismu a kritické geopolitiky o důsledcích ekonomické globalizace, respektive rovnováhy moci pro strukturu ozbrojených sil a podobu bezpečnostních strategií dvou severských států. Pomocí nejvíce a nejméně pravděpodobných případů byly vybrány postmoderní (postmateriální) státy EU: Finsko a Švédsko. Empirickou analýzou několika indikátorů ekonomické a politické globalizace (viz schéma č. 2) se nám podařilo zjistit, že úroveň ekonomické provázanosti Finska a Švédska dosahuje nadprůměrných hodnot. S těmito poznatky je v souladu i zhodnocení situace z hlediska KOF Indexu, který Finsko považuje za 15. a Švédsko za 10. nejvíce ekonomicky globalizovanou zemi.

Ověřit přítomnost politické globalizace bylo poněkud složitější, neboť explanační síla indikátorů KOF indexu politické globalizace je slabší než v případě zvolených indikátorů ekonomických. Navzdory tomuto problému můžeme pozorovat nižší úroveň finské politické globalizace (27. příčka) než švédské (7. příčka). Vysoká úroveň politické globalizace Švédska nicméně nekoreluje s výsledky participace v mezinárodních mírových misích, která je stejně jako v případě Finska nízká (viz graf č. 9). Zde však bylo zjištěno, že Švédsko více participuje v mezinárodních misích pod záštitou NATO a navíc poskytuje i svou vojenskou techniku ve vzdálených regionech (např. Gripeny v Libyi). Jedním z možných vysvětlení finské neochoty poskytovat své vojenské kapacity ve vzdálených regionech je zajištění vlastní teritoriální bezpečnosti z důvodu svého sousedství s Ruskem.

Vystihnout přesné dopady politické globalizace na bezpečnostní chování států je z důvodu velkého množství vstupujících proměnných velice obtížné. Jak již bylo uvedeno, studie primárně pracuje s metodou kongruence, v některých kapitolách (např.

4.3 či 4.4.2) jsme se pokusili i o využití metody „sledování příčinného mechanismu“. K nalezení přesného kauzálního mechanismu mezi NP a ZP bychom však museli přistoupit k hlubší a podrobnější analýze. Vzhledem k omezenému rozsahu diplomové práce jsme se proto museli spokojit s hledáním pozorovatelných implikací shodujících se s predikcemi teorie (metoda kongruence) a empirickým výzkumem.

5.2 Zhodnocení vstupních hypotéz

H1: Kritická geopolitika

Z analýzy vládních dokumentů vyplývá, že tzv. finské pohraniční jednotky budou stále zlepšovat ochranu a kontrolu hraničního prostoru (Finnish security and defence policy 2001, s. 9). Tato ochrana souvisí jednak s hrozbou nelegální migrace, ale také s neochotou Finska riskovat snadný vstup cizích vojsk na vlastní území. Z dokumentů nezmizely ani geopolitické aspekty mezinárodní politiky, jmenovitě jde o posun geostrategického těžiště zájmu od Dánských úžin směrem na východ do oblasti Finského zálivu a také o potřebu pozorně sledovat strategické cíle světových mocností (Finnish security and defence policy 2012, s. 37). Finsko pochopitelně bere v úvahu neteritoriální hrozby, v rámci bezpečnosti nicméně nabývají sekundárního významu. Nové technologie navíc „nebudou mít dostatek sil změnit tradiční způsob války“ (Securely into the future 2006 s. 6), což poukazuje na určité selhání předpokladů kritické geopolitiky. Deklaratorní význam finských strategických a bezpečnostních dokumentů nadále zdůrazňuje teritoriální hrozby, kterým musí být Finsko schopné čelit bez vnější pomoci. Objektivním ukazatelem případných změn v bezpečnostní koncepci je konkrétní změna ve struktuře vojenských sil. Empirická analýza ukázala, že Finsko i nadále udržuje, vzhledem ke svému nízkému počtu obyvatele, rozsáhlou armádu (zejména díky vysokému počtu záloh) s klíčovým významem moderních bojových tanků Leopard 2A4 a víceúčelových bojových letounů Hornet, doplněnou o flexibilní námořnictvo a několik pobřežních dělostřeleckých bataliónů. Navzdory zvyšování celkové mobility armády je význam expedičních jednotek marginální s klesající tendencí.

Jelikož je Finsko v pozici „stěžejního případu“ a zároveň byly teorie testovány pomocí „*Doubly decisive*“ testu, disponujeme *dostatečnými* a zároveň *nezbytnými* podmínkami pro zamítnutí platnosti teze kritické geopolitiky. Hypotéza určena

k testování platnosti kritické geopolitiky tudíž nebyla potvrzena, jelikož z dlouhodobé perspektivy nedochází k poklesu potenciálních teritoriálních hrozeb, čemuž odpovídá i v zásadě neměnná struktura finských ozbrojených sil i po rozpadu SSSR.

Případ Švédska nám ukázal, že menší exponovanost území z hlediska potenciálních bezpečnostních hrozeb může zásadně změnit strukturu obranných vojenských sil a bezpečnostní strategie. Švédsko vykazuje ještě vyšší úroveň postmateriálních hodnot než Finsko a klade menší důraz na význam fyzického prostoru z hlediska jeho obrany. Strategické a bezpečnostní dokumenty mnohem více zdůrazňují neteritoriální hrozby, zejména pak ochranu před kybernetickými útoky, nelegální migrací či environmentálními hrozbami. Komplexní analýza geopolitických zájmů ostatních států (Ruska) naopak chybí a případný útok cizích vojsk je v současných globálních podmínkách hodnocen jako vysoce nepravděpodobný (Government Offices of Sweden 2011). Jak již bylo zmíněno, jedním z primárních požadavků kladených na současnou švédskou armádu je její adaptace na vznikající neteritoriální a nevojenské hrozby (Defence in Use 2008, Government Offices of Sweden 2011). V posledních dekádách Švédsko zaznamenalo výrazný pokles jak počtu vojáků, tak snižování podílu obranných rozpočtů. Teritoriální armáda taktéž ztrácí na významu, v současnosti dochází k poklesu kapacit všech složek švédské obrany včetně hlídkových a průzkumných lodí. Neklasající trend vykazuje pouze transportní a průzkumná složka letectva. Jak jsme si však ukázali v kapitole 4.3, jedním z možných vysvětlení změn ve struktuře a rozsahu ozbrojených sil jsou vnější geopolitické změny.

Švédsko se nicméně nenachází v pozici stěžejního případu, pročež bylo využito testu „*Hoop*“, jenž disponuje pouze *nezbytnými* podmínkami pro potvrzení teze kritické geopolitiky. Jelikož však nebyly splněny *dostatečné* podmínky pro ověření kauzality kritické geopolitiky, nemůžeme vyloučit případnou platnost předpokladů vyplývajících z neoliberalismu a neorealismu.

H2: Neoliberální institucionalismus

Výsledkem analýzy indikátorů ekonomické globalizace bylo konstatování, že finská a švédská ekonomika stále více využívá možností globálního (mezinárodního) obchodu a trhu. Avšak v grafu č. 7 jsme si ukázali, že ekonomická globalizace není ireverzibilním strukturálním procesem. Pokud aktéři mezinárodního systému disponují mocí a schopnostmi v relativně krátkém časovém úseku utlumit ekonomickou

globalizaci, pak může být ekonomická interdependence pouze výsledkem obchodní strategie NNS, NGO's či obchodní politiky států. Toto tvrzení by pravděpodobně nepopřel ani neoliberál Keohane (1990), který proces ekonomické globalizace považuje za výsledek prohlubování vzájemné interdependence mezi státem, mezinárodními organizacemi, NNS a NGO's, přičemž cílem aktérů je zajištění vzájemné bezpečnosti a *prospěchu* prostřednictvím kooperace. Keohane (1990) dokonce sám připouští, že za účelem zisků z kooperace *státy* dobrovolně *vytvářejí* pravidla, režimy, instituce a normy, které zvyšují transparentnost, důvěryhodnost a prohlubují mírové vztahy mezi státy. Keohane tedy nepřímě tvrdí, že stát je stále jedním z klíčových aktérů určujících povahu a uspořádání mezinárodního systému. Jak ale můžeme ověřit skutečné důvody kooperace? Vzniká mezi státy opravdu větší důvěra? A jak se změní bezpečnostní situace, nebudou-li státy nadále ochotny dobrovolně vytvářet mírová pravidla a kooperovat? Na tyto otázky nabízejí odpověď neorealisté, kteří možnost kooperace mezi státy kategoricky neodmítají. Cílem této spolupráce může být, ve shodě s neoliberály, zajištění míru či ekonomický prospěch. Spolupráce je však podmíněna rovnováhou moci v mezinárodním systému, který státy nutí přistoupit k určitým krokům zajišťujícím vlastní bezpečí a případně ekonomickou moc.

Cílem této teoretické vsuvky bylo poukázat na slabou explanační sílu neoliberální teorie mezinárodních režimů či demokratického míru. Empirická část totiž ukázala, že navzdory vysoké úrovni ekonomické provázanosti, demokratičnosti, institucím a postmoderní společnosti se Finsko nevzdává monopolu na organizované násilí v kontextu bezpečnostního státu. Ekonomická globalizace navíc nemá zásadní dopad na bezpečnostní politiku Finska. I když dochází k prohlubování mezinárodní spolupráce na úrovni krizového managementu a skrze mezinárodní organizace, rozhodování o bezpečnostní koncepci a o struktuře vojenských sil zůstává na jednotlivých orgánech finské vlády. Stát si členstvím v nadnárodních či regionálních organizacích nepochybně vytváří důležitá ekonomická a politická spojení, avšak v zajišťování bezpečnosti, jakožto základní funkce suverénního státu, se Finsko omezuje na pouhou *kooperaci*, nikoliv na *integraci*. I když je EU považována za základní stabilizační prvek mezinárodního prostředí a SZBP ovlivňuje kontury bezpečnostní politiky, Finsko si Zákonem o mírových operacích a selektivním posuzováním hrozeb zachovává vlastní bezpečnostní strategii. Jak již bylo uvedeno, struktura vojenských sil je i nadále založena na teritoriální bázi a ochraně fyzického prostoru.

Podobně jako v případě první hypotézy disponujeme *dostatečnými* a zároveň *nezbytnými* podmínkami pro zamítnutí platnosti teorie neoliberalismu. Hypotéza určena k testování platnosti neoliberalismu tudíž nebyla potvrzena, jelikož ekonomická globalizace nemění význam a povahu bezpečnostního státu. Stát navíc zůstává klíčovým aktérem mezinárodního systému.

Švédsko naopak Severoatlantickou alianci považuje za ústředního aktéra evropské bezpečnosti (Government Offices of Sweden 2011). Zároveň podporuje zlepšení evropské spolupráce v oblasti vyzbrojování prostřednictvím Evropské obranné agentury.

Vládní zpráva z roku 2004 zabývající se budoucí švédskou obrannou strategií ještě více podporuje mezinárodní spolupráci a multilaterální jednání o přeshraničních bezpečnostních hrozbách (Our Future Defence 2004). Vojenské síly dosáhly nižší kapacity, ašak jejich struktura neodpovídá výraznému posunu směrem k transportním a expedičním jednotkám s důrazem na strategickou mobilitu. S poklesem vojenských kapacit schopných bránit teritorium došlo ke snížení významu fyzického prostoru jakožto klíčového objektu obrany.

V případě Švédska disponujeme pouze *nezbytnými* podmínkami pro potvrzení teorie neoliberalismu. Jelikož však nebyly splněny *dostatečné* podmínky pro ověření kauzality teorie, nemůžeme vyloučit ani případnou platnost teorie neorealismu.

H3: Neorealismus

Neorealismus je teorií, jejíž predikce o mezinárodní politice a klíčovém významu vojenské moci dokáží nejlépe vysvětlit bezpečnostní strategii Finska. Země podporuje EU jakožto zásadního vyvažovatele moci proti Rusku, není členem NATO a politika „vojensky nezapojené země“ odpovídá snaze udržet si maximální kontrolu nad svými obrannými prostředky. Finsko si navíc udržuje významné vojenské prostředky schopné ubránit fyzický prostor státu a jeho konstantní výdaje na obranu poukazují na bezpečnostní uvažování v intencích rovnováhy moci mezinárodního systému.

Finská vláda plánuje do roku 2015 snížit počet vojáků a obranný rozpočet. Důvodů k tomuto kroku může být více, zmiňme například celkové vládní škrty, neflexibilní rozpočet ministerstva obrany, potřebu snížit počet zastaralých bojových prostředků za účelem zvýšení mobility armády apod. (Finnish security and defence policy 2012, s. 39). To však ještě neznamená, že by tyto kroky nemohly souviset

s ekonomickou provázaností. Ašak strategické a bezpečnostní chování Ruska i nadále výrazně ovlivňuje finskou bezpečnostní politiku a naopak. Rusko v rozšiřování NATO stále vidí hrozbu pro svou bezpečnost a je ochotné přistoupit k odvetným akcím. To platí zejména pro sousední Finsko, pro které by přijetí plného členství v NATO mohlo znamenat ekonomické sankce, diplomatické konflikty, provokace či dokonce vojenskou hrozbou ze strany Ruska (Russia of transformations 2010). Tím můžeme vysvětlit finskou snahu podporovat SZBP, jakožto potenciální mezinárodní bezpečnostní alternativu NATO.

Jelikož je Finsko v pozici „stěžejního případu“ a teorie byly testovány pomocí „*Doubly decisive*“ testu, disponujeme *dostatečnými* a zároveň *nezbytnými* podmínkami pro potvrzení hypotézy určené k testování platnosti neorealistickej teorie. Explanační síla a kauzální robustnost z neorealismu vytváří teoreticky silnou základnu pro vysvětlení bezpečnostního chování Finska v mezinárodním systému. Zároveň můžeme konstatovat zamítnutí ostatních testovaných teorií (kritická geopolitika a neoliberalismus), pro jejichž potvrzení jsme nezískali dostatek důkazů.

Jelikož Švédsko není „stěžejním případem“, musíme se spokojit pouze s *nezbytnými* podmínkami pro potvrzení platnosti teorie. V předchozí části jsme tímto způsobem potvrdili neoliberalismus a kritickou geopolitiku, avšak *dostatečné* podmínky, které by byly s to plně zamítnout teorii neorealismu, nám chybí. Potvrzení teorie neorealismu v případě Finska je tedy jedním z klíčových výsledků této studie.

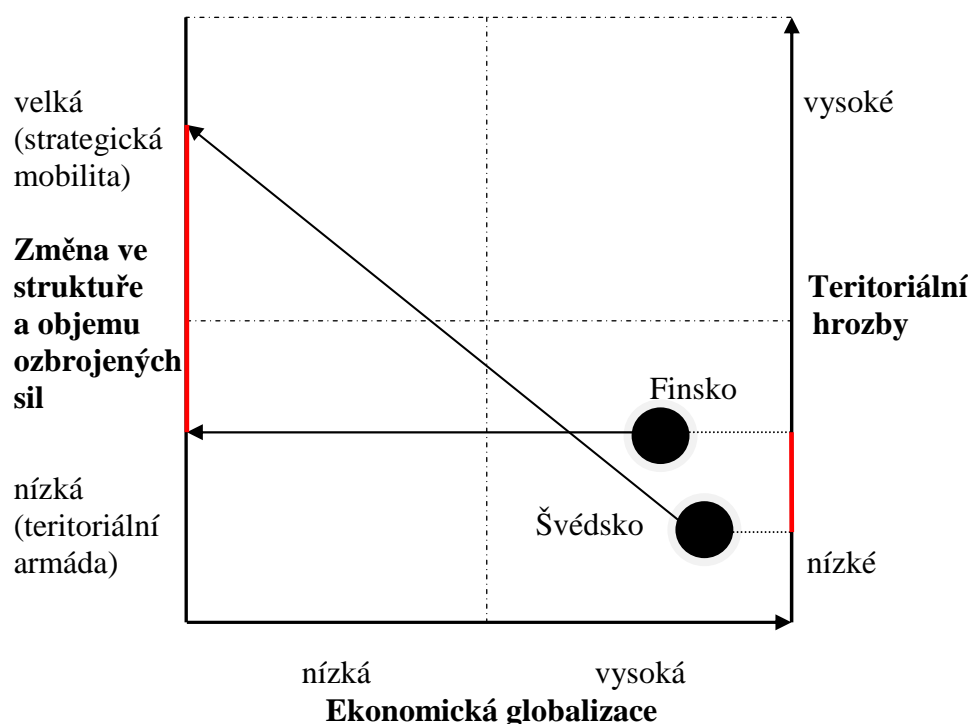
5.3 Geografie jako objektivní faktor mezinárodní bezpečnosti

Bezpečnostní stát i nadále zůstane hlavním aktérem mezinárodního prostředí. Jeho vliv nicméně bude snížen o některé funkce, které zastanou mezinárodní organizace. To však není případ vojenské moci, která i nadále zůstane klíčovým atributem bezpečnostního státu. Stát si navíc díky své adaptabilitě a funkci zprostředkovatele stále udržuje ekonomickou moc prostřednictvím mezinárodních organizací, firem a soukromého sektoru (Weiss 2000). Příklad Finska nám umožnil zamítnout předpoklad o existenci globalizace bezpečnosti, jelikož rozhodování o klíčových aspektech bezpečnosti zůstává výlučně v rukou Finska. Zároveň se příliš nemění struktura finských ozbrojených sil. Švédsko se naopak nebrání přesunu některých vojenských aktivit na mezinárodní úroveň (viz bojové skupiny BALTBAT či NBG). I nadále se však jedná pouze o bezpečnostní „spolupráci“ a nikoliv o „integraci“

(viz Rosato 2011). Švédsko zároveň přistoupilo k výrazné redukci ozbrojených sil, což částečně odpovídá predikcím institucionálního neoliberalismu (např. participace ve vojenských misích NATO či snížení významu těžkých jednotek). Zároveň však nemůžeme vyloučit ani platnost predikcí neorealismu, neboť, jak jsme si ukázali v grafu č. 11, geopolitické změny v rovnováze moci a výhodnější geostrategická pozice Švédska mohla rovněž ovlivnit dílčí změny v bezpečnostním uvažování. Lze tudíž částečně potvrdit výsledky studie Paula a Ripsmana (2010) o analogickém snižování vnějších geopolitických hrozeb a vojenských kapacit mezi státy stabilního (makro)regionu. Tuto tezi však nelze generalizovat na všechny státy bez ohledu na jejich geografickou polohu a stupeň vnějšího ohrožení. Obdobnému problému čelí jak koncept postmoderní státnosti (Sorensen 2005), tak i teorie demokratického míru či teorie vzájemné závislosti. I kdybychom přijmuli tezi o vzájemně mírových a kooperativních vztazích mezi liberálními demokraciemi, stále se budeme pohybovat na úrovni „vnitroregionálních“ vztahů. Empirická část práce nám nicméně odhalila, že zkoumané státy své bezpečnostní strategie odvozují spíše od vývoje rovnováhy moci v mezinárodním systému, tedy od vnějšího (strukturálního) prostředí.

Za významný výsledek práce považuji tezi, že geografická poloha a celková geostrategická konfigurace regionu výrazně ovlivňuje bezpečnostní uvažování států. Navzdory malé, avšak stále přítomné, potenciální bezpečnostní hrozbě ze strany Ruska je Finsko nuceno uvažovat v intencích rovnováhy moci a udržovat odpovídající vojenské prostředky. Geografická poloha Švédska je v tomto směru mnohem více otevřena alternativnímu (mírovému) způsobu bezpečnostního uvažování. Schéma č. 4 znázorňuje, jak rozdíl v teritoriálních hrozbách může zásadně odlišit velikost a částečně i strukturu vojenských sil obou států.

Schéma 4: Diference teritoriálních hrozeb a velikosti ozbrojených sil

Předkládaná diplomová práce během své tvorby doznala několika dílčích změn. Tou nejvýznamnější byla nutnost zanechat metody „*process-tracing*“, která by dokázala lépe odhalit všechny kauzální mechanismy mezi ekonomickou globalizací a bezpečnostní strategií. Vzhledem k obtížně uchopitelné povaze tématu a omezenému prostoru práce bylo nutné využít metodu pracující pouze s předpokládanou kauzalitou. I přes toto omezení se podařilo dospět k zajímavým závěrům. Výsledky práce mohou přispět jak v rovině teoretické, tak i ve vyvození praktických bezpečnostních implikací pro Českou republiku, o které se pokusíme v poslední kapitole.

5.4 Politicko-bezpečnostní implikace pro Českou republiku

Základními východisky pro zajištění obrany a bezpečnosti České republiky jsou aktivní účast v systému kolektivní obrany NATO, rozvoj schopností EU pro zvládání krizí a spolupráce s partnerskými státy (Bezpečnostní strategie ČR 2011, s. 5). Ve shodě s alianční politikou Česká republika podporuje politiku „odstrašení“ a upřednostňuje multilaterální způsoby řešení bezpečnostních výzev. Pravděpodobnost masivního vojenského útoku na svém území ČR považuje za velice nízkou z důvodu členství v již

zmíněných mezinárodních organizací. S tím souvisí i přesun pozornosti směrem k neteritoriálním a asymetrickým hrozbám. Primární hrozbou pro ČR se pak stává terorismus, šíření zbraní hromadného ničení a jejich nosičů, kybernetické útoky, regionální konflikty v euroatlantickém prostoru, nelegální mezinárodní migrace či organizovaný zločin a korupce (Bezpečnostní strategie ČR 2011, s. 5). Elementární rysy české bezpečnostní strategie se shodují s obrannou strategií Švédska, která rovněž považuje masivní pozemní útok na svém území za vysoce nepravděpodobný.

Geopolitické postavení ČR se zásadně změnilo v důsledku třech událostí: (1) rozpad SSSR, (2) vstup do NATO a (3) přijetí do EU. V důsledku těchto změn dochází od vzniku samostatné ČR ke kontinuálnímu snižování počtu aktivních vojáků i rezervistů. V roce 1993 Armáda České republiky (AČR) čítala 38 049 aktivních vojáků, o dvacet let později jejich počet klesl na 21 737 (Ministerstvo obrany ČR 2013). Ve shodě se Švédskem výrazně klesá i podíl rozpočtu Ministerstva obrany ČR vzhledem k HDP. V roce 2003 tento podíl činil 2,2 % (2% podíl je doporučován pro členské státy NATO), avšak do roku 2011 poklesl na 1,2 % (Ministerstvo obrany ČR 2013). Relativně vysoké výdaje na počátku 21. století souvisely s celkovou modernizací armády. Ochrana vzdušného prostoru byla zajišťována (a stále je) pronájmem nadzvukových víceúčelových letounů JAS-39 Gripen, došlo k částečné obměně nákladních automobilů, k nákupu obrněných transportérů a lehkých obrněných vozidel a k modernizaci mechanizovaného vojska (Bílá kniha o obraně 2011).

Na současném nízkém stavu rozpočtu a počtu aktivních vojsk se podepisuje celá řada faktorů, jmenovitě stárnutí populace, nekoncepční škrty v rozpočtu, nesystémové investice a předražené zakázky (Bílá kniha o obraně 2011). Nahromaděný deficit na výzbroji, technice a materiálu může v budoucnu zbrzdit další nezbytnou modernizaci AČR. V roce 2015 totiž skončí pronájem letounů JAS-39 Gripen, bude potřeba modernizovat dělostřelectvo a také končí životnost bojových vozidel pěchoty BVP-2 (176 kusů) či 24 kusů bitevních víceúčelových vrtulníků Mil-Mi 24 a Mil-Mi 35 (Armáda České republiky 2012). Z hlediska těžké bojové techniky se tak AČR bude moci opřít pouze o 30 kusů modernizovaných tanků T-72M4 CZ, o několik desítek víceúčelových bojových podzvukových letounů Aero L-159 a 80 kusů samohybných houfnic DANA (Armáda České republiky 2013). Na základě zběžné analýzy struktury ozbrojených sil je zřejmé, podobně jako u drtivé většiny menších evropských států, že AČR nemá dostatek vojenských kapacit schopných ubránit své území. Tudíž nepřekvapí, že ČR usiluje o co nejbližší spolupráci s euroatlantickou aliancí, což se

projevuje i ve zvýšené ochotě poskytovat své ozbrojené síly, armádní techniku, vojenskou policii, polní lékaře či speciální jednotky v zahraničních vojenských operacích⁴³. Česká republika je naopak zdrženlivější v participaci na mezinárodních mírových misích OSN či EU, v jejichž rámci jsou Švédsko a Finsko mnohem více aktivní.

Snaze dostát požadavkům NATO na interoperabilitu, vysokou mobilitu a expediční schopnost armády odpovídá současná a do budoucna plánovaná struktura ozbrojených sil ČR. Nákup obrněných transportérů Pandur II či transportních letounů CASA C-295 je příkladem důrazu na dopravní a expediční techniku. AČR má navíc do budoucna v plánu vyřadit z užívání bojové vrtulníky Mil-Mi-35 a své prostředky soustředit spíše na schopnosti dopravního letectva (Bílá kniha o obraně 2011). Plán AČR zachovat nadzvukové a podzvukové letectvo za účelem ochrany vzdušného prostoru považuji za správný, ačkoli konkrétní výběr musí odpovídat požadavkům na multifunkčnost bojových letounů (stíhací-bitevní-průzkumné). Případný nákup či pronájem pouze letounů stíhacích, které jsou primárně určeny k ničení nepřátelských letadel, by byl pro ČR nevhodný. Vzhledem k ekonomickým možnostem si navíc ČR nemůže dovolit nákup dostatečného množství bojových (bombardovacích) letounů schopných zastavit či alespoň zpomalit postup cizích vojsk. Abychom naplnili naše závazky vůči NATO, nahrazení bojových vrtulníků Mi-35 dopravními vrtulníky chápu rovněž jako racionální řešení.

Za Achillovu patu AČR však považuji výraznou redukci tankového vojska, jehož funkci v současnosti plní pouze jediný, 73. tankový prapor. Ačkoli Švédsko rovněž radikálně zredukovalo počet tankových jednotek, jejich podporu může vykonávat dostatek bojových letounů. Poddimezovaný počet akceschopných českých tanků (nepočítáme-li zastaralé a nepoužívané tanky T-72) v kombinaci s absencí výrazné letecké podpory neumožní efektivní obranu v případě pozemní agrese vůči ČR. Teorie neorealismu nám navíc říká, že žádný stát si nemůže být jist vlastní bezpečností, přičemž nejlepší cestou jak bezpečnosti dosáhnout, je vlastnit vojenské (útočné) prostředky. Jak jsme si ukázali v empirické části, tohoto pravidla se i nadále drží Finsko. Ačkoli ČR v současné době nečelí natolik významné potenciální hrozbě,

⁴³ Například protichemická jednotka ve válce v Zálivu v roce 1991 či v Afghánistánu, účast ozbrojených sil v Bosně a Hercegovině, v Kosovu 1999 (868 vojáků), dále při operaci Irácká svoboda či Trvalá svoboda (celkem 3 129 příslušníků AČR). V roce 2009 se vzdušné síly AČR podílely na ochraně vzdušného prostoru Estonska, Litvy a Lotyšska, přičemž bylo využito bojových letounů JAS-39 Gripen (Ministerstvo obrany ČR 2013).

nemůžeme plně rezignovat na teritoriální obranu už jen z toho důvodu, že se nacházíme na kontinentu bez přítomnosti výrazných vodních mas, které jsou dle neorealistů schopné zabránit pozemnímu útoku (Mearsheimer 2001). Zastavující síla Baltského moře mohla také přispět k redukci počtu příslušníků švédské armády, jelikož v případě pozemního napadení může Švédsko své síly koncentrovat pouze při hranicích s Finskem. Česká republika je však obklopena pevninou a tedy, dle neorealistů, potenciální hrozbou. I když naše pohraničí lemují horské hřbety, současná redukce dělostřeleckých systémů a zcela marginální počet záloh jen umocňuje naši zranitelnost v případě jakéhokoliv konfliktu. Zcela podřizovat strukturu ozbrojených sil ČR doporučením NATO, nadále snižovat obranný rozpočet a zcela rezignovat na teritoriální obranu považuji tudíž, vzhledem k výsledkům práce, za příliš riskantní.

6. POUŽITÉ ZDROJE

6.1 Tištěná literatura

A Functional Defence (2009): Ministry of Defence. Stockholm, 2 s.

AGNEW, J. (1997): Political geography: A reader. A Hodder Arnold Publication, New York, 374 s.

BARŠA, P., CÍSAŘ, O. (2008): Anarchie a řád ve světové politice. Portál, Praha, 559 s.

BECK, U. (2007): Co je to globalizace? Omyly a odpovědi. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 191 s.

BENNETT, A., GEORGE L. A. (2001): Case Studies and process Tracing in History of Political Science: Similar Strokes for Different Foci. In: Elman, C., Elman, M. F. (eds.): Bridges and Boundaries: Historians, Political Scientists, and the Study of International Relations. The MIT Press, Cambridge, 400 s.

BÍLÁ KNIHA O OBRANĚ (2011): Ministerstvo obrany České republiky. Praha, 167 s.

BRADY, D (2005): Economic Globalization and the Welfare State in Affluent Democracies, 1975 – 2001. American Sociology Review, 70, s. 901 – 948.

BROOKS, S. (2005): Producing Security: Multinational Corporation, Globalization, and the Changing Calculus of Conflict. Princeton University Press, New Jersey, 336 s.

COLLIER, D. (2010): Process Tracing: Introduction and Exercises. In: Brady, H., Collier, D. (eds.): Rethinking Social Inquiry: Diverse Tools, Shared Standards. Rowman & Littlefield Publishers, Maryland, 428 s.

DALBY, S. (2010): Recontextualising violence, power and nature: The next twenty years of critical geopolitics? Political Geography, 29, s. 280 – 288.

DESCH, M. C. (1996): War and strong states, peace and weak states? International Organization, 50, č. 2, s. 237 – 268.

DICKEN, P. (2006): Global Shift, Fifth Edition: Mapping the Changing Contours of the World Economy. The Guilford Press, New York, 600 s.

DODDS, K. (2001): Political geography III: Critical geopolitics after ten years. Progress in Human Geography, 25, č. 3, s. 469 – 484.

DOYLE, M. W. (1983): Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. *Philosophy and Public Affairs*, 12, č. 3, s. 205 – 235.

DOYLE, M. W. (1986): Liberalism and World Politics. *The American Political Science Review*, 80, č. 4, s. 1151 – 1169.

DREHER, A. et al. (2008): *Measuring Globalization: Gauging its Consequences*. Springer, New York, 224 s.

DRULÁK, P. (2003): *Teorie mezinárodních vztahů*. Portál, Praha, 220 s.

DRULÁK, P a kol. (2008): *Jak zkoumat politiku*. Portál, Praha, 255 s.

ECKSTEIN, H. (1975): Case studies and theory in political science. In: Greenstein, F. I., Polsby, N. W. (eds.): *Handbook of political science. Political science: Scope and theory*. Addison-Wesley Educational Publishers Inc., Boston, 420 s.

FENDRYCH, L. (2011): *Geopolitická nutnost? Teoretická analýza intervence USA v Iráku 2003*. Bakalářská práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, Praha, s. 69.

Finnish Ministry of Defence (2006): *Securely into the future: Ministry of Defence Strategy 2025*, Helsinki, 23 s.

FLINT, C. (2006): *Introducing to Geopolitics*. Routledge, New York, 236 s.

GEORGE, L. A., BENNETT, A. (2005): *Case Studies and Theory Development in the Social Science*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 350 s.

GERRING, J. (2007): Is there a (Viable) Crucial-Case method? *Comparative Political Studies*, 40, č. 3, s. 231 – 253.

GIDDENS, A. (1998): *Důsledky modernity*. Sociologické nakladatelství, Praha, 195 s.

GILPIN, R. (2001): The New Global Economic. In: Gillpin, R.: *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Princeton University Press, Princeton, 416 s.

GLASER, C. (1990): *Analyzing Strategic Nuclear Policy*. Princeton University Press, Princeton, 392 s.

GLASER, C. (2010): *Rational Theory of International Politics: The Logic of Competition and Cooperation*. Princeton University Press, Princeton, 328 s.

Government Offices of Sweden (2007): *Nordic Battlegroup*. Ministry of Defence. Stockholm, 2 s.

GUZZINI, S (2000): A Reconstruction of Constructivism in International Relations. *European Journal of International Relations*, 6, č. 2, s. 147 – 182.

HAGGARD, S., SIMMONS, B. A. (1987): Theories of international regimes. *International Organization*, 41, č. 3, s. 491 – 517.

HARRISON, T (2006): Realism, sovereignty and international relations: An examination of power politics in the age of globalization. *Graduate School Theses and Dissertations*, University of South Florida.

HARTE, J. M., KOELE, P. (1995): A comparison of different methods for the elicitation of attribute weights: Structural modeling, process tracing, and self-reports. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 1, č. 64, 64 s.

HARVEY, D. (1990): *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Blackwell Publishers, Massachusetts, 379 s.

HELD, D. et al. (1999): *Global Transformations: Politics, Economics, Culture*. Polity Press, Cambridge, 515 s.

HIRST, P. et al. (2009): *Globalization in Question*. Polity Press, Cambridge, 318 s.

HOWARD, M. (1997): *Válka v evropské historii*. Barrister & Principal, Brno, 160 s.

CHECKEL, J. T., MORAVCSIK, A. (2002): Forum Section: A constructivist Research Program in EU Studies?, 2, č. 2, s. 219 – 249.

INGLEHART, R. (1997): *Modernization and Postmodernization*. Princeton University Press, New Jersey, 440 s.

INGLEHART, R., WELZEL, CH. (2010): Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy. *Reflections: Changing Mass Priorities*, 8, č. 2, s. 551 – 567.

JERVIS, R. (1978): Cooperation under the Security Dilemma. *World politics*, 30, č. 2, s. 167 – 214.

KAPITONENKO, M. (2009): Globalization, nation-state, and global security arrangements. *Europolis*, 6, s. 585 – 603.

KARACASULU, N., UZGÖREN, E. (2007): Explaining social constructivist contributions to security studies. *Perceptions*, Summer-Autumn, s. 27 – 48.

KAY, S. (2004): Globalization, Power, and Security. *Security Dialogue*, 35, č. 1, s. 9 – 25.

KELLY, K. (2006): A Critique of Critical Geopolitics. *Geopolitics*, 11, s. 24 – 53.

KEOHANE, R. (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discort in the World Political Economy*. Princeton University Press, New Jersey, 290 s.

KEOHANE, R. (1990): *International Liberalism Reconsider*. In: Keohane, R.: *Power and Governance in Partially Globalized World*. Routledge, London, 298 s.

KEOHANE, R. (1995): *Hobbes's dilemma and institutional change in world politics: sovereignty in international society*. In: Keohane, R.: *Power and Governance in Partially Globalized World*. Routledge, London, 298 s.

KEOHANE, R. (2002): *Introduction: from interdependence and institutions to globalization and governance*. In: Keohane, R.: *Power and Governance in Partially Globalized World*. Routledge, London, 298 s.

KEOHANE, R., NYE, J. S. (2011[1977]): *Power and Interdependence*. Paerson Education, New Jersey, 368 s.

KING, G., KEOHANE, R., VERBA, S. (1994): *Design Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton University Press, Princeton, 300 s.

KOFRONĚ, J. (2012a): *Kvalitativní metody jako nástroj nomotetického poznání, aneb má se česká geografie co učit?* *Geografie*, 117, ř. 3, s. 308 – 328.

KOFRONĚ, J. (2012b): *Prostor a válka, konstanty a proměny v historickém pohledu*. *Geografie*, 117, ř. 2, s. 234–252.

KOFRONĚ, J. (2012c): *Geopolitika na pomezí geografie a mezinárodních vztahů*, *Mezinárodní vztahy*, 47, ř. 2, s. 57 – 78.

LAYNE, C. (1994): *Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace*. *International Security*, 19, ř. 2, s. 5 – 49.

LAYNE, C. (2002): *Offshore Balancing Revisited*. *The Washington Quarterly*, 25, ř. 2, s. 233 – 248.

LEGRO, J. W., MORAVCSIK, A. (1999): *Is Anybody still a Realist?* *International Security*, 24, ř. 2, s. 5 – 55.

LEVY, J., THOMPSON, W. (2010): *Balancing on Land and at Sea*. *International security*, 35, ř. 1, s. 7 – 43

MANN, M. (1984): *The Autonomous Power of the State: Its origins, mechanism and results*. *European Journal of Sociology*, 25, ř. 2, s. 185 – 213.

MABEE, B. (2009): *The Globalization of Security: State Power, Security Provision and Legitimacy*. Palgrave Macmillan, New York, 205 s.

MAHONEY, J. (2005): *Qualitative Methodology and Comparative politics*. *Annual Meetings of the American Political Science Association*, Washington, D. C., s. 1 – 34.

- McGREW, A. (2010): Globalization and global politics. In: Baylis, J., Smith, S. (eds.): The Globalization of World politics: An Introduction to International Relations. Oxford University Press, New York, 636 s.
- MEARSHEIMER, J. (1994): The False Promise of International Institutions. *International Security*, 19, č. 3, s. 5 – 49.
- MEARSHEIMER, J. (2001): The Tragedy of Great Power Politics. W. M. Norton and company, New York, 555 s.
- MEARSHEIMER, J. (2010): Why is Europe peaceful today? *European political science*, 9, s. 387 – 397.
- MEARSHEIMER, J., WALT, S. (2012): Leaving Theory Behind: Why Hypothesis Testing Has Become Bad for IR: Faculty research working paper series. Harvard Kennedy School, 54 s.
- Ministry of Defence Sweden (2008): The Defence Commission report of Defence of Use. Stockholm, 6 s.
- MEGORAN, N. (2008): Militarism, Realism, Just War, or Nonviolence? Critical Geopolitics and the Problem of Normativity. *Geopolitics*, 13, s. 473 – 497.
- MORAVCSIK, A. (2003): Liberal International Relations Theory: A scientific assessment. In: Elman, C., Elman, M.: progress in International Relations Theory. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 503 s.
- MORGENTHAU, H. (2005, [1948]): Politics Among Nations. McGraw-Hill Humanities, New York, 752 s.
- MÜLLER, M. (2008): Reconsidering the concept of discourse for the field of critical geopolitics: Towards discourse as language and practice. *Political Geography*, 27, s. 322 – 338.
- NURICK, R., NORDENMAN, M. (2011): Nordic-Baltic Security in the 21st Century: The Regional agenda and the Global Role. Atlantic Council, Washington, DC, 73 s.
- NYE, J., DONAHUE, J. et al. (2000): Governance in a Globalizing World. RR. Donnelly and Sons, Virginia, 386 s.
- OECD (2002): Trends and Recent Developments in Foreign Direct Investments. OECD publishing, 27 s.
- OHMAE, K. (1995): The End of the Nation State: The Raise of Regional Economies. Free Press, New York, 218 s.
- OREN, I. (1995): The Subjectivity of the 'Democratic' Peace: Changing U.S. Perceptions of Imperial Germany. *International Security*, 20, č. 2, s. 147 – 184.

Our Future Defence (2004): The focus of Swedish defence policy 2005 – 2007. Swedish Government Bill 2004: 05:5. Government offices of Sweden. Stockholm, 38 s.

OSIANDER, A. (2001): Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth. *International organization*, 55, č. 2, s. 251 – 287.

Ó TUATHAIL, G., LUKE, T. (1994): Present at the (Dis)integration: Deterritorialization and reterritorialization in the New Wor(l)d Order. *Annals of the Association of American Geographers*, 84, č. 3, s. 381 – 398.

Ó TUATHAIL, G. (1996): *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*. University of Minnesota Press, Minnesota, 328 s.

Ó TUATHAIL, G., DALBY, S. (1998): *Rethinking geopolitics*. Routledge, London, 333 s.

Ó TUATHAIL, G. (1998): Political Geography III: dealing with deterritorialization. *Progress in Human Geogrpahy*, 22, č. 1, s. 81 – 93.

Ó TUATHAIL, G. et al. (1998b): Negotiating Unruly Problematics. In: Herod, A. (eds.): *An Unruly World? Globalization, Governance and Geography*. Routledge, London, 256 s.

Ó TUATHAIL, G. (1999): Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and Risk Security. In: Grey, C. S., Sloan, G. (eds.): *Geopolitics, Geography and Strategy*. Frank Cass, London, 304 s.

Ó TUATHAIL, G. (1999b): Borderless Worlds: Problematizing Discourses of Deterritorialization in Global Finance and Digital Culture. *Geopolitics*, 4, č. 2, s. 139 – 154.

Ó TUATHAIL, G. (2000): The Postmodern Geopolitical Condition: States, Statecraft and Security at the Millennium. *Annals of the Association of the American Geographers*, 90, č. 1, s. 166 – 178.

POSEN, B. R. (1993): Nationalism, the Mass Army, and the Military Power. *International Security*, 18, č. 2, s. 80 – 124.

RIPSMAN, N., PAUL, T. (2010): *Globalization and the National Security State*. Oxford University Press, New York, 285 s.

ROSATO, S (2011): Europea's Troubles: Power Politics and the State of the European Project. *International Security*, 35, č. 4, s. 45 – 86.

ROSE, G. (1998): Neoclassical realism and theories of foreign policy. *World politics*, 51, s. 144 – 172.

RODRIK, R. (2012): Roepke Lecture in Economic Geography - Who Needs the Nation-State? *Economic Geography*, 89, č. 1, s. 1 – 19.

RUGGIE, J. G. (1982): International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization*, 36, č. 2, s. 379 – 415.

RUSSET, B. (1993): *Grasping the Democratic Peace: Principles for Post-cold War World*. Princeton University Press, New Jersey, 184 s.

SANDER, H. (1996). Multilateralism, regionalism, and globalization: The challenges to the world trade system. In: Sander, H., Inotai, A. (eds): *World trade after the Uruguay round: Prospects and policy options for the twenty-first century*. Routledge, London, 212 s.

SASSEN, S. (1996): *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization*. Columbia University Press, New York, 75 s.

Securely into the future (2006): *Ministry of Defence strategy 2025*. Ministry of Defence, Helsinki, 23 s.

SCHIMMELFENNING, F. (1999): NATO's Enlargement: A Constructivist Explanation. *Security studies*, 8, č. 2 – 3, s. 198 – 243.

SCHOLTE, J. A. (2005): *Globalization: A Critical Introduction*. Palgrave Macmillan, New York, 492 s.

SCHWELLER, R. (2003): The Progressiveness of Neoclassical Realism. In: Elman, C., Elman, M.: *progress in International Relations Theory*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 503 s.

SKYVA, J. (2008): *Míra globalizace a zapojení České republiky do globalizačních procesů*. Bakalářská práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, Praha, 51 s.

SORENSEN, G. (2005): *Stát a Mezinárodní vztahy*. Portál, Praha, 238 s.

STEINBOCK, D. (2011): *Inward FDI in Finland and its policy context*. Columbia FDI Profiles, Vale Columbia Center on Sustainable International Investment, 18 s.

STIGLITZ, J. (2006): *Making Globalization Work*. W. W. Norton & Company, New York, 357 s.

SÝKORA, L. (2000): Globalizace a její společenské a geografické důsledky. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (eds.): *Stát, Prostor, Politika*. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, 274 s.

SVATONĚ, J. (2000): Stát a formy státoprávního uspořádání. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (eds.): *Stát, Prostor, Politika*. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, 274 s.

TADIĆ, T. (2006): The Globalization debate: The Sceptics. *Panoeconomicus*, 2, s. 179 – 190.

- TALIAFERRO, J. (2000): Security Seeking under Anarchy. *International Security*, 25, č. 3, s. 128 – 161.
- TALIAFERRO, J. (2006): State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State. *Security Studies*, 15, č. 3, s. 464 – 495.
- TALIAFERRO, J., LOBELL, S., RIPSAN, N. (2009): Introduction: Neoclassical realism, the state, and the foreign policy. In: Taliaferro, J. (eds.): *Neoclassical realism, the state, and the foreign policy*. Cambridge University Press, Cambridge, 310 s.
- TANAKA, N. et al. (2005): *Measuring globalization: OECD handbook on Economic Globalization Indicators*. OECD Publishing, France, 234 s.
- The Renewal of Sweden's Defence: Phase two (1996): Unofficial shortened version of the Government Defence Bill 1996/97:4 passed by Parliament on 20 November and 13 December 1996. Stockholm, 36 s.
- TILLY, C. (1985): War Making and State Making as Organized Crime, In: Evans, P., Reuscheymer, D., Skocpol, T. (eds.): *Bringing the State Back in*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 169 – 187.
- TOMEŠ, J. (2000): Geopolitika – nástroj a proces politické organizace prostoru. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (eds.): *Stát, Prostor, Politika*. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, 274 s.
- VAN EVERA, S. (1997): *Guide to Methods for Students of Political Science*. Cornell University Press, New York, 136 s.
- VAN EVERA, S. (1998): Offense, defense and the Causes of war. *International security*, 22, č. 4, s. 5 – 43.
- Vulnerability and Security in a New Era – A Summary (2001): The Swedish Commission on Vulnerability and Security. Stockholm, 60 s.
- WADE, R. (1996): Globalization and Its Limits: Reports of the Death of the National Economy Are Grossly Exaggerated. In: Berger, S. (eds.): *National Diversity and Global Capitalism*. Cornell University Press, New York, 387 s.
- WAISSOVÁ, Š. (2009): Úvod do studia Mezinárodních vztahů. Aleš Čeněk, s.r.o, Plzeň, 248 s.
- WALT, S (1985): Alliance Formation and the Balance of World Politics. *International Security*, 9, č. 4, s. 3 – 42.
- WALTZ, K. (1979): *Theory of International Politics*. McGraw-Hill Humanities, New York, 250 s.
- WALTZ, K. (1999): Globalization and Governance. *PS: Political Science and Politics*. 32, č. 4, s. 693 – 700.

WEISS, L. (1998): The Myth of the Powerless State. Cornell University Press, New York, 260 s.

WEISS, L. (2000): Globalization and State Power, Development Society, 29, č. 1, s 1 – 15.

WELZEL, CH., INGLEHART, R. (2001): Human development as a general theory of social change: a multi-level and cross-cultural perspective. Working paper, FS III 01-201, 42 s.

WENDT, A. (1992): Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. International Organization, 46, č. 2, s. 391 – 425.

WOHLFORTH, W. (1999): The Stability of a Unipolar World. International Security, 24. č. 1, s. 5 –41.

ZALOGA S., SARSON P. (1994): BMP Infantry Fighting Vehicle, 1967–94. New Vanguard 14, Osprey Publishing, United Kingdom, 48 s.

6.2 Ročenky

International Institute for Strategic Studies (1972): The Military Balance 1972/1973, Routledge, London.

International Institute for Strategic Studies (1982): The Military Balance 1982/1983, Routledge, London.

International Institute for Strategic Studies (1989): The Military Balance 1989/1990, University Press, Oxford.

International Institute for Strategic Studies (1992): The Military Balance 1992/1993, University Press, Oxford.

International Institute for Strategic Studies (1998): The Military Balance 1998/1999, University Press, Oxford.

International Institute for Strategic Studies (2002): The Military Balance 2002/2003, Oxford University Press, Oxford.

International Institute for Strategic Studies (2005): The Military Balance 2008, Oxford University Press, Oxford.

International Institute for Strategic Studies (2008): The Military Balance 2008, Oxford University Press, Oxford.

International Institute for Strategic Studies (2012): The Military Balance 2012, Routledge, London.

The Europa World Year book (2009): Routledge, London, 5134 s.

6.3 Elektronické zdroje

ARMÁDA ČESKÉ REPUBLIKY [online]. 2013. [cit. 2013-08-03]. Dostupné z: <http://www.acr.army.cz/>

BEZPEČNOSTNÍ STRATEGIE ČESKÉ REPUBLIKY 2011 [online]. 2011. [cit. 2013-08-03]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/bezp_strategie/ebs1.html

EMBASSIES AND CONSULATS AROUND THE WORLD [online]. 2013. [cit. 2013-06-23]. Dostupné z: <http://www.embassypages.com/finland>

EUROPEAN DEFENCE AGENCY [online]. 2013. [cit. 2013-07-17]. Dostupné z: <http://www.eda.europa.eu/info-hub/defence-data-portal>

FAS [online]. 2010. [cit. 2013-06-18]. Dostupné z: <http://www.fas.org/man/dod-101/sys/land/row/t72tank.htm>

FINNISH MINISTRY OF DEFENCE [online]. 2004. [cit. 2013-05-22]. Dostupné z: http://www.defmin.fi/en/publications/reports/final_report_regarding_anti_personnel_landmines_2004.

FINNISH SECURITY AND DEFENCE POLICY 2001 [online]. 2001. [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: <http://www.defmin.fi/files/1149/InEnglish.pdf>

FINNISH SECURITY AND DEFENCE POLICY 2004 [online]. 2004. [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: http://www.defmin.fi/files/311/2574_2160_English_White_paper_2004_1_.pdf

FINNISH SECURITY AND DEFENCE POLICY 2012 [online]. 2012. [cit. 2013-05-25]. Dostupné z: http://vnk.fi/julkaisukansio/2012/j05-suomen-turvallisuus-j06-finlands-sakerhet/PDF/VNKJ0113_LR_En.pdf

FLYGVAPENMUSEUM [online]. 2010. [cit. 2013-07-18]. Dostupné z: <http://www.flygvapenmuseum.se/en/Restaurant/About-the-Swedish-Air-Force-Museum/The-growth-of-the-Air-Force/>

GLOBALSECURITY [online]. 2013. [cit. 2013-08-05]. Dostupné z: <http://www.globalsecurity.org/military/index.html>

GOVERNMENT OFFICES OF SWEDEN [online] 2011. [cit. 2013-07-17]. Dostupné z: <http://www.government.se/sb/d/3103/a/116839>

Helsingin Sanomat (2004): Decade in EU Changes Finnish Security Policy. [online]. 2013. [cit. 2013-05-23]. Dostupné z:

<http://www.hs.fi/english/article/Decade+in+EU+changes+Finnish+security+policy/1101978109816>

KOF INDEX OF GLOBALIZATION 2013 [online]. 2013. [cit. 2013-06-01]. Dostupné z: <http://globalization.kof.ethz.ch/query/>.

KOF INDEX OF GLOBALIZATION 2013 [online]. 2013. [cit. 2013-06-01]. Dostupné z: http://globalization.kof.ethz.ch/mediafiler-public/2013/03/25/rankings_2013.pdf.

LOCKWOOD, B., REDOANO, M. (2005): The CSGR Globalisation Index: An Introductory Guide, CSGR Working Paper [online]. 2012. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/csgr/index/download/>.

MINISTERSTVO OBRANY ČR [online]. 2013. [cit. 2013-07-16]. Dostupné z: <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=51638>

MINISTERSTVO OBRANY ČR [online]. 2013. [cit. 2013-08-03]. Dostupné z: <http://www.mise.army.cz/aktualni-mise/default.htm>

MINISTRY FOR FOREIGN AFFAIRS, FINLAND [online]. 2013. [cit. 2013-06-19]. Dostupné z: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=34823&contentlan=2&culture=en-US>

MINISTRY FOR FOREIGN AFFAIRS, FINLAND [online]. 2013. [cit. 2013-06-19]. Dostupné z: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=277118&nodeid=32281&contentlan=2&culture=en-US>

NERETNIEKS, K. (2006): The Baltic states and security in northern Europe [online]. 2006. [cit. 2013-08-01]. Dostupné z: <http://books.sipri.org/files/books/SIPRI06BaHeSu/SIPRI06BaHeSu22.pdf>

NORDSTROM, L.: Sweden scraps military conscription. The Washington Post. [online]. 2010. [cit. 2013-07-17]. Dostupné z: <http://www.washingtontimes.com/news/2010/jul/1/sweden-military-obligations-gone/>

OECD iLibrary [online]. 2009. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-factbook-2009/activities-of-multinationals_factbook-2009-30-en.

RUSSIA OF TRANSFORMATIONS (2010): Ministry of Defence, Finland. 2010. [online]. [cit. 2013-07-17]. Dostupné z: http://www.defmin.fi/files/2345/Russia_of_Transformations.pdf

SIPRI MILITARY EXPENDITURES [online]. 2012. [cit. 2013-08-01]. Dostupné z: <http://portal.sipri.org/publications/pages/expenditures/splash-expenditures>

SWEDISH ARMED FORCES [online]. 2013. [cit. 2013-07-25]. Dostupné z: <http://www.government.se/sb/d/3103/a/116839>

RUSSIAN OF TRANSFORMATIONS [online]. 2010. [cit. 2013-06-22]. Dostupné z: http://www.defmin.fi/files/2345/Russia_of_Transformations.pdf

THE CIA WORLD FACTBOOK [online]. 2013. [cit. 2013-06-19]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/fi.html>

THE SIPRI MILITARY EXPENDITURE DATABASE. [online]. 2013. [cit. 2013-05-18]. Dostupné z: <http://milexdata.sipri.org/result.php4>.

THE WORLD BANK [online]. 2013 [cit. 2013/07/14]. Dostupné z: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>

UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT. [online]. 2001. [cit. 2013-05-06]. Dostupné z: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>.

UNITED NATIONS PEACEKEEPING. [online]. 2013. [cit. 2013-06-23]. Dostupné z: http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/contributors_archive.shtml

UNITED NATIONS TREATY COLLECTION [online]. 2013. [cit. 2013-06-20]. Dostupné z: <http://treaties.un.org/Pages/CNs.aspx>